

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Maris Roberts

SUHTLUSKORRA TÄITMINE OLUKORRAS, KUS LAHUSELAV VANEM EI SOOVI
LAPSEGA SUHELDA
Magistritöö

Juhendaja: *mag iur* Tiina Mikk

Tallinn 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Vanema hoolitsuskohustuse olemus ja eesmärk.....	8
1.1 Vanema kohustused ja õigused.....	8
1.1.1 Vanema kohustus kasvatada oma lapsi	8
1.1.2 Vanema õigus vabale eneseteostusele	12
1.2 Suhtlusõigus – lapse subjektiivne ja isiklik õigus	15
1.2.1 Suhtlusõigus hoolitsuskohustuse osana	15
1.2.2 Suhtlusõiguse piiramise võimalused	20
2. Suhtluskorra kindlaksmääramine kohtus.....	25
2.1 Suhtluskorra määramine – hagita menetlus	25
2.2 Uurimispõhimõtte rakendamine.....	27
2.3 Kokkuleppele suunamise kohustuslikkus	32
2.4 Lapse huvidest lähtumine	33
3. Suhtluskorra sundtäitmine	36
3.1 Suhtluskorra rikkumine.....	36
3.2 Kohustuslik lepitusmenetlus kui sundtäitmise eeldus	38
3.2.1 Lepitusmenetluse läbiviimine.....	38
3.2.2 Lepitusmenetluse ebaõnnestumine	41
3.3 Täitemenetluse läbiviimine ja sundtäitmine	42
3.3.1 Täitemenetluse põhimõtted ja kohtutäituri pädevus	42
3.3.2 Sunniraha	43
3.3.3 Jõu kasutamine	45
3.4 Täitemenetlus lahuselava vanema suhtes	46
3.4.1 Sundtäitmise otsustamine lähtudes lapse huvidest	46
3.4.2 Kohustusliku lepitusmenetluse kaotamise mõju sundtäitmisele	52
3.4.3 Sunnimeetmete laiendamise vajalikkus lahuselava vanema osas.....	54
3.4.4 Perelepitus ja kohustusliku sotsiaalprogrammi loomine	58
Kokkuvõte	62
Access rights in a situation where the parent does not want to communicate with the child.....	69
Kasutatud allikad	75
Kasutatud kirjandus	75
Kasutatud õigusaktid	78
Kasutatud kohtupraktika.....	79

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi Põhiseadus (edaspidi PS)¹ § 27 sätestab, et vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Perekonnaseaduse (edaspidi PKS)² § 116 lg 1 kohaselt on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti. Suhtlusõigus on sätestatud PKS § 143, mille kohaselt on lapsel õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult. Riigikohus on rõhutanud, et nii lapsele kui ka vanemale kuulub nimetatud suhtlemisõigus sõltumata sellest, kas vanemale kuulub lapse suhtes hooldusõigus PKS § 116 lg 2 mõttes või mitte. Suhtlusõiguse esmane eesmärk on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine eelkõige siis, kui vanemal ei ole lapse suhtes hooldusõigust, aga ka siis, kui vanematel on küll ühine hooldusõigus, kuid üks vanem ei ela lapsega koos.³ Seega tõusetubki suhtlusõiguse olulisus eelkõige olukorras, kus vanemate lahuselu tõttu elab laps koos ühe vanemaga.

Eeltoodust nähtub, et PS § 27 ja PKS § 143 sisustavad koostoimes vanemate suhtluskohustuse ning seeläbi kohustuse tagada lapse heaolu ja huvide esikohale seadmine. Saksa õigusteadlane A.Lüderitz on välja toonud, et vanemate lahuselu korral on lapsel kaks peamist huvi: 1. lapse huvi säilitada suhted mõlema vanemaga; 2. lapse huvi, et vanemate vahel ei oleks konflikte.⁴ PKS § 143 lg 2¹ kohaselt vanemate lahuselu korral lepivad vanemad kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises. Vanemate vaidluse puhul määrab vanema ja lapse suhtlemise korra vanema nõudel kohus. PKS § 123 lg 1 sätestab, et kohus teeb kõiki lapsesse puutuvaid asju, vaadates läbi esmajoonelise lapse huvidest lähtuva lahendi ning arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Seega peab lapsega suhtlemise korraldamine ja täitmine lähtuma eelkõige lapse huvidest. Eelduslikult on lapse huvides suhelda mõlema vanemaga ja seeläbi veeta aega ning luua ja säilita isiklikku sidet oma vanematega. Seega on ka riigi kohustus luua õigusraamistik, mille abil tagada lapse ja vanema suhtlus, mis lähtub eelkõige lapse huvidest.

¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

² Perekonnaseadus. – RT I, 09.05.2017, 29.

³ RKTKm 09.11.2011, 3-2-1-83-11 p 21.

⁴ A. Lüderitz. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura, 2005, lk 325.

Lähtudes suhtlusõiguse instituudi eesmärgist, milleks on tagada, et lapse tunneks oma vanemaid ja tal oleks loomupärane suhe mõlema vanemaga, on oluline, et ka vanemad seda eesmärki teadvustaksid. TNS Emori ja Sotsiaalministeeriumi väärtushinnangute uuringust⁵ selgus, et valdav osa eestimaalasi on nõus sellega, et lapse sünniga kaasneb lapsevanemal kohustus lapse eest hoolitseda tema täiskasvanuks saamiseni. Teiselt poolt aktsepteeris 38 % eestimaalastest vanemate lahkuminekul lahkuva vanema vanemakohustuste nõrgenemist. Eeltoodust lähtuvalt järeldasid uuringu läbiviijad, et arvestatav osa eestimaalastest lähtub oma väärtushinnangutes enda, mitte lapse huvidest.⁶ Praxise 2018. aastal koostatud uuringust selgub, et vähemalt korra nädalas kohtub oma lahus elava isaga ligi kolmandik (30%) lastest ning vähemalt korra kuus veidi üle poole (52%) lastest, kes oma isaga koos ei ela. Umbes kümnendik (9%) lastest, kelle isa elab mujal, ei kohtu oma isaga kunagi. Lastelt küsiti ka, kas nad on rahul sellega, kui sageli oma lahus elava vanemaga kohtuvad - 41% lastest leiab, et kohtuvad oma lahus elava isaga piisavalt sageli ning sama paljud (41%) tahaks kohtuda sagedamini.⁷ Välja toodud uuringust nähtub, et ligi kümnendik lastest ei kohtu oma lahuselava isaga kunagi ning 41% lastest sooviks vanemaga rohkem kohtuda.

Seega on näha, et ligikaudu pooltel lastel on soov oma vanematega rohkem kohtuda ja sh ka isiklikult suhelda. Eelnevalt on välja toodud, et PS § 27 sätestab vanema põhiseadusliku kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (sh lapsega suhelda) ning vanematel on kohustuse tagada lapse heaolu ja huvide esikohale seadmine. Teisalt on oluline välja tuua, et PS § 19 sätestab, et igalühel on õigus ka vabale eneseteostusele – vastav põhiõigus on igäühe õigus, seega on õigus vabale eneseteostusele ka vanematel. Sellest võib järeldada, et lapse õigus suhelda mõlema vanemaga ja vanema õigus vabale eneseteostustele võivad olla kaks vastassuunalist kollideeruvat subjektiivset õigust. Mistõttu tuleb anda vastus küsimusele, kumb vastassuunalistest õigustest jääb peale. Seda võib nimetada kollisiooni-probleemiks, mida saab

⁵ Uuring on läbiviidud 2006. aastal, töö autor mõonab, et tegemist on 14 aastat vana uuringuga, kuid lähtudes asjaolust, et hilisemat samateemalist uuringut tehtud ei ole ning tulenevalt sellest, et väärtushinnangud on stabiilsed veendumused, siis leiab autor on kõnealune uuring on siiani asjakohane.

⁶ Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Sotsiaalministeerium. Jaanuar-aprill 2006. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/risc_lisa_2006_1_.pdf (20.12.2019).

⁷ Praxise koostatud Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018, uuringu aruanne. – <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf> (29.01.2020).

adekvaatselt lahendada, kaaludes kollideeruvaid põhiõigusi.⁸ Käesolevas magistritöös analüüsib töö autor ühe küsimusena, kas vanemal on õigus loobuda lapsega suhtlemisest põhjusel, et vanema õigus vabale eneseteostusele prevaleerib lapse õiguse saada vanema hoolt.

Enamasti seisneb suhtluskorra rikkumine selles, et lahuselav vanem tahab lapsega suhelda, kuid seda takistab lapsega koos elav vanem. Samas puudub seaduses sõnaselge regulatsioon juhuks, kui lahuselav vanem otsustab lapsega mitte suhelda. Tulenevalt eeltoodust on magistritöö eesmärk analüüsida, millised õiguslikud võimalused on lapsel ja vanemal saavutada suhtluskorra täitmine olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, tuua välja suhtluskorra täitmisel tekkivad õiguslikud probleemid ja pakkuda neile välja lahendus. Lisaks analüüsitakse, kas lahuselavat vanemat, kes ei soovi lapsega suhelda, saab motiveerida või sundida lapsega suhtlema, selleks et laps saaks vanemaga koos aega veeta ja vanemat tundma õppida.

Eesmärgi saavutamiseks on autor püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

1. Kas vanema õigus vabale eneseteostusele vabastab vanema lapsega suhtlemise kohustusest?
2. Juhul kui vanem ei vabane lapsega suhtlemise kohustusest, siis kas ja kuivõrd on olemasolev suhtlusõiguse regulatsioon kohaldatav olukorras, kus vanem ei taha lapsega suhelda?
3. Kas ja millisel juhul on vanema kohustusele motiveerimine ning sundimine kooskõlas lapse huvide põhimõttega ja täidab suhtlusõiguse eesmärgi?

Käesolev töö on jagatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk selgitab vanema hoolitsuskohustuse eesmärgi, vajadust ja olemust. Analüüsitakse perekonnaseadusest tulenevat suhtlusõigust põhiseadusest tuleneva hoolitsuskohustuse ühe lahutamatu osana. Selgitatakse, kuidas suhtlusõigus on lapse subjektiivne ja isiklik õigus. Ühtlasi analüüsitakse lapse ja vanema vastandlikke õiguseid – lapse õigus suhtlusele ja vanema õigus vabale eneseteostusele.

Teises peatükis selgitatakse suhtluskorra määramist. Peatükis analüüsitakse, kas kohtulahendites on suhtluskorra seadmisel arvestatud lahuselava vanema isiklikku elukorraldust puudutavaid asjaolusid, näiteks elukoht välisriigis, viibimine kinnipidamisasutuses, vanema soovimatus

⁸ PSK § 19/19. – <http://www.pohiseadus.ee/> (13.02.2020).

lapsel suhelda. Lisaks analüüsitakse lapse huvidest lähtumise põhimõtet ning kohtupoolset kokkuleppele suunamise kohustuslikkust. Samuti vaadeldakse, millised on lapsega kooselava vanema õigused ja kohustused, et laps saaks lahuselava vanemaga suhelda.

Kolmandas peatükis käsitletakse kohtu poolt määratud suhtluskorra rikkumist ja sundtäitmist. Peatükis analüüsitakse, kas hetkel kehtiv sundtäitmise regulatsioon on kohaldatav ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Ühtlasi analüüsitakse, kuidas menetlusetapina kohustusliku lepitusmenetluse kaotamine võib mõjutada täitemenetluse algatamist. Samuti tuuakse välja tõusetanud õiguslikud probleemid ning ettepanekud kehtiva õiguskorra muutmiseks.

Peatükkides on lühidalt käsitletud ka Eesti lähiriikide, Rootsi ja Soome praktikat. Lähtuvalt sellest, et Soome ja Rootsi on Eesti inimestel kõige rohkem eraelulist seotust, on vajalik lühidalt kõnealuste riikide praktikat käsitleda. Samuti on töö autori hinnangul oluline, et Rootsi ja Soome õiguse järgi on kohtul võimalik määrata vanematele meditatsiooni teemalisel vestlusel osalemist⁹, mille rakendamist võiks kaaluda ka Eesti õigussüsteemis.

Magistritöö teema aktuaalsust ja olulisust peegeldab hästi asjaolu, et varasemalt on mitmetes teaduslikes töodes analüüsitud suhtluskorra täitmist, kui üks vanem takistab lahuselaval vanemal lapsega suhelda. Samaväärset tähelepanu ei ole saanud vastupidine olukord (lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda). Samuti on oluline, et suhtluskorra regulatsioon senisel kujul on saanud palju kriitikat ning õiguskord on tunnustanud suhtluskorra meetmete ebapiisavust ja -efektiivsust, mistõttu on justiitsministeerium tegemas ettevalmistusi suhtluskorda reguleerivate seaduste muutmiseks.¹⁰ Lisaks on vastavat teemat käsitletud ka näiteks Saksa õiguses, kus on leitud, et suhtlusõigus ei hõlma ainult vanemate õigust suhelda lapsega, vaid ka lapsel on õigus suhelda oma vanematega. Seejuures tuleb aga lapse õigusest eristada selle õiguse maksmata panemisest. Aktuaalsust näitab ka see, et küsimus suhtluskorra sundtäitmisest olukorras, kus üks vanem ei taha lapsega suhelda, on jõudnud Saksa kõrgeima põhiseaduskohtuni. Ühtlasi nähtub läbiviidud uuringutest, et ligikaudu pooled lapsed soovivad lahuselava vanemaga rohkem suhelda. Seepärast

⁹ Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (03.02.2020).

¹⁰ Justiitsministeerium on 15.04.2019 koostanud Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse (edaspidi VTK) , milles leetakse, et kehtivat suhtlusõiguse regulatsiooni on vajalik muuta.

leiab autor, et käesolev töö on uudne ning võib panna aluse edaspidistele teemaga seotud diskussioonidele.

Käesolevas magistritöös on eesmärgi saavutamiseks kasutatud Eestis kehtivat seadusandlust. Ühtlasi on kasutatud seaduste seletuskirju ja kommenteeritud väljaandeid, selleks et analüüsida seadusandja tahet ja eesmärki normide loomisel. Lisaks on olulisel kohal siseriikliku kohtupraktika analüüs. Selleks et üldistuste tegemise aluseks olev praktika oleks piisavalt representatiivne ning uudne, analüüsitakse töös kohtupraktikat perioodil 01.01.2015.a – 01.01.2020.a. Töö autor analüüsis kõiki sellel ajavahemikul suhtlusõigust puudutavaid kohtulahendeid. Lahendite otsimiseks kasutati märksõnu „suhtlusõigus“ ja „suhtluskord“. Käesolevas töös ei ole kõiki analüüsitud lahendeid kasutatud, vaid nende pinnalt on tehtud vajalikke üldistusi töö eesmärkide saavutamiseks. Samuti on töös kasutatud asjakohast õiguskirjandust ning õigusteadlaste poolt avaldatud artikleid. Välja on toodud ka olulisemad õiguskantsleri ja Riigikohtu seisukohad seoses hetkel kehtiva suhtluskorra regulatsiooniga.

Uurimismeetodina on kasutatud empiirilist kohtupraktika analüüsi koos õigusteoorias käibivate seisukohtadega ning võrdlevat meetodit Saksa õiguse osas. Töös on analüüsitud, kuidas sisustab kohtupraktika lapse huve suhtluskorra lahendites, et vastata küsimusele, kas kohustuse täitmisele sundimine võib olla lapse huvides. Samuti selgitatakse välja, kas ja kui palju võtavad kohtunikud suhtluskorra määramisel ja lepitusmenetluses arvesse lahuselavast vanemast tulenevaid asjaolusid – elukoht teises riigis, viibimine kinnipidamisasutuses, lahuselava vanema uus perekond ja vanema soovimatus lapsega suhelda. Põhiküsimuses on tuginetud seisukohtadele Saksa õiguses, sest praegused Eesti-kesksed seadused on tugevalt mõjutatud Saksamaa eeskujust. Võrdleva meetodit kasutamise eesmärk on selgitada välja, kuidas meie eeskujumaal on kõnealune probleem õiguskirjanduses ja kohtupraktikas lahendatud ja püüda selle eeskujul tõlgendada Eesti õigust¹¹.

Märksõnad: perekonnaõigus, suhtlusõigus

¹¹ Riigikohus on välja toonud, et teiste riikide analoogilisi seadusi ja praktikat võib vähemalt eraõigusnormide puhul arvestada võrdlusmaterjalina Eesti seaduse mõtte ja eesmärgi väljaselgitamisel ka juhul, kui tegemist ei ole rahvusvahelise eraõiguse suhtega. See kehtib esmajoones olukorras, kui meil sätte rakenduspraktika puudub, kuid mujal on see sarnase sätte puhul välja kujunenud. See puudutab eelkõige riike, kellega meil on üldjoontes sarnane õigussüsteem ja seaduste rakendamise praktika – RKTko 21.12.2004, nr 3-2-1-145-04, p 39.

1. Vanema hoolitsuskohustuse olemus ja eesmärk

1.1 Vanema kohustused ja õigused

1.1.1 Vanema kohustus kasvatada oma lapsi

Lapse eest hoolitsemine on mõiste, millel ei ole otsest definitsiooni, see saab esineda mitmes erinevas vormis. Ühelt poolt koosneb lapse eest hoolitsemine sotsiaalsetest aspektidest ja teise poole moodustavad igas riigis kehtestatud õiguslikud normid. Samas vanema kohustus lapse eest hoolitseda on keskne kohutus ülemaailmselt.¹² Eestis on lapse eest hoolitsemine sisustatud nii PS §-s 27 kui ka PKS peatükis 10. Vanemliku kohustuse mõistet aitab sisustada ka vabatahtlikkuse põhimõte – vabatahtlik otsus abielluda, otsus saada lapsi – seda kõike otsustab isik iseseisvalt ja vabatahtlikult. Nende otsustega kaasneb eeldus, et isikul on edaspidi nii õigused kui ka kohustused langetatud otsuste ees (otsus luua perekond). Vanemlik vastutus ei ole auhind vanemale tema otsuste ja valikute eest vaid see on kohustus lähtuda alati lapse parimatest huvidest.¹³ Saksa õigusteadlane A. Lüderitz on välja toonud, et vanemate kõige üllam eesmärk on kasvatada oma lapsi usalduslikus koostöös riiklike ja ühiskondlike institutsioonidega terveteks, elurõõmsateks, tublideks ja igakülselt haritud inimesteks.¹⁴

TNS Emori ja Sotsiaalministeeriumi väärtushinnangute uuringust selgus, et valdav osa eestimaalasi on nõus sellega, et lapse sünniga kaasneb lapsevanemal kohustus lapse eest hoolitseda tema täiskasvanuks saamiseni – kohustus kehtib ka sellisel juhul, kui vanem lahkub pere juurest ja loob endale uue pere. Teiselt poolt 38% eestimaalastest aktsepteerib vanemate lahkuminekul lahkuva vanema vanemakohustuste nõrgenemist. Eeltoodust lähtuvalt järeldasid uuringu läbiviijad, et suur osa eestimaalastest lähtub oma väärtushinnangutes enda, mitte lapse huvidest.¹⁵

¹² L. Walker. Maintenance and child support in private international law. Hart publishing, 2015, lk 8.

¹³ G. Douglas. Obligation and commitment in family law. Hart Publishing, 2018, lk 11.

¹⁴ Lüderitz, A, lk 302.

¹⁵ Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Sotsiaalministeerium. Jaanuar-aprill 2006. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/risc_lisa_2006_1_.pdf (20.12.2019).

PS § 27 lg 3 sätestab, et vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Vastavat sätet tuleb tõlgendada vanemlikku põhikohustust sisaldava sätena, mis paneb vanematele kohustuse hoolitseda oma laste eest ja kasvatada neid. See põhiseaduslik kohustus teenib eelkõige laste huve, tagades nende õiguse saada oma vanematelt hoolitsust.¹⁶ Püsiv ja stabiilne suhe vanematega on tugev kaitsetegur lapse arenguks ja vähendab psühhosotsiaalsete probleemide teket. Laps vajab stabiilsust ja kindlustunnet perekonnas. Lapse kogemused suhetest vanemate ja teiste täiskasvanutega panevad aluse suhetele, mida ta ise oma elus looma hakkab. Lapsed vajavad iseseisvumiseks vanemate austust, tuge ja julgustust.¹⁷ Vastavat põhimõtet on kinnitatud ka õiguskantsler, tuues välja, et lapsevanemale tähendab lapse kasvatamine, tema eest hoolitsemine, tema esindamine ning temaga suhtlemine õigusi ja kohustusi, mis omakorda põimuvad lapse õiguste ning kohustustega. Lapse esmased abistajad ja kaitsjad on tema vanemad.¹⁸ Seega eeltoodust nähtub, et lapse jaoks on suhe oma vanematega ja sh suhtlus mõlema vanemaga, esmatähtsat kaitsetegurid, millele tuginedes rajab laps ka oma edaspidiseid suhteid. Vanema kohustus on kindlustada, et lapse õigused oleksid tagatud ning, et vanema ja lapse vahel tekiks ja säiliks püsiv ja stabiilne suhe.

Paljud ühiskonnale kulukad ja kahjulikud sotsiaalsed probleemid tekivad seetõttu, et vanemad ei anna lastele varasematel aastatel, kui nad peaksid saavutama oma kiireima arengu, õiget tüüpi tuge. Hooletusse jätmine, vale tüüpi lapsevanemaks olemine ja muud kahjulikud kogemused avaldada sügavat mõju laste emotsionaalsele käitumisele, mis omakorda mõjutab sügavalt nende edasist reageerimist sündmustele ja nende võimet suhtuda teistesse inimestesse.¹⁹ Seega nähtub, et laps vajab mõlema vanema hoolt, tähelepanu ja sh ka isiklikku ning lähedast suhtlust vanemaga ning põhiseadus on selle ka vanema kõrgeima kohustusena sätestanud.

PS § 27 lg 4 alusel sätestab seadus vanemate ja laste kaitse. Seega on riigi kohustus takistada laste õiguste rikkumisi ning tagada, et vanemad täidaksid oma kohustust – kasvatada ja

¹⁶ PSK § 27/32. – <http://www.pohiseadus.ee/> (21.12.2019).

¹⁷ Lapse heaolu hindamise käsiraamat (2017). – https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf (21.12.2019).

¹⁸ Lapsevanema õigused ja kohustused. – <https://www.oiguskantsler.ee/et/lapsevanema-%C3%B5igused-ja-kohustused-1> (21.12.2019).

¹⁹ A. Graham. Early Intervention: The Next Steps. An Independent Report to Her Majesty's Government. HM Government. – <http://www.dwp.gov.uk/docs/early-intervention-nextsteps.pdf> (21.12.2019).

hoolitseda oma lapse eest. Lapse õiguste konventsioon²⁰ (edaspidi LÕK) artikkel 18 p 1 alusel rakendavad osalisriigid kõik jõupingutused kindlustamaks selle põhimõtte tunnustamist, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest. Vanematel või teatud juhtudel seaduslikel hooldajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel. Lapse huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis. Sama põhimõte on kajastatud ka lastekaitseseaduse²¹ (edaspidi LasteKS) § 7 lg-s 1 mille kohaselt on lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks perekond. Esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest on lapsevanemal või last kasvataval isikul.

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte on määratlemata õigusemõiste, mida on kritiseeritud kui liiga ebamäära ja üldist, mis ei anna osalisriikidele kindlaid ja selgeid suuniseid, mida tõlgendada lapse parimate huvidenähtena. Teisalt on lapse parimate huvide määratlematuse tugevuseks eelkõige selle paindlikkus, mis võimaldab seda kohandada vastavalt täienevatele teadmistele lapse arengust. Lapse parimate huvide kontseptsioon on kompleksne ja selle sisu peab välja selgitama juhtumipõhiselt. Igal üksikjuhtumil tuleb lapse parimaid huve defineerida vastavalt konkreetsele olukorrale, millega laps on seotud, võttes arvesse personaalset konteksti, olukorda ja vajadusi. Iga üksikotsuse puhul peab lapse parimaid huve hindama ja need kindlaks määrama kõne alusesse lapsesse puutuvate konkreetsete asjaolude valguses.²² Seega nähtub, et „lapse parimad huvid“ on muutuv mõiste, mis sõltub mitte ainult kõnealuses ühiskonnas laste suhtes valitsevatest väärtustest, vaid ka konkreetsest lapsest ja tema praegusest olukorrast (vanus, küpsus, isiksus, vajadused, võimeid, tervist jne).²³

Märkimisväärne on see, et LÕK artikkel 3 ei viita lapse parimate huvide esikohale seadmise juures vanematele ja nende kohustustele. See aga ei tähenda, et vanemad ning vanemate asemel lapsi hooldavad ja kasvatavad isikud ei pea oma laste elu korraldamisel lähtuma nende parimatest huvidest. Oluline on, et LÕK artikli 18 järgi on vanematel esmane vastutus laste kasvatamisel ja arendamisel ning lapse huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis.²⁴ Saksa õigusteadlane

²⁰ Lapse õiguste konventsioon. Eesti Vabariik ühines laste õiguste konventsiooniga Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26. septembri 1991. a. otsuse (RT 1991, 35, 428) alusel. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (21.12.2019).

²¹ Lastekaitseseadus. – RT I, 12.12.2018, 49.

²² A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. – Juridica 2015/VI, lk 376.

²³ K. Boele-Woelki, D. Martiny. The Commission on European Family Law (CEFL) and its Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. – ERA Academy of European Law 2007. – <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs12027-007-0011-x.pdf> (21.01.2020).

²⁴ Aru, A., Paron, K., lk 385

A. Lüderitz on välja toonud, et vanemate lahuselu korral on lapsel kaks peamist huvi: 1. lapse huvi säilitada suhted mõlema vanemaga 2. lapse huvi, et vanemate vahel ei oleks konflikte.²⁵ Sellest nähtub, et lapse parimates huvides on suhelda mõlema vanemaga ning seeläbi saada mõlemalt vanemalt vajalikku hoolt. Seega on perekonnaõiguses kesksel kohal lähtumine lapse parimatest huvidest ning olukorras, kus ei ole tagatud lapse põhiõigus vanemlikule hoolitsusele on riivatud ka lapse parimad huvid.

PKS § 116 lg 2 kohaselt on vanemal kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest (edaspidi vanema hooldusõigus). Vanema hooldusõigus hõlmab õigust hoolitseda lapse isiku eest (isikuhooldus) ja õigust hoolitseda lapse vara eest (varahooldus) ning otsustada lapsega seotud asju. Isikuhooldus on sisustatud PKS § 124 lg-s 1, mille järgi on isikuhooldus hooldaja kohustus ja õigus last kasvatada, tema järele valvata ja tema viibimiskohta määrata ning lapse igakülge heaolu eest muul viisil hoolitseda.

Vanema hooldusõiguse piiramise juhud on sätestatud PKS peatükis 4. Hooldusõiguse teostamine peab teenima lapse heaolu. Kui vanem kuritarvitab hooldusõigust või ei suuda kohustusi täita, seades ohtu lapse kehalise, vaimse või hingelise heaolu, ja vanemad ei soovi või ei suuda ohtu ära hoida, rakendab kohus ohu ärahoidmiseks omal algatusel lapse kaitseks vajalikke abinõusid. Kohus võib vanema õigusi piirata, sealhulgas võtta isikuhooldusõiguse täielikult ära. Oluline on, et nii lapsele kui ka vanemale kuulub lapse ja vanema vaheline suhtlemisõigus sõltumata sellest, kas vanemale kuulub lapse suhtes hooldusõigus PKS § 116 lg 2 mõttes või mitte. Suhtlusõiguse esmane eesmärk on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine eelkõige siis, kui vanemal ei ole lapse suhtes hooldusõigust, aga ka siis, kui vanematel on küll ühine hooldusõigus, kuid üks vanem ei ela lapsega koos.²⁶

Eelnevalt on välja toodud hooldusõiguse piiramine olukorras, kus vanem ei suuda hooldusõigust teostada, samas on ka olukordi, kus vanem ei soovi lapsega suhelda või ei saa seda teha tulenevalt isiklikust eneseteostuse soovist või kohustusest. PS § 11 alusel tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega, mis peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Paragrahvi 27 lg-s 3 sätestatud põhikohustuse kandjaks on vanemad. Põhikohustuste puhul tuleb silmas pidada, et kohustused

²⁵ Lüderitz, A, lk 325.

²⁶ RKTKm 09.11.2011, 3-2-1-83-11 p 21.

piiravad põhiõigusi. Paragrahvi 27 lg-st 3 tulenev põhikohustus piirab põhiõigusi, kõige üldisemalt § 19 lg-s 1 tagatud üldist tegevusvabadust, kuid kohustus hoolitseda lapse ainelise heaolu eest võib piirata ka vanema omandivabadust (§ 32) ja muid põhiõigusi.²⁷

Seega on töö autori hinnangul oluline analüüsida, kas vanema õigus vabale eneseteostusele ja tegevusvabadusele prevaleerib lapse õiguse saada vanema hoolt.

1.1.2 Vanema õigus vabale eneseteostusele

PS § 19 sätestab, et igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Vastava sätte esemelisse kaitsealasse kuulub kõigepealt õiguslik vabadus. Õiguslik vabadus seisneb loas teha ja tegemata jätta seda, mida isik soovib. Kaitstud on isiku otsustamisvabadus sellest sõltumata, milline kaal on valitud tegevusel eneseteostuse jaoks või milline on moraalne hinnang valitud tegevusalternatiivile. Kas tegu on hea või halb, väärtuslik või väärtusetu, ei ole kaitseala küsimus.²⁸ Seega tagab PS § 19 lg 1 isikule vabaduse ja õiguse teha seda, mida isik soovib – samas sätestab PS § 19 lg 2, et igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust. Tulenevalt eeltoodust on põhiõigustena konkurentsisis nii lapse õigus saada vanema hoolt kui teiselt poolt vanema õigus vabale eneseteostusele – õigus teha seda, mida isik soovib.

Siinkohal on aga oluline, et Riigikohus²⁹ on öelnud, et ühiskonnas ei saa olla absoluutseid - piiramatuid põhiõigusi. Mistahes põhiõiguse realiseerimisvõimalused saavad piiramatult kesta vaid seni, kuni seejuures ei takistata mingi teise põhiõiguse realiseerimist. Sellises põhiõiguste konkurentsi olukorras tekib paratamatult põhiõiguste piiramise vajadus. Küsimusele sellest, milline peaks olema põhiõiguste konkurentsi olukorras ühe või teise põhiõiguse piiramise määr, ehk teiste sõnadega - milline on põhiõiguste hierarhia, puudub õigusteoorias ühene lahendus. Sellest tulenevalt sätestavad põhiõigused lõppastmes ka eraisikute omavahelistes suhetes teatud õigusi ja kohustusi. Seda nähtust nimetatakse põhiõiguste teoorias põhiõiguste kolmikmõjuks. Paragrahvi 19 lg 2 on põhiõiguste kolmikmõju keskne sätestus, kuid kõrval tuleb kolmikmõju üldnormina arvestada ka § 13 lg 1, mis annab igaühele õiguse riigi ja seaduse kaitsele. Peale

²⁷ PSK § 27/33. – <http://www.pohiseadus.ee/> (21.12.2019).

²⁸ PSK § 19/6. – <http://www.pohiseadus.ee/> (21.12.2019).

²⁹ RKKKo 26.08.1997, 3-1-1-80-97, p I.

põhiõiguste kolmikmõju üldnormide (§ 19 lg 2 ja § 13 lg 1) sisaldab põhiõiguste kataloog ka teiste inimeste õiguste austamise ja arvestamise kohustuse erilisi väljendusi. Nendeks on k. a vanemate õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi (§ 27 lg 3).³⁰ Seega nähtub eeltoodust, et kuigi vanemal on põhiseadusest tulenev õigus teha, mida ta soovib, siis hierarhias kõrgemal asub lapse õigus saada vanema hoolt ning seega on vanema seadusest tulenev kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Töö autor peab vajalikuks välja tuua, et vastav järeldus ei tähenda, et vanematel puudub õigus vabale eneseteostusele – vastav põhiõigus säilib inimesel ka lapsevanemaks saades. Samas on vanemate kohustus järgida, et selle õiguse teostamise käigus ei riivata lapse õiguste austamist ja arvestamist. Oluline on, et asudes vanema rolli peab isik endale teadvustama, et sellega kaasnevad nii õigused kui ka kohustused lapse ees. Kaasneva kohustusena võibki välja tuua selle, et lapsevanemaks saades peab otsuste tegemisel alati lähtuma ka lapse huvidest. Näiteks uue perekonna loomisel, välisriigis elu- ja töökoha valikul, peab vanem arvestama sellega, et tal on ka kohustus oma last kasvatada, tema eest hoolitseda ja lapsega isiklikult suhelda.

PS § 26 sätestab, et igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Vastav säte koos PS §-ga 19 hõlmab endas vanemate õigust elada lahus ning luua endale uus perekond. Riigikohus on märkinud, et üldjuhul säilivad vanematel ka lahuselu korral lapse suhtes võrdsed õigused ja kohustused.³¹ PKS § 118 lg 1 sätestab põhimõtte, et vanemad teostavad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu. Need põhimõtted kehtivad ka vanemate lahkumineku korral. Lapse edasises hooldamises kokku leppimine lapse heaolust lähtudes on vanemate, mitte riigi vastutus. Lapse õigus säilitada suhted lahus elava vanemaga ja vanema kohustus ning õigus lapsega suhelda on sätestatud PKS §-s 143.³² Ühtlasi on oluline vanematele teadvustada, et nende paarisuhte lõppemine ei tähenda lapsevanema õiguste ja kohustuste lõppemist. Lahuselaval vanemal peaksid säilima suhted oma lapse või lastega ja kohustus oma lahuselavate laste kasvatamises ja ülalpidamises osaleda.³³

³⁰ PSK § 19/7. – <http://www.pohiseadus.ee/> (21.12.2019).

³¹ RKTko 07.06.2011, 3-2-1-45-11 p 16.

³² Õiguskantsleri 07.05.2018 pöördumine nr 16-5/180616/1802156 “Lahus elavate vanemate võrdsed õigused ning suhtlemine lapsega”.

³³ Laste ja perede arengukava 2012-2020. Sotsiaalministeerium. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.01.2020).

Põhiseaduses on sätestatud, et Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta (PS § 29) ning ühtlasi on igaühel õigus lahkuda Eestist (PS § 35). Samuti on õiguskantsler välja toonud, et tänapäeva ühiskonnas on levinud, et inimesed töötavad ja ka elavad väljas pool Eestis. Tulenevalt sellest, tõusetub küsimus, kuidas saab vanem, kes viibib järjepidevalt teises riigis, täita oma kohustust lapsega isiklikult suhelda ja tema jaoks seeläbi olemas olla ning tema eest hoolitseda. Olukorras, kus vanem töötab lapsest eemal, ei pruugi vahetu suhtlus ja ka hoolitsemine olla võimalik. Seega on oluline, et vanem, enne kaugemale tööle asumist, arutab lapsega uut elukorraldust ja otsuse langetamisel arvestab maksimaalselt ka lapse seisukohtadega. Vanem ei saa unustada ega seada tagaplaanile seda, et lapsel on õigus mõlema vanema hoolitsusele. Vastuvaidlematult on suhtlus vanemaga ja vanema poolne hoolitsus vältimatult vajalik lapse igakülgseks arenguks. Juhul kui eemalviibimine on vältimatu, peab vanem lapsele igati nii sõnade kui ka tegudega välja näitama, et ta on lapse jaoks alati olemas eemalviibimisest hoolimata.³⁴

PKS § 116 lg 1 sätestab, et vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Seega kui üks vanem elab või töötab välisriigis, siis tema kohustused lapse suhtes ei saa seetõttu väheneda või üldse puududa. Ühtlasi sõnastab LÕK artikkel 9 p 3, et ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapsel on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus. Eeltoodut ei saa muuta asjaolu, et vanem elab välisriigis. Ka lapsel, kelle vanemad elavad eri riikides, on õigus isiklikele suhetele mõlema vanemaga ning õigus saada vajalikku hoolitsust mõlemalt vanemalt.

Riigikohus on välja toonud, et „üldjuhul on lapse huvides suhelda mõlema vanemaga ka siis, kui vanemad elavad eri riikides, ning suhtlust tuleks piirata vaid juhtudel, kui see lapse huve kahjustab. Sobiv suhtluskord tuleb paika panna üksikjuhtumi asjaoludest lähtudes, arvestades lapse väljakujunenud elurütmi, arengut ja vanust ning vältida seda, et reisimine oleks lapsele liiga koormav. Kohus saab juhul, kui vanemad elavad eri riikides, määrata lapse parimate huvidega kooskõlas oleva suhtluskorra kindlaks, reguleerides, kui tihti ja milliste ajavahemike tagant peaksid laps ja vanem kohtuma.“³⁵ Vastav lahend rõhutab küll vanema õigust suhtluskorrale, kuid lähtudes lahendi eesmärgist – laps ja vanem peavad saama omavahel suhelda – saab seda

³⁴ Lapsevanema õigused ja kohustused. – <https://www.oiguskantsler.ee/et/lapsevanema-%C3%B5igused-ja-kohustused-1> (03.01.2020).

³⁵ RKTKm 07.12.2018, 2-17-3347 p 22.

tõlgendada ka kui lapse õigust suhelda vanemaga ning seeläbi sisustada vanema kohustuse lapsega suhelda ja tema eest vanemlikult hoolitseda. Ühtlasi on Riigikohus³⁶ asunud seisukohale, et üldjuhul on lapse huvides suhelda ka välisriigis elava vanemaga, sh ka selle vanema tavapärasel elukeskkonnas, et laps saaks osa ka lahus elava vanema elust, keelest ja kultuurist. Seega hoolimata sellest, et vanem elab või töötab välisriigis, ei saa ta jätta täitmata seadusest tulenevat kohustust – hoolitseda³⁷ oma lapse eest.

Eeltoodust nähtub, et hoolimata vanemate elukorraldusest ja sellest, kas vanematel on PKS § 118 lg-st 1 tulenev hooldusõigus või mitte, siis kohustus oma lapsega suhelda ja tema eest hoolitseda, säilib igal juhul (v.a kui see kahjustab lapse huve). Riskifaktorid, mille tõttu võivad lahutatud vanemate lastel tekkida arenguprobleemid on näiteks vanematevahelised konfliktid, ebapiisav suhtlemine mittehooldusõigusliku vanemaga, ebakohane kasvatus, eriti hooldusõigusliku vanema poolt ning keskkondlik ebastabiilsus. Määrava tähtsusega on see, kas ja mil määral säilib lapsel kontakt ja suhted lahuselava vanemaga ning kuivõrd vanem jääb osalema lapse kasvatamisel ja ülalpidamisel.³⁸ Seega mõjutab lapsega suhtlemine ja tema eest hoolitsemine olulise määral lapse arengut ning tulevikku.

1.2 Suhtlusõigus – lapse subjektiivne ja isiklik õigus

1.2.1 Suhtlusõigus hoolitsuskohustuse osana

Vanemate kooselu lõppemise või abielulahutuse tagajärjel on määrav see, kas ja mil määral säilivad lapsel või lastel kontaktid ja suhted lahuselava vanemaga ning kuivõrd ta osaleb lapse või laste edasisel kasvatamisel ja ülalpidamisel.³⁹ PKS § 143 lg 1 sätestab, et lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult. Suhtlusõigus on lapse subjektiivne ja isiklik õigus. Lapsega isikliku suhtlemise teel

³⁶ RKTKm 05.11.2014, 3-2-1-113-14 p 26.

³⁷ Töö autor ei pea siinkohal silmas PKS's sätestatud hooldusõigust vaid PS'st tulenevat üldist õigust ja kohustust kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest – vastavat kohustust saab täita ka hooldusõigust omamata läbi suhtlusõiguse.

³⁸ K. Valma. „Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelises hooldusõiguste vaidlustes. Magistritöö 2012, Tallinna Ülikool. – <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Valma.pdf> (30.12.2019).

³⁹ H. Sinisaar, P. Tammpuu. Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. Sotsiaalministeerium, poliitikanalüüs, 2009. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/yehevanemagapered_trykki.pdf (21.01.2020).

saab iga õigustatud isik võimaluse osaleda lapse arengus ja käekäigus. Suhtlusõigus ei eelda vanemale lapse isikuhooldusõiguse kuulumist, see õigus tuleneb juba lähedasest sugulussuhtest ning on ühtlasi osa vanemale kuuluvast põhiseaduslikust vanemaõigusest (PS § 27).⁴⁰ Oluline on, et tegemist on küll põhiseadusliku vanemaõigusega, kuid teiselt pool on see ka põhiseaduslik vanemakohustus.

Seega on seadusandja loonud suhtlusõiguse instituudi selleks, et lapse õigused mõlemale vanemale säiliksiks ka vanemate kooselu lõppedes ning seeläbi tagab riik lapse perekonnaelu põhiõiguse.

PKS § 143 lg 2 sätestab, et vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Hoolimata sellest, et vanemal on kohustus lähtuda lapse huvidest, võib lapse huvi vanemate vahelise konflikti tõttu tahaplaanile jääda. Määrava tähtsusega on see, et vanemate lahkumineku tagajärjel tekkinud ühe vanemaga perede puhul tuleb arvestada lapse õigust mõlemale vanemale. Vanemate paarisuhte lõppemine ei saa tähendada lapsevanema õiguste ja kohustuste lõppemist. Lahuselaval vanemal peab säilima võimalus suhelda oma lapse või lastega ning samuti kohustus oma lahuselavate laste kasvatamises ja ülalpidamises osaleda. Juhul kui vanemad säilitada neutraalsed või head omavahelised suhted, on ka lapse suhtlus teise vanemaga palju tõenäolisem.⁴¹ Oluline on, et lisaks sellele, et vanemal säilib õigus lapsega suhelda, siis säilib vanemal ka vastavasisuline kohustus. PKS § 143 lg 1 alusel on vanemal lisaks õigusele lapsega suhelda ka kohustus seda teha.

Praxise 2018 aastal koostatud uuringust selgub, et vähemalt korra nädalas kohtub oma lahus elava isaga ligi kolmandik (30%) lastest ning vähemalt korra kuus veidi üle poole (52%) lastest, kes oma isaga koos ei ela. Umbes kümnendik (9%) lastest, kelle isa elab mujal, ei kohtu oma isaga kunagi. Lastelt küsiti ka, kas nad on rahul sellega, kui sageli oma lahus elava vanemaga kohtuvad. 41% lastest leiab, et kohtuvad oma lahus elava isaga piisavalt sageli ning sama paljud

⁴⁰ Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017, lk 7. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (03.01.2020).

⁴¹ H. Sinisaar, P. Tammpuu. Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. Sotsiaalministeerium, poliitikanalüüs, 2009. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/yevanemagapered_trykki.pdf (21.01.2020).

(41%) tahaks kohtuda sagedamini. Samas leiab 3%, et tahaks oma lahus elava isaga kohtuda harvem ning 15% ei taha üldse oma isaga kohtuda.⁴²

Riigikohus on välja toonud, et suhtlusõiguse esmaseks eesmärgiks on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine. Lapse huvides on see, et ta teab, kes on tema vanemad, ja et ta saab lahus elava vanemaga suhelda. Seega on lapsega koos elav vanem kohustatud üldjuhul lubama lapsel lahus elava vanemaga suhelda ning ühtlasi toetama lapse ja teise vanema kontakti, sh julgustama last teise vanemaga suhtlema ja olema lapsele teise vanemaga suhtlemisel emotsionaalselt toeks. Lisaks on Riigikohus rõhutanud, et vanem ei tohi kahjustada lapse loomupärast suhet teise vanemaga.⁴³ Eelnevalt välja toodud Praxis 2018 aastal koostatud uuringust nähtus, et ligi kümnendik lastest ei kohtu oma lahuselava isaga kunagi ning kõige suurem hulk lapsi (52%) kohtub oma lahuselava isaga kord kuus ning 41% lastest sooviks vanemaga rohkem kohtuda. Seega nähtub, et ligikaudu pooltel lastel on soov oma vanematega rohkem kohtuda ja sh ka isiklikult suhelda. Samuti võib olla kaheldav, kas korra kuus kohtumine tagab lapse ja vanema isiklikud ning emotsionaalsed suhted.

Lisaks sellele, et vanem ei tohi takistada ega kahjustada lapse suhet teise vanemaga on sama olulise tähtsusega ka see, et vanem kui lapse esindaja (PKS § 120) peab tagama lapse õiguste kaitse. Seega kui lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda ning seeläbi ei täida oma seadusest tulenevat kohustust, tagada lapsele õigus suhtlusele mõlema vanemaga, siis on teise vanema ülesanne lapse õiguseid kaitsta – sh aidata kaasa sellele, et lahuselav vanem lapsega suhtleks. PKS § 124 lg 1 sätestab, et isikuhooldus on hooldaja kohustus ja õigus last kasvatada, tema järele valvata ja tema viibimiskohta määrata ning lapse igakülgse heaolu eest muul viisil hoolitseda. Seadusandja ei ole täpsustanud, mida saab käsitleda mõistena „*lapse heaolu eest muul viisil hoolitsema*“. Magistritöös on eelnevalt välja toodud, et vanemad peavad laste elu korraldamisel lähtuma nende parimatest huvidest ning lapse parimates huvides on ka suhelda mõlema vanemaga (v.a olukorras, kus see võib last ohustada). Seega saab väita, et lapse üldise heaolu moodustab ka õigus ja võimalus suhelda mõlema vanemaga, millele kaasa aitamine on ka lapsega kooselava vanema kohustus.

⁴² Praxis koostatud Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018, uuringu aruanne. – <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf> (29.01.2020).

⁴³ RKTKm 14.03.2012, 3-2-1-6-12 p 18.

Seega olukorras, kus lahuselav vanem keeldub lapsega suhtlemast on teise vanema kohustus vajadusel pöörduda valdkonna spetsialistide poole, kes saaks aidata ja suunata omavahelise kokkuleppega reguleerima lapsega suhtlemise korda või suhtlusõiguse korraldamiseks kohtusse – TsMS § 550 järgi toimub vanema õiguste määramine lapse suhtes, sh lapsega suhtlemise korraldamine hagita menetluses. Samas tuleb möönda, et analüüsides suhtlusõigust puudutavat kohtupraktikat ajavahemikul 01.01.2015-01.01.2020, puuduvad lahendid, kus vanem pöördub kohtusse põhjusel, et lahuselav vanem ei täida oma vanemlikke kohustusi – suhelda lapsega. Samas ülalpidamiskohustuse mitte täitmine on aktualiseerunud aastate jooksul, seda nii meedia kajastuses, kohtupraktikas kui ka üleüldiselt seadusandlikul tasandil. Seega peegeldub olukord, kus ühiskonnas on majanduslik lapse toetamine mõnevõrra olulisem kui suhtlus lapsega ja seeläbi lapse eest hoolitsemine. Teisalt võib kohtupraktika puudumise põhjus seisneda ka vanemate teadmatuses, kuidas oma lapse õiguseid tagada või tunnetuses, et lapse õiguste esindamine ei muuda midagi, sest olukorras, kus vanem ei ole huvitatud lapsega suhtlema, ei muutuks selline mõtteviis ka pärast jõustunud kohtuotsust.

Endine justiitsminister Urmas Reinsalu sõnul ei paku kehtiv õigus lapsega suhtlemist korraldavate lahendite puhul rahuldavat tulemust. „Probleem ei ole üksnes täitemenetluses, vaid ka asjaolus, kus lapse subjektiivset õigust osaleda aktiivselt suhtluskorra kindlaksmääramisel, ei tunnistata ja ei tagata piisavalt. Vanemaga suhtlemine on lapse õigus ja mitte kohustus, mistõttu tuleb leida senine parem tasakaal omavahel vaidlevate vanemate ja lapse õiguste tasakaalustamiseks. Lähisuhetele tähelepanu pööramine ja arvestamine on kõigis perekonnaasjades, eriti suhtluskorra asjades, väga oluline. Probleem on selles, et puudus on eelkõige üle-eestilistest teenusest ning puudu on ka vajalik õiguslik keskkond, mis suunaks vanemaid.“⁴⁴

Seega nähtub, et suhtlusõiguse tagamine on osaliselt ka riigi kohustus, mille on välja toonud ka Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK). EIK leidis, et lepinguosalisel riigil on kohustus tagada vanema ja lapse vaheline suhtlus ka olukorras, kus vanemate vahel on konflikt. Lisaks tuleb vajaduse korral rakendada ettevalmistavaid meetmeid. Samuti rõhutati, et ametivõimudel tuleb tegutseda kiiresti, välistamaks ajafaktori mõju vanema ja lapse suhetele. Oluline on, et riigi

⁴⁴ Justiitsminister: lapse suhtlusõiguse täitmisel esinevad probleemid tuleb kõrvaldada, seades esiplaanile lapse huvid, 2017. – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsminister-lapse-suhtlusõiguse-taitmises-esinevad-probleemid-tuleb-korvaldada-seades> (03.01.2020).

kohustus lapse ja vanema suhtluskorra tagamisel on menetlusliku iseloomuga ning ei ole suunatud tulemusele. Riigilt eeldatakse mõistlike sammude astumist suhtlemise võimaldamiseks ja vahendite valikul on primaarsed lapse huvid – need võivad prevaleerida vanema õiguste üle.⁴⁵

Eestis on vastav riigipoolne kohustus sätestatud juba põhiseaduses. Nimelt sätestab PS § 27 lg 4 perekonna sisemise kaitse – õiguse sellele, et riik näeks ette regulatsioonid, mis võimaldaks tagada vanemliku kohustuse täitmist ja kaitseks lapsi vanemate kohustuste rikkumise eest. PS § 27 lõikest 4 tuleneb põhiõiguse kandja subjektiivne õigus saada riigilt kaitset. Sellele põhiseaduslikult kaitstud positsioonile saab isik tugineda juhul, kui riik jätab oma kaitsmiskohustuse täitmata. Riigi all on silmas peetud ka kohalikku omavalitsust, kelle kohustuseks on tulenevalt PS §-st 3 järgida seadust ja PS §-st 14 õiguste ja vabaduste tagamine.⁴⁶

PS § 15 kohaselt on igaühel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. PS § 14 alusel on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus. PS § 15 lg 1 koosmõjus §-ga 14 on kohtumenetlust puudutav *lex generalis*, mis sätestab põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele.⁴⁷ Samuti on Riigikohusvälja toonud, et PS § 14 ja § 15 lg 1 koostoimest tuleneb menetluslik põhiõigus, mille eesmärk on avada tee isiku põhiõiguste teostamiseks ja kaitsmiseks. Lisaks tuleneb sellest seadusandja kohustus kehtestada õigusnormid, mis tagavad tõhusa võimaluse isikul oma õigusi kohtus kaitsta, samuti õigusemõistmise õigluse.⁴⁸

Riik kehtestab õigusnormid selleks, et nende nõudeid täidetakse, viiakse ellu konkreetsetes sotsiaalsetes suhetes ja sellega saavutab riik endale seatud majanduslikud, poliitilised jms eesmärgid. Täites õiguslikke kohustusi, pidades kinni keeldudest või kasutades õigusega antud võimalusi ehk teisisõnu käitudes õiguspäraselt, teostavad sotsiaalsetes suhetes osalejad riigi tahet. Seetõttu on mõisteta, et riik on huvitatud isikute õiguspärasest käitumisest ja püüab kõikide

⁴⁵ Lillsaar, M. , Siimula-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja? Riigikogu toimetised. 27, 2013. – <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-27/vanematevahelised-vaidlused-hooldusõiguse-ja-suhtlusõiguse-kindlaksmääramisel-kes-on-voitja-kes-kaotaja/> (03.01.2020).

⁴⁶ Õiguskantsleri 04.03.2015 pöördumine nr 7-5/141077/1500984 “Soovitus õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks. Lapse perest eraldamine ning lapse ja vanema suhtlusõiguse piiramine. – https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_sovitus_pohioiguste_ja_vabaduste_paremaks_tagamiseks_lapse_perest_eraldamine_ning_lapse_ja_vanema_suhtlusõiguse_piiramine.pdf (03.01.2020).

⁴⁷ PSK § 15/3. – <http://www.pohiseadus.ee/> (01.10.2019).

⁴⁸ RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11 p 51.

tema käsutuses olevate seaduslike vahenditega ära hoida tema poolt kehtestatud õiguse rikkumisi.⁴⁹ Seega on riigi ülesanne tagada, et vanemad täidaksid oma kohustust ning tagaksid lapsele vanemliku hoolitsuse sh suhtluse lapsega.

1.2.2 Suhtlusõiguse piiramise võimalused

Lapsele on vanem oluline, olenemata milline ta on, isegi siis kui ta on tegutsenud vastuolus lapse parimate huvidega. Vanemaga suhete säilitamisel on oluline roll lapse arengus, identiteedi kujunemisel ning oma käekäiku puudutavate otsuste mõistmisel ja nende aktsepteerimisel. Eelnevast ei saa loomulikult järeldada, et last võiks vastu tema tahtmist sundida vanemaga kohtuma või et vanema ja lapse suhtlemisõigust piirata ei saaks, kui see on lapse huvides vajalik.⁵⁰

PKS § 143 lg 3 kohaselt võib lapse huvides kohus piirata suhtlusõigust või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmist või lõpetada suhtlusõiguse teostamise või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmise. PKS § 143 lg 3¹ sätestab, et kohus võib määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Kui kolmas isik on valla- või linnavalitsus või eraõiguslik juriidiline isik, määrab valla- või linnavalitsus või juriidiline isik seda ülesannet täitma pädeva füüsilise isiku. Siinkohal tõusetub küsimus, kas lapse huvides on piirata või lõpetada suhtlusõiguse teostamine ka olukorras, kus vanem ei soovi lapsega suhelda. Käesolevas töös on eelnevalt korduvalt välja toodud, et lapse huvides on suhelda isiklikult mõlema vanemaga, samas kui suhtlus toimub teisele vanemale vastumeelselt ning vastav hoiak peegeldub ka vanema ja lapse suhtluses, siis võib olla lapse huvides selliste kohtumiste ja suhtlemiste vältimine.

PKS § 123 lg 1 kohaselt teeb kohus asju läbi vaadates esmajoones lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Lapse õiguste ja heaolu tagamise põhimõtteid sätestab LasteKS § 5. Lisaks tuleb LasteKS § 21 lg 1 alusel kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri

⁴⁹ A. Kiris, P. Nuuma, A. Kukrus, E. Oidermaa. Õigusõpetus. Tallinn: Külim, 2009, lk 29.

⁵⁰ Õiguskantsleri 28.01.2014 pöördumine nr 7-5/130764/1400426 „Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks. Lapse ja vanema suhtlusõiguse korraldamine.“ – https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_rikkumise_korvaldamisek_s_lapse_ja_vanema_suhtlusoiguse_korraldamine.pdf (03.01.2020).

võimaluste vahel valimisel selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. LasteKS § 21 lg 2 sätestab, et lapse huvide väljaselgitamiseks tuleb mh kuulata ta tema vanust ja arengutaset arvestades ära sobival viisil ning võtta lähtuvalt lapse vanusest ja arengutasemest tema arvamus arvesse ühe asjaoluna huvide väljaselgitamisel.

Riigikohus on ühes suhtlusõiguse piiramise lahendis rõhutanud, et PKS § 143 lg 3 järgi lapse ja vanema suhtlusõiguse piiramisel ei ole määravaks lapse tahe, vaid siiski kõigi tuvastatud asjaolude kogumis hindamine. Kõnealuses lahendis tuvastati, et laps on pärast isaga kohtumist stressis, ärev ja pinges ning tema koolikäitumine on muutunud agressiivseks. Tuvastatud oli, et kokkusaamised isaga kahjustavad lapse tervist ja heaolu ning mõjusid halvasti lapse tervisele. Seega ei olnud vanema ja lapse suhtlemine lapse huvides ning kahjustas lapse arengut.⁵¹

Ühtlasi on oluline, et PKS § 143 lg-s 3 sätestatud piirangu kehtestamine ei tohi tulla vanemale üllatusena. Kohus peab seda menetlusosalistele selgelt väljendama ja menetlusosalistega arutama ning andma mh vanemale, kelle õiguse piiramise üle otsustatakse, võimaluse esitada selle kohta oma vastuväited ning neid kinnitavad tõendid.⁵² Riigikohus on välja toonud, et vanema õigusi piiravate abinõude rakendamisel peab kohus kaaluma nii lapse huve kui ka vanema õigusi ning kohaldama lapse heaolu tagamiseks vanema õigusi kõige vähem piiravaid abinõusid, sh peab kohus abinõude kohaldamiseks esmalt tuvastama, milline oht ähvardab last, ning tulenevalt ohust kohaldama ohu kõrvaldamiseks vanema õigusi kõige vähem piiravaid abinõusid.⁵³

Eeldatakse, et lapse lähedane ning emotsionaalne suhe mõlema vanemaga, on üldiselt lapse parimates huvides ning suhtlusõigust võib piirata üksnes olulistel põhjustel, kui see on vajalik lapse heaoluks. Inglismaal, Walesis ja Saksamaal on näiteks suhtlusõiguse piiramise oluliseks põhjuseks loetud koduvägivalla juhtumeid.⁵⁴ Samadel alustel on suhtlusõigust piiratud ka Eestis. Näiteks on ühes lahendis ringkonnakohus nõustud maakohtu otsusega lõpetada vanema suhtlusõiguse teostamine põhjusel, et vanem on käitunud lastega vägivaldselt. Ringkonnakohus tõi välja, et vanem on väga teravalt läinud vastuollu ootustega, mida ühiskond on vanemale seadnud. Vanem lõi koduse keskkonna, kus valitses hirm - hirm saada füüsiliselt ja vaimselt

⁵¹ RKTkm 06.04.2018, nr 2-15-16111/116 p 18.

⁵² RKTkm 11.01.2017, nr 3-2-1-138-16 p 20.

⁵³ RKTkm 12.02.2016, nr 3-2-1-159-15 p 36.

⁵⁴ H. Malla. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramise ning täitmise probleemistik. Magistritöö 2015, Tartu Ülikool. – http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48189/malla_ma_2015.pdf (03.01.2020).

väärkoheldud või koguni kaotada elu. Olukorras kui laste üleelamised on veel värsked ja isaga kohtumine tuletaks lastele meelde valusaid mälestusi järjepidevast väärkohtlemisest ja võib tekitada trauma, on laste huvides vanemalt suhtlusõigus laste suhtes ära võtta. Laste huvides ei ole vanglas viibiva vanemaga suhtlemine, kes kannab karistust laste suhtes toime pandud kuritegude eest.⁵⁵

Soomes ja Rootsis on võimalik suhtlusõigust piirata näiteks olukorras, kus suhtlemine ohustaks lapse emotsionaalset või füüsilist tervist. Eesti kohtupraktikas on samuti suhtlusõiguse piiramisel analüüsitud suhtlusõiguse mõju lapse tervisele ja arengule. Näiteks on ühes lahendis maakohus lõpetanud vanema suhtlusõiguse teostamise põhjusel, et lastega tegelenud spetsialistid olid seisukohal, et isaga suhtlemine võib lastele mõjuda väga kahjulikult ja seda tuleks vältida. Kohtu hinnangul on väikelaste puhul olulisem tagada lapsele stabiilne ja turvaline arengukeskkond, kui isaga suhtlemise jätkamine olukorras, kus isa käitub lapsi traumeerival viisil ega suuda konfliktiolukorras kontrollida oma tegusid. Kõnealuses olukorras leidis ringkonnakohus, et maakohus ei tuvastanud suhtlusõiguse piiramise otsustamiseks vajalikke asjaolusid ega arutanud neid menetlusosalistega piisavas ulatuses. Ringkonnakohus tõi välja, et kahe noorema poja osas ei ole tuvastatud, milline oht lapsi ähvardab, kui nad isaga suhtlevad. Maakohus peab asja uuel läbivaatamisel eristama isa suhteid iga pojaga ja hindama neist igaühe puhul eraldi, kas suhtlusõiguse piiramine või selle teostamise lõpetamine on põhjendatud.⁵⁶ Seega nähtub, et suhtlusõiguse teostamist saab lõpetada või piirata ka ainult ühe lapse osas või juhul kui on alust arvata, et suhtlus vanemaga kahjustab kõikide laste arengut ja vaimset tervist, siis tuleb seda ka iga lapse puhul eraldi põhjendada.

Rootsis on lapse heaolu tagamiseks suhtlusõigust piiratud ka sellisel juhul kui vanemate vahelised pidevad konfliktid on tugevalt negatiivselt mõjutanud lapse heaolu. Lisaks on suhtlusõigust teatud ajaks piiratud olukorras, kus on oht, et ühe vanema isiksuseomadused võivad mõjuda negatiivselt lapse füüsilisele ja vaimsele tervisele.⁵⁷

⁵⁵ TlnRnkm 11.10.2016, nr 2-15-13460 p 9.

⁵⁶ TlnRnkm 27.02.2019, nr 2-18-12108 p 12.

⁵⁷ H. Malla. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramise ning täitmise probleemistik. Magistritöö 2015, Tartu Ülikool. – http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/48189/malla_ma_2015.pdf (03.01.2020).

Analüüsides suhtlusõiguse piiramise või selle teostamise lõpetamise kohtupraktikat ajavahemikul 01.01.2015-01.01.2020 nähtub, et Eestis puudub kohtupraktika selles osas, kas suhtlusõigust saab piirata või selle teostamist lõpetada olukorras, kus vanem ei soovi lapsega suhelda. Seadusandja on sätestanud võimaluse piirata või lõpetada suhtlusõiguse teostamine nendes olukordades, kus suhtlusõigus ei ole lapse huvides. Ka kohtupraktika toetub alati eelkõige lapse huvidele.

Eeltoodust nähtub, et kohtupraktikas on suhtlusõigust piiratud või lõpetatud eelkõige olukordades, kus vanem on olnud vägivaldne⁵⁸ või laps ei tunne oma vanemat.⁵⁹ Samuti ka olukorras, kus suhtlemine ei ole lapse huvides ning kahjustab lapse arengut.⁶⁰ Töö autori hinnangul ei ole vanema soovimatus võrreldav vägivaldusega või olukorraga, kus laps ei tea, kes on tema vanemad. Arvestades ka asjaolu, et PKS § 143 lg 1 sätestab lisaks vanema õigusele lapsega suhelda ka vanema kohustuse seda teha. Teiselt poolt võib vanema poolne sunniviisile ja vastu tahtmist suhtlus kahjustada lapse vaimset tervist, tekitada stressi ning seega ei oleks selline suhtlus lapse parimates huvides.

Riigi kui ka lapsega kooselava vanema ülesanne on leida võimalusi lahuselava vanema motiveerimiseks lapsega suhtlema. Ühtlasi on Saksa õigusteadlane A. Lüderitz välja toonud, et lapse psüühiliste häirete korral, mis on seotud vanema külaskäikudega, pooldavad eksperdid ja lastearstid niisuguste külaskäikude välistamist, kohtud seevastu kalduvad hoolduseks õigustatult nõudma suuremat koostööd.⁶¹ Töö autor leiab, et nendes olukordades, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda ning saab üheselt väita, et vanema hoiakud ja suhtumine ei muutu, saab suhtlusõiguse teostamise lõpetada vastavalt PKS § 143 lg-le 3 või suhtlusõigust piirata vastavalt PKS § 143 lg-le 3¹. Enne otsustamist on eelkõige oluline kaaluda, kas vanema soovimatust lapsega suhelda on võimalik muuta ning kas vanema soovimatus lapsega suhelda mõjutab otseselt lapse emotsionaalset tervist ja heaolu.

Suhtlusõiguse piiramise korral saab määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Suhtlemise korraldamine ei ole sellisel juhul kindlasti niivõrd loomulik, kuid samas võib see suurendada vanema koostööd ja motivatsiooni lapsega suhtlema. Esmalt tuleks siiski

⁵⁸ TlnRnkm 11.10.2016, nr 2-15-13460 p 9.

⁵⁹ RKTKm 14.03.2012, nr 3-2-1-6-12 p 24.

⁶⁰ RKTKm 06.04.2018, nr 2-15-16111/116 p 18.

⁶¹ Lüderitz, A, lk 337.

kontrollida, kas suhtlusõiguse piiramine (saatjaga suhtlemine, suhtluse hooldaja määramine) võiks sobivaid tulemusi anda. Sagedasti on põhjendatud ka laste psühholoogilise ekspertarvamuse võtmine asja juurde.⁶²

⁶² Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017, lk 33. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (03.01.2020).

2. Suhtluskorra kindlaksmääramine kohtus

2.1 Suhtluskorra määramine – hagita menetlus

Suhtlusõiguse üle peavad vaidlust vanemad. Laps selles põhimõtteliselt aktiivselt ei osale. Ta on sellest siiski materiaalselt ja formaalselt puudutatud.⁶³ LasteKS § 21 lg 1 sätestab, et kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest.

PKS § 143 lg 2¹ kohaselt vanemate lahuselu korral lepivad vanemad kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises. Vanemate vaidluse puhul määrab vanema ja lapse suhtlemise korra vanema nõudel kohus. Oluline on, et suhtlemise korra määramist saab nõuda nii lahuselav vanem kui ka lapsega koos elav vanem. Seega on lapsega koos elaval vanemal õigus lapse õiguste ja huvide kaitseks pöörduda kohtusse, et tagada PKS § 143 lg-s 1 ja LasteKS §-s 28 sätestatud vanema ja lapse suhtlemisõiguse teostamine ning teise vanema poolne suhtlemiskohustuse täitmine.

TsMS § 475 lg 1 p 8 alusel lahendatakse hagita menetluses hagita perekonnaasjad. TsMS § 550 lg 1 p 2 alusel on hagita perekonnaasi lapsega suhtlemise korraldamine. Oluline on, et menetluses vanema õiguste määramisel on üldpõhimõtetena kohtutel vaja järgida uurimispõhimõtet, kokkuleppe saavutamisele suunamist ja menetlusosaliste ärakuulamist. Kõik välja toodud põhimõtted aitavad juba suhtluskorra esialgse määramise menetluses kaasa sellele, et suhtluskord on kõigi jaoks täidetav ning menetluse raames on kõrvaldatud võimalikud probleemkohad. Näiteks olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, saab kohus ärakuulamise raames vanema vastumeelsusest teadlikuks ning esialgu on võimalik määrata suhtluskord selliselt, et suhtlus toimub, kas väga harva või kolmanda isiku juuresolekul, eesmärgiga, et vanem ja laps saaksid korraga kohaneda ja tekiks isiklik side. Lähedussuhte katkemine vanemaga ei ole lapse huvides ning sellisel kujul suhtluskorra seadmine võib aidata kaasa sellele, et vanema vastumeelsus suhtluse osas taandub.

⁶³ Lüdertiz, A, lk 338.

Riigikohus on ka välja toonud, et vältimaks vanemate olemasolevaid ja tulevikus tekkida võivaid erimeelsusi, tuleb kohtul määrata võimalikult täpselt vanema ja lapse suhtlemise viis, koht, aeg, sh kestus ja sagedus ning lapse üleandmise kord.⁶⁴ Seega peab kohtu poolt suhtluskorda reguleeriv lahend olema konkreetne ning seeläbi üheselt täidetav. Olukorras, kus lahuselav vanem lapsega suhelda ei soovi, siis on kohtul võimalus määrata suhtlus ka näiteks ainult telefoni teel või määrata kohtumised harvem ja lühemaajalise kestvusega. Eesmärgiga, et suhtlus lapse ja vanema vahel siiski toimuks, kasvõi alguses tavapärasest väiksemal määral. Sellisel viisil suhtluse planeerimine, võib vähehaaval vanema negatiivset hoiakut vähendada.

Lisaks võimaldab TsMS § 551 lg 1 kohtul hagita perekonnaasja menetlemisel avalduse alusel või omal algatusel määrusega esialgse õiguskaitkena rakendada hagi tagamise abinõusid. Hagi tagamise abinõud on sätestatud TsMS §-s 378. Vastava sätte lõikes 3 punktis 2 on välja toodud, et kohus võib menetluse ajaks reguleerida vanema suhtlemist lapsega. Võimalike kohaldatavate abinõudena tuleksid kõne alla nt vanematele suunatud käsud ja keeldu mitte viia last välismaale, võimaldada kirjade edastamist või telefonikõnesid, hoiduda kontaktidest lapsega, anda lapsele üle kingitusi (või vastupidi – mitte anda), reguleerida suhtlemist lapse koolivaheaegadel. Samuti võivad kohtumääruses olla ära näidatud külastuste sobiv kestus ja sagedus, aga ka muud üksikküsimused (lapse teise vanema juurde viimise ja äratoomise kord, riiete, mänguasjade ja ravimite kaasavõtmine, informatsiooni andmine lapse tervise kohta jms). Õigussuhte esialgse reguleerimisel on oluline menetluse kiirus ning kohtu kohaldatavad meetmed ei või viia menetluse venimiseni.⁶⁵

TsMS § 550 lg 2 sätestab, et vanema õiguste määramise lapse suhtes ja lapsega suhtlemise korraldamise võib kohus lahendada ka hagimenetluses, kui seda nõutakse koos abielu lahutamisega või elatise väljamõistmise hagimenetluses.

Oluline on, et hagita asjade üheks peamiseks erinevuseks hagiga asjadest, on TsMS § 477 lg 7 kohaselt asjaolu, et kohus peab kontrollima avalduse vastavust seadusele ja avalduse tõendatust ka juhul, kui avalduse kohta ei ole esitatud vastuväiteid. Vajaduse korral nõuab kohus avaldajalt tõendite esitamist või kogub neid omal algatusel. Seega on kohtul otsene kohustus rakendada

⁶⁴ RKTKm 09.11.2011, nr 3-2-1-83-11 p 22.

⁶⁵ T. Göttig, T. Uusen-Nacke. TsMSK § 378/3.8.2.3. – Tsiviilkohtumenetluse seadustik II (§§ 306-474). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

hagita asjades uurimisprintsiipi ning teha kõik endast olenev, et asjas saaksid väljaselgitatud kõik seda puudutavad olulised asjaolud.

2.2 Uurimispõhimõtte rakendamine

Hagimenetluse teenib eelkõige poolte huve, mistõttu asjaolude ja tõendite esitamise kohustust lasub pooltel endil. Hagita asjades seevastu nõuab avalik huvi, et selgitatakse välja objektiivne tõde ning seetõttu kehtib uurimisprintsii. TsMS-s on kohtu poolt asjaolude selgitamise ja tõendite kogumise kohustus hagita asjades sätestatud § 5 lg-s 3 ning § 477 lg-tes 5 ja 7. Uurimisprintsii kohaldamise kõige olulisem põhimõte on see, et kohtul lasub vastutus asja sisuliselt õige lahendamise eest. Eriti oluline on see asjades, kus menetluse esemeks on kõrgendatud kaitset vajavad huvid.⁶⁶ Seega on hagita asjas (sh suhtluskorra kindlaks määramine) kohtul kohustus rakendada uurimispõhimõtet – kohus peab välja selgitama kõik olulised asjaolud, et teha lapse huvidest lähtuvalt õiguspärane otsus.

TsMS § 5 lg 3 järgi selgitab kohus hagita asjas üldjuhul ise asjaolud ja kogub selleks vajalikud tõendid. Kohus peab TsMS § 477 lg 7 järgi kontrollima, et avaldus vastaks seadusele ja oleks tõendatud, sh peab kohus nõudma tõendite esitamist või koguma neid vajadusel ise. Kuna suhtlemise reguleerimine on hagita asi ja kohus võib PKS § 143 lg 5 järgi rakendada suhtlemise korraldamiseks lapse huvide tagamiseks meetmeid ka omal algatusel, tuleb kohtul lapsega suhtlemist korraldades teha kõik endast olenev, et vanema ja lapse suhtlemise kord vastaks kõiki asjaolusid ja vanemate õigustatud huve arvestades lapse huvidele PKS § 123 lg 1 tähenduses.⁶⁷

Samas on Riigikohus rõhutanud, et kuigi hagita menetluses kohaldub uurimispõhimõte, ei seisne selle esmane tähtsus aktiivses informatsiooni kogumises ning tõendite otsimises. Kohtul on asjaolude väljaselgitamiseks kõrgendatud selgitamiskohustus ning samas õigus nõuda omal algatusel isikutelt teabe esitamist ja tõendite kättesaadavaks tegemist. Samas ei ole kohtul kohustust igaks juhuks kontrollida mingite asjaolude esinemist või puudumist, kui menetlusosaliste esitatud teave ei anna selleks alust. Menetlusosalise heauskus hagita menetluse

⁶⁶ V. Kõve, I. Järvekülg. TsMSK § 477/3.2.1. – Tsiviilkohtumenetluse seadustik III (§§ 475-759). Komm vlj. Tallinn: Juura 2018.

⁶⁷ RKTKm 05.11.2014, nr 3-2-1-113-14 p 23.

kontekstis tähendab mh seda, et menetlusosaline teeb oma parima, et esile tuua ja ka tõendada asjaolud, mis on tema õiguste tagamise seisukohalt asja lahendamiseks tähtsad.⁶⁸

PKS § 123 lg 1 sätestab, et kohus teeb kõiki lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoones lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Riigikohus on välja toonud, et ringkonnakohus leidis õigesti, et vanema ja lapse suhtlemise kord tuleb määrata kindlaks viisil, mis vastab lapse huvidele, kuid jättis seejuures tähelepanuta, et PKS § 123 lg 1 järgi tuleb lapsega suhtlemise korda määrates arvestada kõiki asjas esiletoodud asjaolusid ja asjaomaste isikute, sh vanemate õigustatud huve. Eelkõige puudutab see vanema ja lapse suhtlemise aja määramist.⁶⁹ Seega peavad kohtud menetluse käigus otsustama, kui tihti laps ja vanem omavahel kohtuvad. Selleks, peavad kohtud välja selgitama ja arvestama nii mõlema vanema elukorralduse kui ka lapse lasteaia/kooli, trennide jms olulisega. Riigikohus on välja toonud, et igas vanema ja lapse suhtluskorra kindlaksmääramise asjas tuleb lapse parimate huvidega kooskõlas olev suhtlemise kestus ja suhtlemise viis välja selgitada üksikjuhtumi põhiselt. Ekslik oleks võtta kõikides vanema ja lapse suhtluskorra asjades vaikivalt eelduseks see, et laps peaks lahuselava vanemaga kohtuma üle nädala nädalavahetusel. Kohtute diskretsiooni piiridesse mahub võimalus ka määrata suhtluskord kindlaks selliselt, et laps viibib vaheldumisi kahe nädala kaupa kummagi vanema juures.⁷⁰ Samuti on Riigikohus asunud seisukohale, et vanema ja lapse suhtlemist reguleerides peab kohus arvestama mh vanemate tööaega ega tohi määrata lapsega kohtumise aegu selliselt, et need kattuvad vanema tööajaga, mistõttu ei saa vanem suhtlemiskorras määratud ajal töökohustuste täitmise tõttu tegelikult lapsega koos olla. Selline suhtlemise kord ei ole täidetav ega vasta ei vanema ega lapse huvidele.⁷¹

Eelnevas alapeatükis on töö autor samuti välja toonud, et ka olukorras, kus lahuselava vanema hoiak on lapsega suhtluse osas vastumeelne, siis on oluline määrata lapsega suhtlemise aeg vajadusel harvemalt või lühiajalisemalt. Oluline on, et lapse parimates huvides on lähedased suhted mõlema vanemaga, samas tihedalt planeeritud kohtumised, kuhu vanem kohale ei tule või tulles väljendab oma vastumeelsust, võivad mõjutada ka lapse turvatunnet ja üldist heaolu. Seega tuleb kohtul iga üksikjuhtumi puhul juba alguses suhtluskorda määrates arvestada ning kaaluda,

⁶⁸ RKTkm 03.10.2018, nr 2-16-3663 p 23.

⁶⁹ RKTkm 09.11.2011, nr 3-2-1-83-11 p 22.

⁷⁰ RKTkm 07.12.2018, nr 2-17-3347 p 23.

⁷¹ RKTkm 09.11.2011, nr 3-2-1-83-11 p 22.

millise suhtluskorra kehtestamine aitab kõige paremini kaasa vanema vastumeelsuse vähendamisele.

Riigikohus on asunud samuti seisukohale, et kohus peab rakendama suhtlemise korraldamiseks lapse huvide tagamiseks meetmeid ka omal algatusel, kohtul tuleb lapsega suhtlemist korraldades teha kõik endast olenev, et vanema ja lapse suhtlemise kord vastaks kõiki asjaolusid ja vanemate õigustatud huve arvestades lapse huvidele PKS § 123 lg 1 tähenduses. Kohus peab vanema ja lapse suhtlemist reguleerides lähtuma uurimispõhimõttest ning tegema kõik endast oleneva, et veenda vanemaid lapse huvides koostööle ja kokkuleppel lapsega suhtlemist reguleerima, et vältida hilisemaid probleeme kohtulahendiga määratud suhtlemise korra täitmisel. Kolleegiumi arvates on last puudutavates vaidlustes väga oluline pakkuda vanematele võimalust saada last puudutavate küsimuste lapse huvides lahendamiseks abi erialaste teadmistega nõustajalt ning teatud juhtudel määrata ka kohtuväline lepitusmenetlus erimeelsuste ületamiseks.⁷²

Riigikohus on rõhutanud ka suhtluskorra määramisel osapoolte ettepanekute kaalumise ja arvestamise olulisust. Kohus tõi välja, et isa ja lapse suhtlemise korda määrates lähtusid kohtud õigesti PKS §-st 143 ja § 123 lg-st 1, kuid kolleegiumi arvates ei nähtu kohtute põhjendustest, kas ja mil määral on maakohus lapse ja isa suhtlemise korda määrates arvestanud isa väidete ja ettepanekutega. Maakohus märkis küll määruse põhjendustes, et määratud suhtluskord arvestab isa mõistlikke seisukohti, mis lähtuvad kolmeaastase lapse huvidest, samuti isa töö eripära ning võimaldab isal lapsega suhelda isale sobivamal ajal, kuid ei toonud välja, milliseid isa ettepanekuid ei tule arvestada ja miks. Sellest tulenevalt ei ole kolleegiumi hinnangul võimalik jälgida, kuidas jõudis maakohus arusaamisele, et PKS § 123 lg 1 mõttes on lapse huvides kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huve arvestades just selline suhtlemise kord.

Ühes lahendis on Riigikohus välja toonud, et lapse huve silmas pidades tuleb välisriigis suhtlemise küsimust lahendades lähtuda eelkõige asjast puudutatud lapse arengutasemest, isikuomadustest, läbisaamisest teise vanemaga jm olulistest asjaoludest, et selgitada, kas lapsel on turvaline lahus elava vanemaga välisriigis suhelda. Kolleegiumi arvates ei olnud maakohus neid asjaolusid piisavalt välja selgitanud ega põhjendanud, miks kõiki asjaolusid arvestades on lapse huvides suhelda isaga kuni seitsmeaastaseks saamiseni üksnes Eestis. Kui kohtu arvates

⁷² RKTkm 05.11.2014, nr 3-2-1-113-14 p 25.

vajab laps isaga välisriigis suhtlemiseks või Eestis isaga pikemateks suhtlusperioodideks, sh isa juurde ööbima jäämiseks kohanemisaega, saab kohus suhtlemist korraldades seda arvestada ja määrata astmelise suhtlemise korra, mille järgi muutuvad isa ja lapse kohtumised järk-järgult pikemaks ning mõne aja möödudes saavad isa ja laps ka koos reisida ning välisriigis suhelda.⁷³ Vastavat suhtluskorra määramise võimalust saab kohaldada ka olukorras, kus lahuselav vanem lapsega suhelda ei soovi. Ka sellises olukorras võivad nii laps kui ka vanem vajada kohanemisaega ning astmelise suhtlemise korra kehtestamine aitab kaasa omavahelise sideme järk-järgulisele arenemisele.

Ühtlasi on Ringkonnakohus välja toonud, et on ka tavapärane ja mõistlik, et lapsed veedavad ühe vanema suhtlusajal aega ka enda lähisugulastega ja teiste vanematele lähedaste isikutega ning ei ole põhjendatud, et igal juhul peaksid lapsed viibima üksnes oma vanematega.⁷⁴ Vastav kohtupraktika toetab ka lapse suhtlemist ja sideme loomist vanema uue leibkonnaga.

Eeltoodust tulenevalt nähtub, et kohtud arvestavad suhtluskorda määrates vanemate elukorraldusega (sh elamine välisriigis), vanemate töökohustusega kui ka üleüldiselt vanemate välja toodud ettepanekutega. Tõsikindlalt saab väita, et suhtluskorra menetluses on lisaks lapse huvidele olulisel kohal ka vanemate eneseteostus, kohustused jm. Riigikohus on välja toonud, et vanema ja lapse suhtlemise korda määrates peab kohus PKS § 123 lg 1 järgi tegema esmajoonel lapse huvidest lähtuva lahendi, kuid arvestama seejuures ka kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Sellest tulenevalt peab kohus arvestama nii vanema õigust ja huvi lapsega suhelda kui ka lapse õigust ja huvi vanemaga suhelda, samuti iga üksikjuhtumi asjaolusid, ja tegema kõike seda arvesse võttes lapse huvidest juhinduva lahendi.⁷⁵

Töö autor möönab, et üheski analüüsitud kohtulahendis ei olnud kohtud analüüsinud vanema soovimatust lapsega suhelda. Samas sätestab PKS § 123 lg 1, et esmajoonel peab lähtuma lapse huvidest, kuid arvestama seejuures kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Siinkohal on oluline analüüsida, kas „asjaomaste isikute õigustatud huvi“ alla saab liigitada ka vanema soovimatuse lapsega suhelda. Perekonnaseaduse seletuskirjas on välja toodud, et

⁷³ RKTkm 05.11.2014, nr 3-2-1-91-14 p 16.

⁷⁴ TlnRnKm 07.11.2018, nr 2-17-7190 p 15.

⁷⁵ RKTkm 09.11.2011, nr 3-2-1-83-11 p 21.

paragrahvi 123 näol on tegemist n-ö katusparagrahviga, mis on mõeldud orientiirina kohtule kõigil neil juhtudel, mil seadusest ei tulene täpsemaid otsustuskriteeriume.⁷⁶

Lisaks on Riigikohus⁷⁷ välja toonud, et suhtluskorda määrates tuleb mh arvestada ka „vanema õigust ja huvi lapsega suhelda“. Samas on oluline, et PKS § 143 lg 1 annab lapsele ainult õiguse vanemaga isiklikult suhelda, seadmata lapsele vastavasisulist kohustust, kuid vanematel on lisaks õigusele ka kohustus lapsega suhelda. Ühtlasi sätestab LasteKS § 21 lg-e 1, et kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Eelnevalt on korduvalt välja toodud, et lapse huvides on suhelda mõlema vanemaga isiklikult (v.a kui see ohustab lapse heaolu). Seega võib väita, et kohtul puudub ka otsene kohustus vanema soovimatus välja selgitada. Samas nähtub eeltoodust, et vanema soovimatus arvestamine võib aidata kohtul eesmärgipärasemalt suhtluskorda kehtestada ning seeläbi aidata kaasa vanema vastumeelsuse vähendamisel. Samuti saab siinkohal rakendada analoogiat olukorraga, kus kohus on välja toonud, et suhtluskorra määramisel ei ole otsustavaks lapse tahe vaid kõik asjaolud kogumis.⁷⁸ Seega ka juhul kui vanem avaldaks kohtus oma soovimatust lapsega suhelda, siis ei ole vanema tahe määravaks, kuid kohus saab sellega vajadusel arvestada, sh otsustada, kas ja millise suhtluskorra kehtestamine on sellisel juhul lapse parimates huvides.

Eeltoodust nähtub ka see, et on vähetõenäoline, et lahuselav vanem ei saa järjepidevalt enda seadusest tulenevat kohustust – suhelda lapsega – täita mõnel eluliselt vabandataval põhjusel. Ühtlasi juhul kui vanem leiab, et suhtluskord ei ole mõnel põhjusel täidetav, siis tal on võimalik esitada avaldus selle muutmiseks, mille järel kohus kontrollib, kas suhtluskorra muutmine on põhjendatud. Hagita menetluses tehtud kestva toimega lõpplahendit võib kohus TsMS § 480 lg-e 1 järgi muuta üksnes juhul, kui selle aluseks olevad asjaolud või õiguslik olukord on oluliselt muutunud. Õiguskirjanduses on selgitatud, et muutus peab olema toimunud pärast esialgse lahendi tegemist ning olema piisavalt oluline. Muutus peab olema selline, millega kohtul asja läbivaatamise ja lahendamise ajal ei olnud objektiivselt võimalik arvestada. Arvestatavad on ainult sellised muudatused, millest teades teeks kohus vältimatult teistsuguse lahendi.⁷⁹

⁷⁶ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri, 23.10.2006. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/Perekonnaseadus> (22.03.2020).

⁷⁷ RKTKm 06.04.2018, nr 2-15-16111/116 p 18.

⁷⁸ RKTKm 06.04.2018, nr 2-15-16111/116 p 18.

⁷⁹ Kõve, V, Järvekül I. TsMSK § 480/3.3.2.

2.3 Kokkuleppele suunamise kohustuslikkus

TsMS § 561 lg 1 sätestab, et last puudutavas menetluses peab kohus nii vara kui võimalik ja igas menetlusstaadiumis püüdma suunata asjaosalisi asja kokkuleppel lahendama. Kohus peab asjaosalised võimalikult aegsasti ära kuulama ja juhtima nende tähelepanu võimalusele kasutada perenõustaja abi, eelkõige ühise seisukoha kujundamiseks lapse hooldamisel ja tema eest vastutamisel. Kokkuleppele jõudmiseks võivad vanemad vajada professionaalse lepitaja abi. Näiteks Norras ei saa lahutavad vanemad lapse edasist elukorraldust puudutavate erimeelsuste lahendamiseks enne kohtusse pöörduda, kui nad ei ole läbinud kohtueelset lepitusmenetlust. Ka Leedus on 2020. aastast kavas rakendada kohustuslikku kohtueelset lepitusmenetlust lapse elukorraldust puudutavate kokkulepete vahendamiseks. Väljaõppinud spetsialist aitab vanematel leida lapse jaoks parima lahenduse.⁸⁰ TsMs § 563 lg 1 alusel viiakse Eestis lepitusmenetlus ellu alles siis, kui üks vanem soovib algatada suhtluskorra kohtulahendit rikkuva vanema suhtes täitemenetluse.

Kokkuleppe saavutamisel menetlusosaliste vahel on tõenäosus, et vanemad on lahendusega rahul ning täidavad kohtulahendit, suurem kui siis, kui asjas teeb menetlust lõpetava lahendi kohus. Põhimõtteliselt on vanematevahelisele üksmeelele jõudmine menetluse igas etapis üldjuhul alati lapse huvides. Teisalt on oluline, et kohus ei tohi jätta tähelepanuta lapse heaolu kaitse vajadust – kokkuleppele suunamine ei tohi seada ohtu lapse heaolu. Problemaatiline on kohtu kohustus kokkuleppele suunamiseks juhtudel, kui vanemate vahel on konflikt eriti suur. Sageli on lapsed vanemate poolt mõjutatud. Neil juhtudel ei pruugi poolte tavapärane nõustamine tulemusi anda ning menetluse kestus võib olukorda hoopis pingestada. Seega tuleb kohtul igal üksikjuhul hinnata, kas vanemaid on võimalik vaatamata erimeelsustele ratsionaalsete argumentidega mõjutada.⁸¹

Riigikohus on samuti juhtinud seadusandja tähelepanu sellele, et hooldus- ja suhtlusõigusega seotud asjade efektiivseks lahendamiseks on vajalik riiklikult rahastatud professionaalne perelepitusteenus. Sellele on tähelepanu juhitud peretoetuste- ja teenuste rohelises raamatus ning

⁸⁰ Siigur, B, Olm, A, Aru, A, lk 49

⁸¹ Uusen-Nacke, T, Göttig T. TsMSK § 561/3.1

eesmärgina kajastub see ka laste ja perede arengukavas. Efektiivne perelepitus võimaldab vanemate erimeelsusi lahendada tulemuslikumalt, kiiremini ja väiksemate kuludega ning sellel on eelduslikult kõige suurem positiivne mõju lapse heaolule. Senine lähenemine, kus kohus peab suunama vanemaid lahendama vaidlust kokkuleppel, kuid lepitusteenust pakutakse projektipõhiselt ning see ei ole riiklikult rahastatav teenus, ei ole jätkusuutlik. Efektiivse ja professionaalse riikliku perelepitusteenuse puudumine põhjustab ajakulukaid kohtumenetlusi ning kahjustab eelkõige vanemate vaidluste keskmesse jäävate laste huve.⁸²

2.4 Lapse huvidest lähtumine

TsMS § 552¹ lg 1 alusel kuulab kohus last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastase lapse isiklikult, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. LÕK artikkel 12 sätestab samuti, et osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.

Selleks, et laps saaks menetluses mõtestatult osaleda, peab ta toimuvat mõistma. Ta vajab arusaadavalt esitatud informatsiooni nii konkreetse juhtumi, kui ka menetluse kohta. Laps peab teadma, mida otsustatakse, kes on menetlusosalised ja mis on nende roll. Teave, mis ärakuulamisel saadakse on oluline selleks, et kohtunik saaks lapse vaatenurgast asjaoludest ülevaate. Selleks, et ärakuulamine oma eesmärgi täidaks, peab kohtunik hindama lapselt saadud informatsiooni olulisust. Lisaks on lapse ärakuulamisel vajalik arvestada sellega, et tegemist ei ole täiskasvanuga ning seetõttu on oluline rakendada lapse heaolu kaitsmiseks vastavaid meetodeid.⁸³

Kohtumenetluses on oluline, et kohus tugineks lahendi tegemisel lapse parimatele huvidele. LasteKS § 21 lg 1 sätestab, et kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel

⁸² RKTkm 07.12.2018, nr 2-17-3347 p 25.

⁸³ M. D. Dale. Don't Forget The Children: Court Protection from Parental Conflict is in the Best Interests of Children. – https://iaals.du.edu/sites/default/files/documents/publications/3_fcr_dont_forget_the_children_dale.pdf (21.01.2020).

ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest. Samas on Riigikohus näiteks suhtlusõiguse piiramise lahendis rõhutanud, et PKS § 143 lg 3 järgi lapse ja vanema suhtlusõiguse piiramisel ei ole määravaks lapse tahe, vaid siiski kõigi tuvastatud asjaolude kogumis hindamine.⁸⁴ Seega on oluline, et kohtul on kohustus lapse arvamusega arvestada, kuid lõpliku otsuse kujunemisel tulen hinnata kõiki asjaolusid ning lapse parimad huvid ei pruugi alati kattuda lapse enda tahtega. Lapse prima huvina nähakse õigust mõlema vanemaga suhelda juhul, kui see ei ole lapse jaoks ohtlik, samuti on oluline, et tagatud oleks nii lapse stabiilne elukorraldus ka üldine normaalne areng. Seega peab kohus suhtluskorda määrares võtma arvesse lapse sidet vanematega ja ka vanemate senist lapse elus osalemist.⁸⁵ Sarnase paralleeli saab tõmmata ka olukorraga, kus vanem ei soovi lapsega suhelda, ka sellisel juhul peab kohus suhtluskorda määrares arvestama, kas ja milline side üldse lapse ja vanema vahel on. Samuti peab kohus arvestama seda, et vanema vastumeelsus suhtluse osas ei rikuks lapse turvatunnet ja stabiilset elukorraldust. Teisisõnu peab kohus suhtluskorda määrares arvestama, kas ja kui suurel määral vanema negatiivne hoiak võib kahjustada lapse parimaid huve.

Näiteks on maakohus ühes lahendis välja toonud, et kokkusaamised kinnipidamisasutuses ei ole lapse huvides ega aita kaasa lapse arengule. Kinnipidamisasutus ei ole tavapärane keskkond lapsele, milles laps võiks tunda ennast mh emotsionaalselt turvaliselt. Kohus leidis, et lapsega suhtlusõiguse ja perekonnaga kontakti säilimise tagamine ei seisne üksnes vahetu füüsilise kontakti võimaldamises. Kohus on välja toonud, et vanem ei saanud eeldada, et kinnipidamisasutuses viibimise korral säilib tal piiramatul võimalus suhelda oma lapsega läbi isiklike kokkusaamiste. Isik on ise enda tegudega korraldanud oma elu selliseks, mis takistas tal oma lapsega vahetult suhelda.⁸⁶ Kindlasti ei saa ühest paralleeli tõmmata olukorra vahel, kus vanem viibib kinnipidamisasutuses või kui vanem lihtsalt ei taha lapsega suhelda. Samas suhtluskorra määramise kaalutlused võivad mõlemas olukorras olla sarnased. Ka sellisel juhul, kui vanemal on vastumeelsus lapsega suhtlemise osas, peab kohus hindama, kas suhtlus sellise vanemaga aitab kaasa lapse arengule ning kas laps saab ennast sellisel olukorras tunda emotsionaalselt turvaliselt. Magistritöös on ka eelnevalt välja toodud, et kõnealuses olukorras,

⁸⁴ RKTKm 06.04.2018, nr 2-15-16111/116 p 18.

⁸⁵ Vanema hooldusõiguse määramine uuring, 2013 Tartu Ülikool. – https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/32_vanema_hooldusõiguse_maaramise_uuring_loppraport.pdf (13.01.2020).

⁸⁶ HMK 29.04.2015, nr 2-14-62026 p 19.

võib kohus kaaluda astmelist suhtluskorra kehtestamist, sh määrata alguses, et suhtlus toimub näiteks ainult sidevahendite kaudu. Kuigi lapsel on teoreetiliselt võimalik suhelda vanemaga kirja ja telefoni teel, peaksid need suhtluskanalid täiendama, mitte asendama lapse ja vanema silmast silma kohtumisi. Kokkusaamised on enamikul juhtudel lapsele peamiseks oma vanemaga positiivsete suhete hoidmise või loomise viisiks.⁸⁷ Arusaadavalt ei ole sidevahendite teel tegemist vahetu suhtlusega, kuid eelkõige peab suhtluskorda määrares arvestama lapse huve ning otsustama, millisel viisil suhtlemise korraldamine vastab kõige enam hetkelisele olukorrale.

Lisaks sellele, et kohus peab lahendit tehes arvestama eelkõige lapse huve, peab kohtumenetlus olema lapsesõbralik. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on andnud välja konkreetsed juhised lapsesõbralikuks õigusemõistmiseks. Juhendis on välja toodud ei lapsesõbralik õigusmõistmine on justiitsüsteem, mis tagab lapse õigusi austava ja arvestava kohtumenetluse. Arvesta tuleb lapse küpsustaset ja arusaamisvõimet ning iga üksikjuhtumi asjaolusid. See on õigussüsteem, mis on kättesaadav, eakohane, kiire, hooliv, kohaldatud ning fookuseeritud lapse vajadustele, lapse protsessiõigusi austav (so õigus osaleda teda puudutavas kohtumenetluses ning saada menetlustoimingutest aru), era- ja pereelu väärtustav, on terviklik ning väärikas.⁸⁸

⁸⁷ Ksenia Žurakovskaja-Aru. Lapse õigus vs. võimalus suhelda vangistuses vanemaga – vanglavälisest suhtlemisest ümberpööratuna – Juridica 2015/VI, lk 411.

⁸⁸ Committee of Ministers on the Council of Europe. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 17.11.2010. – <https://rm.coe.int/16804b2cf3> (14.01.2020).

3. Suhtluskorra sundtäitmine

3.1 Suhtluskorra rikkumine

Eelnevalt on välja toodud, et lapse arengu ja tuleviku kujunemisel on määrav, kas ja mil määral säilib lapsel kontakt ja suhted lahuselava vanemaga ning kuivõrd vanem jääb osalema lapse kasvatamisel ja ülalpidamisel. Vanem peab vanema õigusi teostades pidama alati silmas lapse parimaid huve ja teostama vanema õigusi heas usus⁸⁹ ning seega tegema endast kõik võimaliku suhtlusõiguse teostamiseks.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus⁹⁰ (edaspidi TsÜS) § 138 lg 1 sätestab, et õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel tuleb toimida heas usus. Vastav säte tähendab ühtlasi seda, et ka vanemad peavad oma vanema õigusi teostama ja vanema kohustusi täitma heas usus. Riigikohus on välja toonud, et kuigi ka vanema aspektist on suhtlemise korraldamise eesmärk ühest küljest tagada vanemale võimalus tunda oma last ja säilitada või luua temaga isiklikud lähedased suhted, tuleb lapsega suhtlemist reguleerides mh arvestada ka vanema kohustust lapsega suhelda. Seega tuleb lapsega suhtlemist reguleerides pidada silmas ka seda, et ühest küljest õigustatud vanem on samas ka kohustatud suhtlemise korda täitma ja osalema lapse arendamisel. Seetõttu ei ole üldjuhul põhjendatud sätestada lapsega suhtlemist korraldades üksnes isa võimalus lapsega igal ajal vastavalt oma soovile suhelda, kui sellest on ette teatatud. Kuna isal on ka kohustus lapsega suhelda, peab kohtulahendist selgelt tulenema, millal ja kui tihti peab isa tagama lapsele võimaluse temaga koos ega veeta.⁹¹

Juhul kui lahuselav vanem ei ole suhtluskorda reguleerivat määrust vaidlustanud, siis saab sellest järeldada, et vanem on kehtestatud korraga nõus ning on kohustatud seda ka täitma. Vastavat tõlgendust on kasutanud ka Ringkonnakohus: „Lapse ema ei ole maakohtu määrust vaidlustanud, seega on lapse ema maakohtu määratud suhtluskorraga nõustunud“.⁹² Jõustunud kohtuotsus on menetlusosalistele TsMS § 457 lg 1 järgi kohustuslik ning sama kehtib TsMS § 463 lg 2 järgi ka kohtumääruse kohta. Seega rikub lahuselav vanem suhtluskorda sellisel juhul, kui ta ei täida määratud suhtluskorda ehk siis ei suhtle lapsega vastavalt ettenähtud korrale.

⁸⁹ RKTkm 30.05.2011, nr 3-2-1-32-11, p 15.

⁹⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 06.12.2018, 3.

⁹¹ RKTkm 05.11.2014, nr 3-2-1-113-14 p 28.

⁹² TlnRnKm 26.06.2019, nr 2-18-19514 p 25.

Kohtupraktikas⁹³ on korduvalt rõhutatud, et lapsega koos elav vanem peab hoiduma tegevustest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga. Kui lapsega koos elav vanem ei teosta oma õigusi kooskõlas lapse huvidega ja takistab lahus elaval vanemal lapsega suhelda, s.o ei täida kohtu kindlaks määratud suhtluskorda või raskendab selle täitmist, on võimalik vanemal algatada TsMS § 563 alusel lepitusmenetlus last puudutava lahkheli kokkuleppel lahendamiseks. Kui kohtus ei saavutata suhtlemise korraldamises ega järgnevas perenõustaja poole pöördumises kokkulepet või kui kas või üks vanematest kohtusse ei ilmu, tunnistab kohus TsMS § 563 lg 7 kohaselt lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ja määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada, millises ulatuses tuleb muuta suhtlemist puudutavat määrust või milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes.

Vastavat kohtupraktikat saab analoogia korras kohaldada ka olukorras, kus lahuselav vanem ei teosta oma kohustust lapsega suhelda, s.o ei täida kindlaks määratud suhtluskorda. Sellises olukorras on lapsega koos elaval vanemal võimalus algatada lepitusmenetlus ning juhul kui see ei õnnestu, siis saab kohus määrata, kas ja milliseid sunnivahendeid tuleb lahuselava vanema osas rakendada. Lapsega koos elav vanem peab toetama lapse ja lahuselava vanema suhtlust ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Vanema kohustus on kaitsta lapse õiguseid – sh PKS § 143 lg-st 1 tulenevat õigust suhelda isiklikult mõlema vanemaga.

Ringkonnakohus on ka välja toonud, et suhtluskorra määramisel lähtutakse eeldusest, et laps elab ühe vanemaga, kes peab toetama lapse ja lahus elava vanema suhtlust.⁹⁴ Ühtlasi on Ringkonnakohus leidnud, et ühe vanema suhtumine teise vanemasse mõjutab ka laste suhtumist. Lapsed võtavad oma hoiakud ja suhtumise üle sellelt vanemalt, kellega nad rohkem koos on. Mida vähem lahuselav vanem saab lastega suhelda, seda väiksem on tõenäosus lähedase suhte arenguks. Lähedussuhte katkemine vanemaga ei ole lapse huvides.⁹⁵ Seega ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda on oluline, et lapsega koos elav vanem suhtuks teise vanemasse positiivselt ning seeläbi püüaks luua ning soodustada lapse sidet ja suhteid lahuselava vanemaga.

⁹³ TlnRnKm 26.06.2019, nr 2-18-19514 p 28.

⁹⁴ TlnRnKm 11.09.2019, nr 2-18-16164 p 26.

⁹⁵ TlnRnKm 23.05.2019, nr 2-17-10064 p 80.

3.2 Kohustuslik lepitusmenetlus kui sundtäitmise eeldus

3.2.1 Lepitusmenetluse läbiviimine

TsMS § 563 lg-e 1 sätestab, et kui vanem teatab kohtule, et teine vanem rikub lapsega suhtlemist korraldavat kohtumäärust või notariaalselt tõestatud vormis sõlmitud kokkulepet või raskendab selle täitmist, kutsub kohus vanema avalduse alusel vanemad enda juurde last puudutava lahkeli kokkuleppele lahendamiseks. Oluline on, et avalduse lepitusmenetluse alustamiseks võivad esitada mõlemad vanemad, sh lapsega koos elav vanem olukorras, kus lahuselav vanem suhtluskorda rikub. TsMS § 563 lg-e 8 järgi võib lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse või kokkuleppe täitmise tagamiseks ja rikkumise kõrvaldamiseks viia täitemenetluse läbi üksnes lepitusmenetluse ebaõnnestunuks tunnistamise määruse alusel, milles kohus määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb kohaldada.⁹⁶ TsMS § 563 lg-e 9 kohaselt tuleb lepitusmenetlus läbi viia 60 päeva jooksul avalduse esitamisest arvates. Lepitusmenetluse esmane eesmärk on saavutada kohtumääruse nõuetekohane täitmine.⁹⁷

Seega on vanema ja lapse suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmise kohta sätestatud tsiviilkohtumenetluse seadustikus erikord. Selle kohaselt tuleb enne suhtlemist reguleeriva kohtulahendi sundtäitmist alustada kohtulahendi rikkumise korral kohtulikku lepitusmenetlust. Lepitusmenetluse eesmärk on tagada vanematele võimalus leida kohtu abiga lahendus lapsega suhtlemise korra täitmiseks enne täitemenetluse alustamist ja võimalike sunnivahendite kohaldamist. Teiseks lepitusmenetluse eesmärgiks on kõrvaldada suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmise käigus tekkinud probleemid ning tagada võimalus asjaolude muutmise korral kiiresti ja efektiivselt teha lapsega suhtlemise korras muudatusi, tagamaks vanema ja lapse sujuv takistusteta suhtlemine ilma täitemenetluseta.⁹⁸

Lepituskohtumisel on kohtu esmaseks ülesandeks vanematele olukorda selgitada, et seeläbi suunata neid lapsega suhtlemist puudutavates küsimustes kokku leppima. Kohtul tuleb vanematele selgitada, milliseid tagajärgi toob lapse seisukohast kaasa see, kui vanemad lapsega suhtlemiskorda ei täida. Olukorras, kus vanemad ei mõista, et suhtlemiskorra mitte täitmine

⁹⁶ Arrak, L. TsMSK § 563/3.1.3

⁹⁷ RKTKm 16.06.2010, nr 3-2-1-64-10 p 29.

⁹⁸ TlnRnKm 17.09.2015, nr 2-12-19117 p 9.

kahjustab laose heaolu, peab kohus juhtima vanemate tähelepanu võimalusele lasta end nõustada perenõustajal. Oluline on, et kohus ei saa vanemaid perenõustamisele ise suunata, st. kohtul on üksnes selgitamiskohustus.⁹⁹

Kohus saab toetada vanemaid nende omavahelistel läbirääkimistel, olles neutraalne isik, kes ei avalda survet, vaid vahendab vanemate läbirääkimisi ning kutsub neid üles leppimisele ning kokkuleppel lahenduste leidmisele. Kohus peab osalema aktiivselt, pakkuda olukorda ja asjaolusid arvestades oma lahenduskäike, sh konkreetseid ettepanekuid lapsega suhtlemise korra täitmiseks.¹⁰⁰

Lisaks näeb TsMS § 4 lg 4 ette, et kohus peab igasugust tsiviilasja lahendades tegema kogu menetluse ajal kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Alates 1. jaanuarist 2010 võib kohus TsMS § 4 lg-e 4 lisanduse järgi ka kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses. Tsiviilkohtumenetluse seadustik ega lepitusseadus ei sätesta, missuguste tsiviilasjade lahendamisel peaks kohus kohustama menetlusosalisi lisaks kohtumenetlusele osalema ka kohtuvälises lepitusmenetluses, ega seda, kas kohus saab ka kohtus toimuva lepitusmenetluse raames saata menetlusosalisi kohtuvälise lepitaja juurde. Riigikohtu seisukoht on see, et kohus võib vajadusel kohustada vanemaid osalema kohtuvälises lepitusmenetluses juhul, kui vanemad vaidlevad kohtus vanema õiguste määramise või lapsega suhtlemise korraldamise üle TsMS § 550 lg 1 p 2 mõttes, kuid ei saa seda teha juhul, kui vanem ei täida suhtlemist korraldavat kohtumäärust ja selle tõttu on vähemalt ühe vanema avalduse alusel algatatud TsMS § 563 alusel kohtulik lepitusmenetlus.¹⁰¹

Märkimisväärne on, et kui vaidlus vanemate vahel on kestnud juba kaua ja erimeelsused nii suured, et vanemad ei täida isegi kohtu määratud suhtluskorda, ei ole lepitusmenetluses kokkuleppele jõudmine enam kuigi tõenäoline.¹⁰² Samuti juhul kui lahuselav vanem ei ole järjepidevalt täitnud lapsega isiklikult suhtlemise kohustust, siis ei ole tõenäoline, et praegu kehtiv lepitusmenetluse regulatsioon oma eesmärgi täidaks. Lepitusmenetlus võib olla

⁹⁹ Arrak, L. TsMSK § 563/3.3.3.1.

¹⁰⁰ Arrak, L. TsMSK § 563/3.3.3.2.

¹⁰¹ RKTkm 16.06.2010, nr 3-2-1-64-10 p 32.

¹⁰² Siigur, B, Olm, A, Aru, A, lk 49.

efektiivsem juhul, kui kohtul on õigus saata vanemad perenõustaja juurde, kes pikema perioodi jooksul kohtumistel selgitaks vanemale, kui oluline on side lapsega ning millist väärtust kannab endas vanema suhtlemine lapsega. Väärtusliku sideme loomine lapsega on tõenäolisem olukorras, kus suhet aitab taastada valdkonnaspetsialist. Käesoleval ajal on kohtul ainult õigus vanematele selgitada vastava võimaluse olemasolu, samas puudub õigus kohustada vanemaid perenõustaja juurde minema.

Ühtlasi on õiguskantsler välja toonud, et keskenduda tuleb sellele, kuidas teha vanematele nõustamisteenused kättesaadavaks ning korraldada kohtueelne kokkulepete vahendamine, et vähendada kohtusse pöördumiste arvu. Kohtueelse menetluse ja kohtumenetluse etapid tuleks läbi mõelda selliselt, et lepituse/kokkulepete vahendamise faas asetaks loogiliselt tervikprotsessi. Lapsi puudutavate vaidluste lahendamisel on eriti oluline teha asjakohased nõustamisteenused vanematele kättesaadavaks, sest vanemate pikaajalised konfliktid suhted kahjustavad lapsi. Vanemad tuleks suunata perelepitaja juurde enne kohtusse pöördumist. Kui suunata vanemad õigel ajal perelepitaja juurde, on võimalik vähendada kohtuvaidluste arvu. Kohtuvaidluste vähenemise abil säästetud raha saab suunata lepituse kättesaadavaks tegemisse. Lisaks on teinud õiguskantsler ettepaneku, et termini „lepitus“ asemel võiks kaaluda sobilikuma termini kasutamist – näiteks kokkulepete vahendamine (mediation). Oluline on selgitada vanematele, et selles menetluses on esikohal lapse õigus suhelda mõlema vanemaga ja omavahel tuleb kokku leppida lapse elukorraldus. Selle kokkuleppe sõlmimise juures võib olla tarvis kutselise vahendaja abi.¹⁰³

Tulenevalt sellest, et lepitusmenetluse näol on tegemist hagita menetluse eriliigiga, ei ole kohus seotud menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega ning kohus võib menetlust läbi viies koguda asjas tähtsust omavate asjaolude kohta tõendeid ka oma algatusel.¹⁰⁴ Uurimispehimohte kohaldamine on oluline eelkoige seetõttu, et lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral peab kohus lapsega suhtlemise küsimuse ise lahendama ning tegema otsuse, mis lähtub lapse parimatest huvidest.

¹⁰³ Õiguskantsleri 28.05.2018 pöördumine nr 6-8/170445/1802450 „Lapse ja vanema suhtluskorra kohtulahendi täitemenetlus“.

¹⁰⁴ Arrak, L. TsMSK § 563/3.3.3.3.

3.2.2 Lepitusmenetluse ebaõnnestumine

TsMS § 563 lg-e 6 sätestab, et kui vanemad saavutavad kokkuleppe kohtumääruses sätestatud või varem kokkulepitust erinevas suhtlemise korralduses ja see ei ole vastuolus lapse huvidega, protokollitakse kokkulepe kui kohtulik kompromiss ja kohus kinnitab selle määrusega, mis asendab senist määrust või kokkulepet ja lg-e 7 kohaselt, kui kohtus ei saavutata suhtlemise korraldamises ega järgnevas perenõustaja poole pöördumises kokkulepet või kui kas või üks vanematest kohtusse ei ilmu või keeldub perenõustaja poole pöördumise võimalust kasutamast, teeb kohus määruse, millega tunnistab lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ja määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada, millises ulatuses tuleb muuta suhtlemist puudutavat määrust või kokkulepet ja milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes.¹⁰⁵

Seega võib lepitusmenetlus lõppeda edu korral sellega, et vanemad asuvad suhtlemist reguleerivat kohtumäärust täitma või muudavad suhtlemise korda ja asuvad muudetud suhtlemiskorda täitma. Teisalt on võimalik ka see, et lepitusmenetluse käigus ei saavutata positiivset tulemust, mistõttu tuleb tunnistada, et lepitusmenetlus on ebaõnnestunud, ning otsustada, milliseid samme tuleks astuda selleks, et oleks tagatud lapse õigus suhelda lahuselava vanemaga.¹⁰⁶ Ühtlasi on oluline, et ka Riigikohus on välja toonud, et juhul kui lepitusmenetlus ebaõnnestub, peab maakohus tegema määruse lepitusmenetluse ebaõnnestumise kohta ja ühe TsMS § 563 lg 7 p-des 1-3 nimetatud otsustustest. Seega ei ole maakohtul õigust teha lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral määrust, milles ta ei tee ühtegi eelnimetatud otsustustest.¹⁰⁷ Teisisõnu peab kohus pärast lepitusmenetluse ebaõnnestumist otsustama, millised sunnivahendeid tuleb rakendada ning milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes, sh õiguses lapsega suhelda. Justiitsministeeriumi väljatöötamise kavatsuses (edaspidi VTK-s)¹⁰⁸ on ühe muudatuse ettepanekuna välja toodud kohustusliku lepitusmenetluse kaotamine, sellisel juhul võib tõusetuda küsimus, millises menetlusetapis peab kohus edaspidi eelnevalt välja toodud otsused tegema.

¹⁰⁵ TlnRnKm 14.11.2018, nr 2-17-3784 p 26.

¹⁰⁶ RKTkm 16.06.2010, nr 3-2-1-64-10 p 29.

¹⁰⁷ RKTkm 19.02.2020, nr 2-17-13244 p 16.2.

¹⁰⁸ Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorra-kusimuste-parandamiseks> (20.01.2020).

3.3 Täitemenetluse läbiviimine ja sundtäitmine

3.3.1 Täitemenetluse põhimõtted ja kohtutäituri pädevus

Täitemenetluse seadustik¹⁰⁹ (edaspidi TMS) § 2 lg 1 p 1 alusel on jõustunud ja viivitamata täitmisele kuuluv kohtuotsus ja -määrus tsiviilasjas täitedokument, mille alusel nõuded täitemenetluses täidetakse. TsMS § 563 lg 7 p 1 sätestab, et kui kohtus ei saavutata suhtlemise korraldamises ega järgnevas perenõustaja poole pöördumises kokkulepet või kui kas või üks vanematest kohtusse ei ilmu või keeldub perenõustaja poole pöördumise võimalust kasutamast, teeb kohus määruse, millega tunnistab lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ja määrab milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada. TsMS § 563 lg-e 8 alusel võib lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse või kokkuleppe täitmise tagamiseks ja rikkumise kõrvaldamiseks täitemenetluse läbi viia üksnes eeltoodud määruse alusel. Samas on aga eelnevast hoolimata sundtäidetav koheselt TsMS § 378 lg 3 p 1 järgi tehtav hagi tagamise ja TsMS § 551 lg 1 järgi tehtav esialgse õiguskaitse rakendamise määrus.¹¹⁰

Õiguskantsleri hinnangul on tegemist vastuolulise olukorraga, kus lapse ja vanema suhtlust reguleeriv esialgse õiguskaitse määrus on sundtäidetav, kuid suhtlemist korraldav lõpplahend mitte. Vanemate vaheline kohtuvaidlus võib kesta aasta või ka rohkem, kuid kui kohus teeb kohe menetluse alguses lahuselava vanema taotlusel esialgse õiguskaitse määruse suhtlemise võimaldamiseks, mida saab ka sundtäita, jääb arusaamatuks, miks peaks lõpplahendi sundtäitmiseks uuesti kohtusse pöörduma ning lepitusmenetluse läbima.¹¹¹

Saksa õigusteadlane A. Lüderitz on välja toonud, et suhtlemisõigust ei saa praktiliselt teosta ilma vanema ja lapse koostööta, mis eeldab põhimõtteliselt üksmeelt. Viimase võimalusena on siiski võimalik sunnimeetmete rakendamine.¹¹²

Sundtäitmine on riigi loodud mehhanism sundimaks inimest oma kohustust täitma. Erasikutevahelises suhtlemises realiseerub sundtäitmise kaudu riigi kohustus tagada isikute nii nende õiguste kaitse kui ka vahendid selle kaitse reaalseks elluviimiseks. Põhiõigused ja

¹⁰⁹ Täitemenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 16.

¹¹⁰ RKÜKm 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13 p 61.

¹¹¹ Õiguskantsleri 28.05.2018 pöördumine nr 6-8/170445/1802450 „Lapse ja vanema suhtluskorra kohtulahendi täitemenetlus“.

¹¹² Lüderitz, A, lk 339.

vabadused jääksid vaid sõnakõlksuks, kui puuduksid mehhanismid õiguste maksmapanekuks reeglite rikkumisel. Seega on sunnimenetlusel täita riigivõimu autoriteedi kindlustamise ülesanne.¹¹³ Lapsega suhtlemise korra kohta tehtud kohtulahend eristub enamikust teistest lahenditest, kuna seda ei pruugi saada täita rangelt formaliseerituse põhimõtet järgides, st selliselt, et lähtutakse suurema kaalumiseteta formaalselt üksnes kohtulahendi resolutsioonist. See ilmneb juba asjaolust, et TsMS § 563 näeb selliste kohtulahendite täitmisele pööramiseks ette erikorra, mille järgi need lahendid ei muutu enne lepitusmenetluse läbimist sundkorras täidetavaks. Samuti on see erikord mõeldud kohtulahendi täitmisel vanemate vahel tekkida võivate vaidluste lahendamiseks. Lapsega suhtlemise korra kohta tehtud kohtulahend ei ole täitedokument, kus võib selgelt eristada sissenõudjat ja võlgnikku. Lapsega suhtlemise kord paneb üldjuhul kohustusi mõlemale vanemale ning ka lapsele. Laps ei ole asi, tema tahe võib olla suunatud kohtulahendi täitmise vältimisele.¹¹⁴ Käesolevas töös on ka eelnevalt välja toodud, et vastavalt PKS § 143 lg-le 1 on lapsel õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga, kuid vanemal on lisaks õigusele ja kohustus lapsega suhelda.

3.3.2 Sunniraha

TMS § 179 lg 1 p 1 alusel teeb kohtutäitur lapse üleandmise ja lapsega suhtlemise võimaldamise asjas täitetoimingu lapse elukohajärgse või erandina kohustatud isiku elukohajärgse kohaliku omavalitsuse esindaja osavõtul, kellel on eriteadmised lastega suhtlemiseks. Täitetoiminguna sunniraha määramisel tuleb kohtutäituril kontrollida TMS § 179 lg-s 2, §-s 183 ja §-s 26¹ sätestatud sunniraha kohaldamise eeldusi. Sunniraha määramise eesmärgiks on mõjutada lapsega suhtlemist takistavat vanemat ja veenda teda kohtulahendi täitmise vajalikkuses, mitte kohaldada sunnivahendit vanema varasemate tegude eest. Sunnivahendite kohaldamine on õigustatud eelkõige juhul, kui kohtumääruses sätestatud suhtlemiskord vastab kohtu hinnangul lapse huvidele ja selles ei tuleks teha muudatusi, kuid on vaja sundida kohtumäärust rikkuvat vanemat määrust täitma.¹¹⁵

¹¹³ A. Alekand. Täitemenetlusõigus. Tallinn: Juura, 2017, lk 11.

¹¹⁴ Riigikohtunike T. Antoni, P. Jerofejevi, I. Koolmeisteri, A. Kulli, V. Kõve ja T. Tampuu eriarvamus, millega on ühinenud riigikohtunik H. Jõks 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13.

¹¹⁵ RKTKm 16.06.2010, nr 3-2-1-64-10 p 34.

Riigikohtu praktika kohaselt peab kohtutäitur sunniraha määraates kindlaks tegema, et vanem takistas lapse ja teise vanema suhtlemist sunniraha määramise hoiatuses antud tähtaja jooksul, ega saa lähtuda üksnes sellest, et lapse ja vanema suhtlemist ei ole kohtulahendis määratud ajal, kohas ja viisil toimunud. Kohtutäitur peab hindama, kas lapsega koos elav vanem takistab lapsel lahus elava vanemaga kohtulahendi kohaselt suhelda, ning kaaluma, kas ja millises ulatuses tuleb kohaldada sunniraha, et kohtulahendi täitmine õnnestuks. Eeltoodust tuleneb, et sunniraha määramise otsuse saab kohtutäitur teha pärast hoiatuses vabatahtlikuks täitmiseks antud tähtaja möödumist, kui ta on kindlaks teinud, et vanem takistas konkreetsel juhul lapse ja teise vanema suhtlemist.¹¹⁶

Arvestades vanema ja lapse suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmise eripära, võib olla põhjendatud ka sunniraha määramise edasilükkamine juhul, kui laps ei ole valmis kohtulahendis märgitu kohaselt vanemaga kohtuma ning vanem vajab aega, et laps teise vanemaga suhtlemiseks ette valmistada. Lapse ja vanema suhtluskorra täitmisele peavad mõlemad vanemad kaasa aitama sellega, et nad austavad nii lapse kui ka vastastikku teineteise õigusi ja huve ning üritavad teha kõik võimaliku selleks, et suhtluskorra täitmine õnnestuks tõrgeteta ja et ka laps suhtuks suhtluskorda ning selle täitmisesse positiivselt.¹¹⁷

Riigikohus on välja toonud, et TMS § 179 lg-t 2 koosmõjus §-dega 183 ja 26¹ tuleb tõlgendada selliselt, et kohtutäitur võib vanema ja lapse suhtlemist reguleerivat kohtulahendit täites määrata lapsega koos elavale vanemale sunniraha, kui vanem takistab kohtulahendi sundtäitmist, s.o takistab lapsel lahus elava vanemaga kohtulahendis määratud ajal, kohas ja viisil suhelda. Seetõttu ei ole sunniraha määramisel otsustava tähendusega mitte asjaolu, et vanema ja lapse suhtlemist ei ole toimunud kohtulahendis määratud ajal, kohas ja viisil, vaid see, et lahus elava vanema ja lapse suhtlemist ei ole toimunud lapsega koos elava vanema tegude või tegevusetuse tõttu. Muu hulgas saab vanema ja lapse suhtlemist reguleeriva kohtulahendi sundtäitmise takistamiseks pidada seda, kui lapsega koos elav vanem keeldub võimaldamast lapsel lahus elava vanemaga suhelda ja muudab suhtluse võimatuks.¹¹⁸

¹¹⁶ TlnRnKm 05.07.2018, nr 2-17-4302 p 25.

¹¹⁷ RKÜKm 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13 p 78.

¹¹⁸ RKÜKm 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13 p 69.

Eeltoodust nähtub, et TMS § 179 sõnastus on ebaselge ja ei taga piisavat arusaadavust, kas vastavat normi saab rakendada ka lahuselava vanema osas. Riigikohus on välja toonud, et TsÜS § 4 järgi kohaldatakse õigussuhet reguleeriva sätte puudumisel sätet, mis reguleerib reguleerimata õigussuhtele lähedast õigussuhet, kui reguleerimata jätmine ei vasta seaduse mõttele ega eesmärgile. Sellise sätte puudumisel lähtutakse seaduse või õiguse üldisest mõttest. Seega on seaduse või õiguse analoogia kohaldamine võimalik üksnes juhul, kui vajalikku õigusnormi ei leidu ja sellise normi puudumine ei ole seaduse mõtte ja eesmärgiga kooskõlas.¹¹⁹

TMS § 183 sätestab, et kui toimingut saab teha üksnes võlgnik ise, kuid ta ei tee seda määratud tähtpäevaks või kui võlgnik rikub kohustust teatud toimingut taluda või toimingust hoiduda, võib kohtutäitur määrata võlgnikule sunniraha TMS §-s 26¹ sätestatud korras. TMS § 183 regulatsioon on ettenähtud asendamatu toimingu tegemiseks – suhtluskorras kindlaks määratud suhtlemine lapse ja vanema vahel on asendamatu toiming, mida saab teha ainult vanem isiklikult. Seega kui vaadelda koostoimes TMS §-e 183 ja § 26¹ saab jõuda *de facto* järeldusele, et sunniraha saab kohaldada ka vanema suhtes, kes suhtluskorda isiklikult ei täida ning lapsega ei suhtle.

3.3.3 Jõu kasutamine

TMS § 179 lg-e 4 sätestab, et kohtutäitur võib kasutada lapse või lapse üleandmiseks või suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku suhtes jõudu üksnes kohtulahendi alusel. Kohus lubab lahendi täitmiseks jõudu kasutada üksnes juhul, kui muude vahendite rakendamine on jäänud või jääb tulemusteta või kui on vajalik lahendi kiire täitmine ning jõu kasutamist õigustab vajadus tagada lapse heaolu, mida ei ole muul viisil võimalik saavutada.

Kuigi viidatud sätte sõnastusest võib järeldada, et vanema ja lapse suhtlemise korda täites võib kasutada jõudu nii lapse kui ka isiku (üldjuhul vanema) vastu, kes on kohustatud võimaldama lapsel suhtlemise korra alusel teise isikuga (üldjuhul teise vanemaga) suhelda, tuleb kolleegiumi hinnangul tõlgendada viidatud sätet selliselt, et lapsega suhtlemise võimaldamiseks ei saa lapse suhtes jõudu kasutada. Riigikohtul hinnangul ei oleks lapse keeldumise korral tema vastu jõudu kasutades võimalik saavutada soovitud eesmärki, s.o lapse vahetut ja loomupärast suhtlemist selleks õigustatud isikuga (vanemaga). Küll aga saab vanem mõjutada ja veenda last suhtlemise

¹¹⁹ RKTko 21.09.2016, nr 3-2-1-59-16 p 12.

korda täitma ega tohi teha kohtumääruse täitmiseks takistusi. Seetõttu saab lapsega suhtlemist reguleeriva kohtulahendi täitmiseks mõjutada sunnivahenditega nt vanemat, kes on kohustatud võimaldama lapsel kohtu määratud suhtlemise korra järgi teise vanemaga suhelda, ja kasutada vanema vastu ka TMS § 179 lg 4 esimese lause alusel jõudu.¹²⁰ Vastava Riigikohtu praktikaga saab tõmmata ka paralleele kui lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, ka sellisel juhul ei täidaks jõu kasutamise võimaldamine oma eesmärk – suhtlus lapse ja vanema vahel ei toimuks loomupäraselt. Analüüsides jõu kasutamist lahuselava vanema osas, kes ei soovi lapsega suhelda võib jõuda üheselt järeldusele, et jõuga kohtumisele toodud vanema ja lapse vahel ei saa tekkida sundimatut ja loomulikku suhtlust. Lisaks võib lapsele negatiivselt mõjuda vaatepilt, kus vanem tuuakse temaga kohtumisele sunniviisiliselt. Täitetoimingu rakendamisel tuleb mh vastata küsimusele, kas vastav sunnivahend aitab suhtluskorra täitmisele kaasa. Töö autori hinnangul on jõu kasutamise regulatsioon lahuselava vanema osas ebamõistlik ning ei aita suhtluskorra täitmisele sisuliselt kaasa. Seega teeb töö autor ettepaneku, et lahuselava vanema osas jõu kasutamine tuleb kehtivast regulatsioonist eemaldada.

3.4 Täitemenetlus lahuselava vanema suhtes

3.4.1 Sundtäitmise otsustamine lähtudes lapse huvidest

Sunnimeetmed on ühelt poolt loodud selleks, et inimeste õigused ja kohustused ei jääks pelgalt hüpoteetilisteks ning, et riigil oleks võimalik sundida inimest oma kohustust täitma. Kõnealuses olukorras – kas riik saab sundida vanemat lapsega suhtlema. Teiselt poolt on eelnevalt korduvalt välja toodud, et kõik otsused peavad alati lähtuma eelkõige lapse huvidest. Seega tõusetub küsimus, kas vanema sunniviisiline suhtlus lapsega on viimase parimates huvides. Saksa õiguspraktikas on leitud, et vastu vanema tahtmist pealesurutud suhtlus on problemaatiline, mistõttu osade autorite meelest ei peaks lapse õigust vanemaga suhelda saada sundtäita – tulemus ei oleks kooskõlas normi eesmärgiga. Samas on seadusandja siiski sõnaselgelt sundtäitmise võimalust soovinud – Saksamaa Liitvabariigi sundtäitmist välistav seaduseelnõu ei leidnud parlamendis toetust. Lisaks on Saksamaa kohtupraktikas leitud, et suhtluskorra sunniviisiline täitmine olukorras, kus vanem ei taha lapsega suhelda, ei ole üldjuhul lapse huvides. Saksa õiguskirjanduses leitakse, et seetõttu ei ole üldjuhul sekkumine suhelda mittesooviva vanema isikuõigustesse põhjendatud. Sunnivahendite rakendamine tuleb kõne alla

¹²⁰ RKTkm 29.10.2014, nr 3-2-1-95-14 p 21.

üksnes erandkorras, näiteks juhul, kui on lootust, et vanema vastuseis taandub pärast kontakti lapsega.¹²¹

Eesti õiguskirjanduses ei ole eraldi analüüsitud suhtluskorra sundtäitmise võimalikkust olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Samas on avaldatud kahtlust, kas üleüldine suhtluskorra sundtäitmine on olnud seadusandja eesmärk. Lisaks on ühe küsimusena tõusetunud, kas perioodilise tegevuse puhul on võimalik sunniraha ähvardusega mõjutada minevikus toimuma pidanud sündmuse kulgu või kas kohustuse täitmata jätmine tähendab automaatselt, et seda ei täideta ka järgmisel korral.¹²² Sellele, et üleüldine suhtluskorra sundtäitmine on seadusandja eesmärk, viitab käesoleval ajal hästi see, et ka VTK-s¹²³ on välja toodud mitmeid muudatusi, mis on seotud suhtluskorra sundtäimisega olukorras, kus lapsega koos elav vanem takistab teise vanema ja lapse suhtlust. Seega võib tõusetuda ainult küsimus, kas sundtäitmine on võimalik ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda.

Analüüsides TMS § 179 pealkirja „Lapse üleandmine ja lapsega suhtlemise võimaldamine“ ja TMS § 179 lg-te 2 ja 4 sõnastust „suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku suhtes“ võib jõuda tõlgenduseni, kus sunnivahendeid (sunniraha ja jõudu) võib kasutada ainult lapsega kooselava vanema suhtes, kuid mitte olukorras, kus lahuselav vanem lapsega suhelda ei soovi. Õiguskantsler on nõustunud kohtute tõlgendusega mõiste „kohustatud isik“ osas – kohustatud isikuks on ennekõike see vanem, kelle vanemliku võimu all laps on.¹²⁴ Lisaks on kohtupraktikas lähtutud vastava normi rakendamisel ainult olukorrast, kus lapsega kooselav vanem takistab teise vanema ja lapse suhtlust.

Õigusnormid kujutavad endast kirjalikus vormis esitatud käitumis- või otsustamisreegleid. Ühe või teise reguleerimise edukus sõltub sellest, kui täpselt ja arusaadavalt on õiguses määratletud, millal ja kuidas õigusnormist tulenevaid nõudeid realiseerida. Õiguse täpsus puudutab situatsiooni, elulisi asjaolusid, mida õigusega korrastatakse. Selline õiguse arusaadavus ei piirdu

¹²¹ N. Dethloff. Familienrecht. Juristische Kurz-Lehrbücher. 31. neu überarbeitete Auflage. C.H.Beck 2015, lk 439, vnr 198.

¹²² Alekand, A, lk 164

¹²³ Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorra-kusimuste-parandamiseks> (20.01.2020).

¹²⁴ Õiguskantsleri 28.05.2013 pöördumine nr 9-2/130675/1302376 „Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses Täitemenetluse seadustiku § 179 lg 2 koosmõjus §-dega 183 ja 261 (sunniraha lapsega suhtlemise asjas).

ainult võimaliku või vajaliku käitumisviisi kirjeldamisega. Õigusest peab tulenema ka selge ja arusaadav õiguslik tagajärg. See tähendab, et seadusandja poolt formuleeritud kirjalik õigus tuleb esitada lihtsalt ja arusaadavalt.¹²⁵

Lapsega suhtlemise korraldamise täitemenetluse regulatsioon on sätestatud TMS §-s 179. Suhtluskorra rikkumisel on täitetoimingutena võimalik rakendada sunniraha kohaldamist vastavalt TMS § 179 lg-s 2, §-s 183 ja §-s 26¹ sätestatud eeldustele ning jõu kasutamist vastavalt TMS § 179 lg-s 4 sätestatule. Vastava normi sõnastus lähtub sellest, et suhtluskorra rikkumisel võib sätestatud sunnimeetmeid kasutada ainult lapsega kooselava vanema suhtes, kuid mitte olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. PS § 13 lg- 2 järgi kaitseb seadus igaüht riigivõimu omavoli eest. Sellest sättest tuleneb ka õigusselguse põhimõte. Õigusnormid peavad olema piisavalt selged ja arusaadavad, et üksikisikul oleks võimalik avaliku võimu organi käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja oma käitumist reguleerida. Kodanik peab saama – kui tarvis, siis asjakohase nõustamise abiga – asjaolusid arvestades mõistlikul määral ette näha tagajärgi, mida teatud tegevus võib kaasa tuua.¹²⁶

Lisaks on VTK-s¹²⁷ välja toodud, et ühe muudatusena asendatakse kohtutäituri poolt sunniraha määramise regulatsioon kohtu poolt trahvi määramise regulatsiooniga. Eesmärgiga, et suhtlust takistavat vanemat oleks võimalik trahvida suhtluse takistamise eest, kusjuures lapsega koos elav vanem peab tõendama, et ta ei ole suhtlust takistanud ning näitama, kuidas ta on kaasa aidanud lapse ja lahus elava vanema suhtluse soodustamisele. Vastav muudatusettepanek viitab samuti asjaolule, et hetkel kehtivad sunnimeetmed ja tulevikus planeeritavad muudatused on ettenähtud ainult lapsega koos elavalale vanemale. Samas saab suhtlust takistavaks vanemaks ka pidada lahuselavat vanemat, kes lapsega suhtlemise kohustust ei täida, kuid välja toodud fraas: „kusjuures lapsega koos elav vanem peab tõendama, et ta ei ole suhtlust takistanud“ viitab üheselt, et seadusandja lähtub ainult olukorrast, kus lapsega kooselav vanem suhtlust takistab.

Ühtlasi on 2017.aastal koostatud „Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine - Võrdlev analüüs“ keskendunud küsimustele, milliseid sunnivahendeid saab kasutada vanema

¹²⁵ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura, 2004, lk 133.

¹²⁶ PSK § 13/17. – <http://www.pohiseadus.ee/> (25.01.2020)

¹²⁷ Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorra-kusimuste-parandamiseks> (20.01.2020).

suhtes, kes ei luba last kohtulahendis kindlaksmääratud korras teise vanemaga suhtlema ning kas ja kuidas saab sundida või mõjutada last, kui ta ei soovi vanemaga suhtluskorra lahendi kohaselt suhelda.¹²⁸

PKS § 123 sätestab, et juhinduma peab lapse parimatest huvidest ning eelnevalt on välja toodud, et lapse parimates huvides on suhelda isiklikult mõlema vanemaga. Teisalt ei pruugi lapse parimates huvides olla suhtlus vanemaga, kes suhtlemise ajal on vastumeelse ning negatiivse suhtumisega.

Õigusallikate teooriad on tunnistanud seaduse enda kõrval vajalikuks õigusallikaks ka seadusandja eesmärgi. Selle taustaks on subjektiivse tõlgendamise mõte. Seaduse taga oletatakse subjekti, kellel on teatud taotlused ja teatud tahe. Kui seaduse enda tekst on ebamäärane, peab püüdma selgust saada, mida seadusega on mõeldud ja kuhu sellega püüeldakse.¹²⁹ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri¹³⁰ ja Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri¹³¹ ei käsitle juhtumeid, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Kõnealusele olukorrale tähelepanu osutamata jätmine võib viidata sellele, et seadusandja ei ole mõelnud juhtumitele, kus lahuselav vanem ei taha lapsega suhelda, ning seega on jäänud üks eluline olukord seadusandlikul tasandil reguleerimata.

Arvestada tuleb ka seda, et LÕK artikkel 3 p 1 kohaselt tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt seada esikohale lapse huvid ning artikkel 4 kohustab riiki võtma kasutusele kõik vastavad seadusandlikud, administratiivsed ja teised abinõud, tagamaks konventsioonis tunnustatud õiguste täitmist. LasteKS § 3 järgi on lastekaitse põhimõtteks alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid. Käesolevas töös on eelnevalt välja toodud, et lapse huvides on suhelda mõlema vanemaga isiklikult, seega on riigi ülesanne kehtestada regulatsioon, mis tagab selle õiguse täitmise. Olukorras, kus lahuselav vanem ei täida määratud suhtluskorda, on riik kohustatud sekkuma ja vajadusel rakendama

¹²⁸ Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017, lk 8. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (20.01.2020).

¹²⁹ A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura, 1996, lk 177.

¹³⁰ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri, 23.10.2006. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/Perekonnaseadus> (23.02.2020).

¹³¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 19.11.2018. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3d9648e0-4921-4cba-a86433103d1e3840/Tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (23.02.2020).

õiguskaitsevahendeid selleks, et vanem oma kohustust täidaks. Samuti lähtudes võrduse põhimõttest, tuleb vanemaid kohelda võrdselt ning hoolimata sellest kumb vanem sätestatud korda rikub, peavad tagajärjed olema mõlemale. Mõeldav ei ole olukord, kus lapsega kooselav vanem takistab suhtluskorra täitmist ning seejärel saab tema osas kohaldada sunniraha, aga kui suhtlemiskorda rikub lahuselav vanem, siis tema osas sunnivahendid üldse puuduvad. Mõlemad toodud olukorrad riivavad lapse põhiõiguseid ning rikkumisele reageerimine peab olema tagatud mõlemal juhul.

Seega on oluline analüüsida, kas seadusandja eesmärk on normi sõnastusel olnud välistada sundtäitmine olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda või ei ole seadusandja kõnealusele olukorra mõelnud, mistõttu on jäänud normi sõnastus selles osas ebaselgeks.

Kõnealuse olukorra osas puudub kohtupraktika, mida normi tõlgendamisel kohaldada. Kohtupraktika puudumise põhjus võib seisneda ka vanemate teadmatuses, kuidas oma lapse õiguseid tagada või tunnetuses, et lapse õiguste esindamine ei muuda midagi, sest olukorras, kus vanem ei ole huvitatud lapsega suhtlema, ei muutuks selline mõtteviis ka pärast jõustunud kohtuotsust. Töö autori hinnangul on siinkohal oluline, et PKS § 123 lg 1 sätestab, et kohus teeb kõiki lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoonelapse huvidest lähtuva lahendi. Lisaks LÕK artikkel 3 p 1 kohaselt tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt seada esikohale lapse huvid. Samuti tulenevalt sellest, et Eesti õiguskirjanduses ja kohtupraktikas puudub analüüs selle kohta, kas sundtäitmist saab rakendada olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, siis on asjakohane analüüsida Saksamaa Liitvabariigi sundtäitmist välistav seaduseelnõu ei leidnud parlamendis toetust. Sunnivahendite rakendamine tuleb kõne alla üksnes erandkorras, näiteks juhul, kui on lootust, et vanema vastuseis taandub pärast kontakti lapsega.¹³² Seega on autori hinnangul oluline, et ka Eestis oleks sundtäitmise võimalikkus kõnealuses olukorras olemas, ning seega peab TSM § 179 selle võimaluse tagama. Samas autor mõnab, et sundtäitmine iga juhtumi puhul ei pruugi olla lapse parimates huvides ning ühtlasi võib vanema vastumeelsus tekitada lapses stressi ning mõjuda lapse emotsionaalsele tervisele ja heaolule, mis omakorda võib olla aluseks suhtlusõiguse piiramiseks või selle teostamise lõpetamiseks.

¹³² Dethloff, N lk 439/198.

Seega leiab töö autor, et sundtäitmise institutsioon on vajalik ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda ning regulatsioon peab olema selge ja üheselt mõistetav. Ühtlasi tuleb iga juhtumi puhul eraldi hinnata, kas sundtäitmine on lapse parimates huvides, võttes arvesse kõiki asjaolusid. TsMS § 563 lg 7 kohaselt võib kohus pärast lepitusmenetluse ebaõnnestunuks tunnistamist määrata milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada, millises ulatuses tuleb muuta suhtlemist puudutavat määrust või kokkulepet, milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes. Riigikohus on välja toonud, et juhul kui lepitusmenetlus ebaõnnestub, peab maakohus tegema määruse lepitusmenetluse ebaõnnestumise kohta ja ühe TsMS § 563 lg 7 p-des 1-3 nimetatud otsustustest. Seega ei ole maakohtul õigust teha lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral määrust, milles ta ei tee ühtegi eelnimetatud otsustustest.¹³³ Seega olukorras, kus kohus leiab, et vanema vastumeelsus võib muutuda pärast kontakti lapsega, peab olema võimalik rakendada vanema osas sunnimeetmeid. Olukorras, kus kohus leiab, et sunnivahendite rakendamine ei ole eesmärgipärane – puudub lootus, et vanema vastumeelsus pärast sunnimeetmete kohaldamist taanduks, siis leiab töö autor, et kohtul on võimalus otsustada sunnimeetmete mitte kohaldamine, ning vanema suhtlusõiguse teostamine lõpetada või seda piirata.

Tulenevalt eeltoodust on töö autori hinnangul seadusandja jätnud mõtlemata juhtumitele, kus lahuselav vanem ei taha lapsega suhelda ning TMS § 179 sõnastus on ebaselge ja ei taga piisavat arusaadavust.¹³⁴ Samas ei saa väita, et seadusandja eesmärk on olnud välistada sundtäitmine olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Ühtlasi puudub vajadus eriregulatsiooni kehtestamiseks. Kehtiva normi sõnastuse muutmiseks piisab õigusselguse tagamiseks, sest kohtul on võimalik kaaluda lähtuvalt lapse parimatest huvidest, kas sunnimeetmeid kohaldada või mitte.

Seega eeltoodust tulenevalt leiab töö autor, et TMS § 179 sõnastust on vajalik muuta, selleks, et normi lugedes oleks võimalik üheselt mõista, et normi regulatsioon kohaldub ka olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Õigusnormi ülesanne on kontinentaalses õigussüsteemis anda küllaldaselt üldised, kättesaadavad ja mõistetavad käitumisreeglid, mille alusel kohtunikud ja kodanikud minimaalselt pingutades võiksid määratleda, millisel viisil tuleb

¹³³ RKTkm 19.02.2020, nr 2-17-13244, p 16.2

¹³⁴ Õigusselgusetusega ei ole tegemist siis, kui tegemist on normitehnilise puudusega, mis tõlgendamise teel on ületatav – PSK § 13/19. – <http://www.pohiseadus.ee/> (25.01.2020).

probleeme lahendada. Lisaks on õigusnormi keskne funktsioon suunata ja juhtida kodanike ja ametnike käitumist. Normidest lähtuvalt on võimalik konkreetsetes olukordades kaaluda, milline käitumine on juriidiliselt korrektne.¹³⁵ Tulenevalt eeltoodud õigusnormi definitsioonist ja PS §-s 13 sätestatud õigusselguse põhimõttest saab järeldada, et õigusnormid peavad olema piisavalt selged, ühetaolised ja arusaadavad. Eeltoodust lähtuvalt on töö autori ettepanek, et TMS § 179 pealkirja tuleb muuta „*Lapse üleandmine ja lapsega suhtlemine*“, ühtlasi tuleb muuta sätte lõigete sõnastust järgnevalt: „*suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku ja suhtlemiseks kohustatud isiku suhtes*“. Välja toodud muudatuste eesmärk on muuta normi sõnastus üheselt mõistetavaks ka olukorras, kus täitemenetlus on vajalik algatada suhtluskorda rikkuva lahuselava vanema osas.

3.4.2 Kohustusliku lepitusmenetluse kaotamise mõju sundtäitmisele

TsMS § 563 lg-e 8 järgi võib lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse või kokkuleppe täitmise tagamiseks ja rikkumise kõrvaldamiseks viia täitemenetluse läbi üksnes lepitusmenetluse ebaõnnestunuks tunnistamise määruse alusel, milles kohus määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb kohaldada.¹³⁶

VTK-s¹³⁷ on ühe muudatusettepanekuna välja toodud, et lepitusmenetlus oleks edaspidi vaid üheks võimaluseks, mida kohus saab kasutada suhtluskorra toimimise saavutamiseks. Kohus saab seda algatada ise või avalduse alusel. Seega ei oleks lepitusmenetlus edaspidi enam kohustuslik osa enne suhtluskorra sundtäitmist, nagu see on kehtivas õiguses. Lepitusmenetlus ei oleks enam eelduseks suhtluskorra lahendite sundtäitmiseks, vaid seda oleks võimalik kohaldada kohtu äranägemisel ja üksnes siis, kui see on sobiv ja kohane.

Tulenevalt eeltoodust nähtub, et edaspidi on kohtutel kaalutusõigus, kas algatada suhtluskorra sundtäitmine või kohaldada lepitusmenetlust. Samas analüüsides käesoleva lepitusmenetluse regulatsioonile suunatud kriitikat, siis ühe põhiprobleemina käsitletakse lepitusmenetluse liiga hilist toimumist. Ühe riskina tuleb kindlasti ka hinnata asjaolu, et lepituse kohustuslikkuse

¹³⁵ Narits, R, lk 96.

¹³⁶ Arrak, L. TsMSK § 563/3.1.3.

¹³⁷ Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorra-kusimuste-parandamiseks> (01.10.2019).

elemendi kaotamine võib viia olukorrani, kus lepitusmenetluste kohaldamine oluliselt väheneb. Ühtlasi leiab töö autor, et sellise regulatsiooni rakendamisel jääb kohtutele väga lai kaalutlusruum, mida hinnata „*sobiva ja kohase*“¹³⁸ sisustamisel. Samas on seadusandja tahe olnud lepitusmenetluse läbi vähendada kohtusse pöördumist ja muuta vaidluskultuuri Eesti ühiskonnas luues alternatiivseid võimalusi kohtulikul teel vaidluste lahendamisele.¹³⁹

Suhtlusõigust puudutavate vaidluste kiireks ja õigusrahu püsivalt tagavaks lahendamiseks, mida nõuab ka EIK, oleks hea, kui kasutatakse rohkem poolte vahel kokkuleppele jõudmise vahendeid.¹⁴⁰ Käesoleva muudatuse kavatsus võib aga viia hoopis vastupidise tulemuseni. Seega on töö autori hinnangul kaheldav, kas sellisel kujul muudatus täidab oma eesmärgi. Samuti kui analüüsida muudatuse mõju olukorrale, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, siis leiab töö autor, et kõnealune muudatus vähendab kohtute võimalust hinnata vanema meelsust ja valmidust muuta oma hoiakuid suhtluskorra osas. Eelnevalt on töös välja toodud, et sunnimeetmete rakendamine peab täitma eesmärgi – kõnealuses olukorras peab sunnimeede muutma vanema suhtumist ning innustama vanemat lapsega suhtlema. Olukorras, kus kohtul on kindel veendumus, et vanema osas sunnimeetmete rakendamine ei taga soovitud tulemust, on kohtul võimalus otsustada sunnimeetmete mitte rakendamine.

Kehtiva regulatsiooni kohaselt peab maakohus tegema määruse lepitusmenetluse ebaõnnestumise kohta ja ühe TsMS § 563 lg 7 p-des 1-3 nimetatud otsustustest. Juhul kui menetlusetapina puudub kohustuslik lepitusmenetlus, siis tõusetub küsimus, millises menetlusstaadiumis otsustatakse, kas ja milliste sunnivahendite kasutamine on eesmärgipärane. Oluline on, et vastavat otsuspädevust ei saa delegeerida ka kohtutäituritele, sest kohtutäituriid lähtuvad oma tegevuses formaliseerituse põhimõttest. Juhul kui täitemenetlust läbiviival organil oleks õigus lahendada sisulisi küsimusi, oleks tulemuseks kohtute autoriteedi kahanemine, samuti ei oleks tagatud õiguskindlus, et õiguslik vaidlus on lõppenud. Kohtutäitur ei saa muutuda täiendavaks õigusmõistvaks organiks.¹⁴¹ Võimalus on määrata suhtluskorra rikkumise korral sunnivahendite kohaldamine juba esialgses suhtluskorra määramise menetluses. Samas on oluline, et lahuselava vanema osas

¹³⁸ Lepitusmenetlust oleks võimalik kohaldada kohtu äranägemisel ja üksnes siis, kui see on sobiv ja kohane.

¹³⁹ Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2dcc0573-54ff-b47f-4b6e-e4b3c8d3862a/Lepitusseadus> (25.01.2020).

¹⁴⁰ Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldab kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017, lk 77. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (25.01.2020).

¹⁴¹ Alekand, A, lk 46

sunnimeetmete kohaldamine eeldab suuremat kaalutusõigust ning võib olla suurema tõenäosusega ebamõistlik, seega võib kohustusliku lepitusmenetluse säilitamine olla ka veel üks võimalus, kus kohus saab hinnata võimalust, et vanema vastumeelsust on võimalik leevendada ning vanemat motiveerida lapsega suhtlema. Ühtlasi selgitada vanemale lapsega suhtlemise vajalikkust ja olulisust lapse jaoks.

3.4.3 Sunnimeetmete laiendamise vajalikkus lahuselava vanema osas

Suhtluskorra rikkumisel on õiguskaitsevahenditena võimalik rakendada ainult sunniraha või jõudu. Võrreldes vastavat regulatsiooni näiteks lapse elatise võlgnevuse regulatsiooniga¹⁴², siis peab mõõnma, et elatise võlgnevuste vähendamiseks on loodud laiemad ja võimalik, et ka efektiivsemad meetmed. Riigikohus on elatise võlgnevuse regulatsiooni kohta välja toonud, et võlgniku õiguste piiramise meetme eesmärk ei ole võlgnikku karistada tehtu eest (elatise tasumata jätmine), vaid nimetatud meede on pigem tõkend, mis peaks sundima võlgnikku igakuist elatist korrapäraselt tasuma või esitama mõjuva põhjuse, miks ta seda teha ei saa. Meetme eesmärgiks on ennekõike nende võlgnike distsiplineerimine ja innustamine elatist maksma, kellel oleks vahendeid oma elatisekohustust täita, kuid kes ei soovi seda teha mingil muul põhjusel.¹⁴³

Töö autori hinnangul on hetkel kehtivad õiguslikud meetmed vähesed ning ebaefektiivsed selleks, et motiveerida lahuselavat vanemat lapsega suhtlema. Suhtluskorra rikkumisel elatise võlgnevustega analoogse regulatsiooni kehtestamine võib täita oma eesmärgi ka lahuselava vanema suhtes, kes suhtluskorda ei täida. Põhjuseeta elatise maksmata jätmine ja lapsega mitte suhtlemine on olemuselt sarnased käitumismustrid, mõlemal juhul peegeldub vanema hoolimatus ja ükskõiksus lapse osas. Sellistel juhtudel on vajalik riigipoolne sekkumine selleks, et vanem oma käitumist muudaks ja täidaks oma vanemlikke kohustusi. Teisisõnu vanemat on vaja distsiplineerida ja innustada oma kohustusi täitma ning sarnaselt elatise regulatsiooniga võib selline õiguskaitsemehhanism olla üks võimalustest, kuidas riik saab lahuselavaid vanemaid suunata lapsega suhtlema. Samas on küsitav, kas ja kuivõrd selline põhiõiguste piiramine vastab

¹⁴² TMS peatükk 8¹ sätestab võimalused õiguste piiramiseks lapse elatise võlgnevuse korral. Võimalus on tähtajatult peatada järgmised õigused ja järgmiste lubade kehtivuse: 1) jahipidamisõigus; 2) mootorsõiduki juhtimisõigus; 3) relvaluba ja relvasoetamisluba; 4) väikelaeva ja jeti juhtimisõigus; 5) kalastuskaart.

¹⁴³ RKTkm 20.12.2017, nr 2-17-4751 p 19.

põhiseaduslikule proportsionaalsuse nõudele, kuivõrd põhiõiguste piiramine¹⁴⁴ peab olema ka taotletava eesmärgi saavutamiseks sobiv ja vajalik.

Riigikohtu hinnangul puudutab täitemenetluses sunniraha määramine vahetult kohustatud isiku omandipõhiõigust (PS § 32), kuid võib kaudselt mõjutada ka perekonnaelu põhiõigust (PS § 27 lg 1). Teisalt võib lapsega suhtlemise asjades kohtulahendi täitmata jätmine ja selleks sunnivahendite puudumine või kohaldamata jätmine negatiivselt mõjutada lapsest eraldi elava vanema (sissenõudja) perekonnaelu põhiõigust.¹⁴⁵ Vastavat kohtulahendit saab analoogia korras vaadelda ka selliselt, et vajalike sunnivahendite puudumine ja kohaldamata jätmine rikub lapse perekonnaelu põhiõigust - PS § 27 lg 3 sätestab, et vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Mõistetakse on, et vanemat sunniga lapsega suhtlema suunata on lühinägelik ning sellises olukorras võib olla vähetõenäoline, et lapse ja vanema vahel areneb loomulik ja lähedane side. Ühtlasi on Saksa õiguskirjanduses leitud, sunnivahendite rakendamine tuleb kõne alla üksnes erandkorras, näiteks juhul, kui on lootust, et vanema vastuseis taandub pärast kontakti lapsega.¹⁴⁶ Töö autor nõustub, et sunnimeetmete rakendamine peab olema võimalik, kuid sunnivahendi kohaldamist tuleb hinnata iga juhtumi põhiselt ning see peab lähtuma eelkõige lapse parimatest huvidest. Teisisõnu, kas sunnimeetme kasutamine võib täita oma eesmärgi ning, kas on tõenäoline, et vanema vastumeelsus lapsega suhtlemise osas väheneb tänu sunnimeetme rakendamisele. Riigil on kohustus kehtestada õigusnormid, mis tagavad tõhusa võimaluse lapsel oma õigusi realiseerida – LÕK artikkel 18 p 1 alusel rakendavad osalisriigid kõik jõupingutused kindlustamaks selle põhimõtte tunnustamist, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest.

Asjaolu, et hetkel kehtivad õiguskaitsevahendid ei pruugi olla piisavalt tulemuslikud, ilmestab hästi ka see, et meedia on korduvalt kajastanud, et riik ei suuda tagada vanema õigust lapsega kohtuda.¹⁴⁷ Ühtlasi 2019. aastal jõustus kohtuotsus, mis kohustab justiitsministeerium maksma 5000 eurot hüvitiseks isale, kes ei ole mitu aastat saanud oma lapsega kohtuda, hoolimata sellest,

¹⁴⁴ TMS peatükis 8¹ sätestatud õiguste piiramine on PS §-s 19 välja toodud vaba eneseteostuse riivamine.

¹⁴⁵ RKÜKm 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13 p 37.

¹⁴⁶ Dethloff, N, lk 439/198.

¹⁴⁷ Vt. U. Arumäe. Riik on laste huvide kaitsmisel saamatu. Postimees 03.10.2017. – <https://arvamus.postimees.ee/4263851/urmas-arumae-riik-on-lastehuvide-kaitsmisel-saamatu> (03.02.2020).

et kohus oli kehtestanud isa ja poja kohtumise korra. Vastavas kohtulahendis on samuti välja toodud, et ka EIK kohtuahendites on riikidele ette heidetud eelkõige kohtulahendite täitmise võimaluste ebaefektiivsust, st seadusandluse ebaefektiivsust koosmõjus täiturite ja kohtute töö aegluse ja ebaefektiivsusega ning rõhutatakse, et suhtluskorra täitmise asjad peavad saama riikide poolt kiire ja efektiivse lahenduse.¹⁴⁸ Kõnealune juhtum puudutas olukorda, kus lahuselav vanem soovis lapsega suhelda, kuid lapsega koos elav vanem takistas omavahelist suhtlust. Samas peegeldab see üleüldist õiguskaitsevahendite võimalikku vähest efektiivsust ning seda, et jõustunud kohtulahendite täitmist on osades olukordades mõnevõrra keeruline tagada.

PS § 15 sisaldab isikute põhiõigust tõhusale õiguskaitsele, millest omakorda tuleneb riigi kohustus tagada kohtulahendite täitmine. Selleks on loodud täitemenetlus, mis peab tagama PS §-st 14 tuleneva õiguse korraldusele ja menetlusele. Lisaks tuleneb seadusandja kohustus kehtestada õigusnormid, mis tagavad tõhusa võimaluse isikul oma õigusi kaitsta. PS § 14 sisaldab isiku subjektiivset õigust nõuda ja riigi, eelkõige seadusandja objektiivset kohustust kehtestada normid, mis piisava tõenäosusega ja piisaval määral tagaks põhiõiguste teostumise ning kaitse.¹⁴⁹

Riigipoolne sunnimeetmetega sekkumine (täitemenetluse kaudu) lapse ja vanema suhtluse korraldamisse riivab lapse ja vanema õigust perekonna- ja eraelu puutumatusele (PS § 26). PS § 26 kohaselt võib perekonna- ja eraellu sekkuda tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Sekkudes suhtluskorra kohtulahendi täitemenetluse kaudu lapse ja vanema perekonna- ja eraelu puutumatusse on seadusandja eesmärgiks lapse ja vanema suhtluskorda sätestava kohtulahendi täitmine (PS § 15) ning vanema ja ka lapse perekonnapõhiõigus, mis hõlmab lapse õigust vanemaga suhelda (PS § 27).¹⁵⁰

Kehtiva regulatsiooni kohaselt on sunnivahenditena suhtluskorra rikkumisel võimalik rakendada sunniraha või jõu kasutamist. Samas elatisvõlgnike puhul on õiguste piiramise võimalused tunduvalt laiemad.

¹⁴⁸TlnRKO 13.12.2019, 3-18-334 p 15.

¹⁴⁹RKPJKo 20.03.2014, nr 3-4-1-42-13 p 44.

¹⁵⁰Õiguskantsleri 27.03.2015 pöördumine nr 6-8/131398/1501356 „Täitemenetluse seadustiku kooskõlla viimine põhiseadusega“.
https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_taitemenetluse_seadustiku_kooskolla_viimine_pohiseadusega.pdf (03.02.2020).

Töö autori hinnangul tuleb suhtluskorra täitemenetluses sarnaselt elatisvõlgnikega luua õiguste piiramise institutsioon. Tuleb möönda, et ka vastavad meetmed võivad liigituda „sundimisena“ lahuselava vanema suhtes ning loomuliku sideme tekkimine vanema ja lapse vahel võib tekitada küsitavust. Teisalt on määrav, et riigi ülesanne on tagada kohtulahendite (sh määruste) täitmine. Nii nagu ka Riigikohus¹⁵¹ on eelnevalt välja toonud, siis meetme eesmärgiks oleks ennekõike lahuselava vanema distsiplineerimine ja innustamine lapsega kohtuma. Lisaks on kohtupraktika¹⁵² kohaselt oluline elatisvõlgnike puhul mh vastata küsimusele, kas võlgniku õiguste piiramine aitab väljamõistetud elatise maksmisele kaasa. Selleks tuleb eelkõige vastata küsimusele, kas võlgnik on suuteline väljamõistetud elatist maksuma või on tal maksmata jätmiseks selline mõjuv põhjus, mis annab aluse kohtutäituri taotlus rahuldamata ning võlgniku õigus piiramata jätta. Mõjuva põhjuse olemasolu tähendab, et õiguste piiramine ei ole sobiv abinõu elatise maksmise kohustuse täitmisele kaasaaitamiseks.

Sarnast põhimõtet saaks rakendada ka suhtluskorra täitmisel – juhul kui lahuselaval vanemal on mõjuv põhjus suhtluskorra mittetäitmiseks, siis õiguste piiramist ka ei kohaldata. Samas on käesolevas töös eelnevalt välja toodud, et kohtud arvestavad suhtluskorda määraes vanemate elukorraldusega (sh elamine välisriigis), vanemate töökohustusega kui ka üleüldiselt vanemate välja toodud ettepanekutega. Seega on vähetõenäoline, et lahuselav vanem ei saa järjepidevalt enda seadusest tulenevat kohustust – suhelda lapsega – täita mõnel eluliselt vabandataval põhjusel. Lisaks leiab töö autor, et vanema soovimatus lapsega mitte suhelda ei ole objektiivselt mõjuv põhjus – kohustus lapsega suhelda tuleneb juba põhiseadusest ning soovimatus oma kohustusi täita ei saa olla objektiivselt vabandatav põhjus. Oluline on ka see, et PKS § 143 lg 1 annab lapsele ainult õiguse vanemaga isiklikult suhelda, seadmata lapsele vastavasisulist kohustust, kuid vanematel on lisaks õigusele ka kohustus lapsega suhelda. Ühtlasi juhul kui vanem leiab, et suhtluskord ei ole mõnel põhjusel täidetav, siis tal on võimalik esitada avaldus selle muutmiseks, mille järel kohus kontrollib, kas suhtluskorra muutmine on põhjendatud.

Seega eeltoodust lähtuvalt leiab töö autor, et suhtlusõiguse lahendite täitemenetluse regulatsiooni tuleb täiendada ning lisada sarnased õiguste piiramise võimalused nagu on elatisvõlgnikel.

¹⁵¹ RKTkm 20.12.2017, nr 2-17-4751 p 19.

¹⁵² Riigikohus. Õigusteabe osakond. Riigikohtu praktika tsiviilasjades september-detsember 2017, aktuaalse praktika ülevaade.

https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyyisid/2017/Tsiviil_praktika_ylevaade_3_2017.pdf (03.02.2020).

3.4.4 Perelepitus ja kohustusliku sotsiaalprogrammi loomine

Perelepituse ja lahutusvaidluste näidis normides on lepitust defineeritud protsessina, milles lepitaja, erapooletu kolmas osapool, aitab kaasa perevaidluse lahendamisele, edendades osalejate vabatahtlikku kokkulepet. Lepitaja abistab suhtlemisel, julgustab osalejaid mõistma ja tähelepanu keskpunkti panema nii isiklikud kui ka ühised huvid. Lepitaja töötab osalejatega võimaluste uurimiseks, otsuste tegemiseks ja nende omavahelise kokkuleppe saavutamiseks. Iseloomulikud on lahenduskesksus ja tulevikku suunatus, samuti see, et pooli nähakse võrdselt kompetentsete isikutena ja nad mõlemad võivad määrata enese jaoks olulisemad probleemid ja lahendusteed. Selles protsessis on pooltel võimalik mõista üksteise seisukohti ja vajadusi, mis peaks soodustama koostööd.¹⁵³

Skandinaaviamaad on vanemluse toetamise ja laiema ennetustööga tegelenud juba 30–40 aastat. Vanemlikud oskused ei sünni koos lapsega, vanemaks on vaja õppida ja kasvada. Siinkohal on vanemate teadmiste ja oskuste suurendamise kõrval vaja tegeleda kogu elanikkonna hoiakute kujundamise ning erineva tasandi juhtide valmisoleku tõstmisega vanemluse toetamisse panustamisel.¹⁵⁴

Käesoleva töö autor leiab, et vanemal, kes ei soovi oma lapsega suhelda, on vähesed vanemlikud oskused ning väärtushinnangud ja hoiakuid, mille muutmiseks on vajalik riigipoolne sekkumine. Saksa, Soome ja Rootsi õiguse järgi on näiteks kohtul võimalik määrata vanematele nõustamisest osavõtmine ja mediatsiooniteemalisel vestlusel osalemine.¹⁵⁵ Eesti Kriminaalõiguses on välja töötatud ja rakendatud mitmeid erinevaid sotsiaalprogramme, muutmaks õigusrikkujate hoiakuid ja käitumist.¹⁵⁶

Töö autor nõustub õiguskantsleri ja Riigikohtu seisukohaga, et vanemad tuleks suunata perelepitaja juurde enne kohtusse pöördumist ning suhtlusõigusega seotud asjade efektiivseks

¹⁵³ K. Valma, L. Surva, H. Hääl. Lepitusmenetlus perevaidlustes. – Juridica 2014/I, lk 87.

¹⁵⁴ Laste ja perede arengukava 2012–2020. Sotsiaalministeerium. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (03.02.2020).

¹⁵⁵ Triin Göttig, Triin Uusen-Nacke. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (03.02.2020).

¹⁵⁶ Kriminaalpoliitika. Sotsiaalprogrammid. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid> (03.02.2020).

lahendamiseks on vajalik riiklikult rahastatud professionaalne perelepitusteenus. Olukorras, kus lepitus (meditation) toimub võimalikult varajases etapis on tõenäosus, et vanemate vahelised erimeelsused ei takista edaspidiselt suhtluskorra edukat toimimist.

Töö autor leiab, et olukorras, kus üks vanem ei taha lapsega suhelda, peab kohus igal juhtumil põhjalikult kaaluma, kas saata vanemaid perelepitaja¹⁵⁷ juurde suhtluskorra kindlaksmääramise menetluse raames. Vastav võimalus on sätestatud ka TsMS § 561 lg-s 1, mille kohaselt peab kohus suunama vanemaid asja lahendama kokkuleppel. Vanemate lahkuminek on lapse jaoks raske ja lahkuminekuga kaasnevad konfliktid teevad olukorra lapse jaoks veelgi raskemaks. Lahkumineku ajal on äärmiselt oluline vanematevaheline koostöö ning püüdlemine positiivse kaasvanemluse suunas. Sellisel juhul kui vanemad osalevad spetsialisti nõustamisel juba suhtluskorra määramise menetluse ajal on tõenäolisem, et kindlaks määratud suhtluskorra täitmisel esineb vähem probleeme, mis omakorda vähendab edaspidi kohtusse pöördumist ning sunnivahendite rakendamise vajalikkust. Ühtlasi saab perelepitaja vanematele varajases menetluse staadiumis selgitada vanema ja lapse suhte jätkumise olulisust ning seda kuidas vanemate lahuselu ei lõpeta suhet lapsega, mis omakorda aitab lahuselaval vanemal mõista oma kohustusi vanemana ning lapse õigust suhelda ka edaspidiselt mõlema vanemaga.

Lisaks leiab töö autor, et ühe võimalusena tasub luua ka perekonnaõigusesse kohustusliku sotsiaalprogrammi läbimise võimalus. Kriminaalõiguses kohaldatakse õigusrikkujate õiguskulekale teele suunamiseks erinevaid sotsiaalprogramme. Kriminaalmenetluse seadustik¹⁵⁸ (edaspidi KrMS) § 202 lg 2 p 5 sätestab, et kriminaalmenetluse lõpetamise korral võib kohus prokuratuuri taotlusel ja kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul panna talle kohustuse määratud tähtajaks läbida sotsiaalprogramm.

Perekonnaõiguses on samuti hooldusõiguse kohtupraktikas kasutatud võimalust, et saata vanemad koolitusprogrammi. Nimelt ühes lahendis suunas maakohus vanemad osalema koolitusprogrammis „Dialoog laste nimel“ või „Imelised aastad. Seejärel hindas ringkonnakohus, kas maakohus toimis vastavat suunamist kasutades kooskõlas kehtivate seadustega.

¹⁵⁷ Perelepituse käigus toetab lepitaja erapooletu kolmanda osapoolena erimeelseid partnereid. Selles protsessis on osapooltel võimalik mõista üksteise seisukohti ja vajadusi, mis peaks soodustama koostööd. See protsess võimaldab leida lahendid probleemidele kohtuväliselt. Lepitus aitab lapsevanematel teha parimad võimalikud kokkulepped nende laste arengulistest vajadustest lähtuvalt. Ka aitab perelepitus lastel vanemate lahkuminekuga kergemini toimine tulla. – <http://lepitus.ee/perelepitus/> (03.02.2020).

¹⁵⁸ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.12.2019, 8.

Lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral võib kohus teha vanematele ettekirjutusi mh koolitusprogrammis osalemiseks, mille eesmärgiks lõppastmes on lapse huvide kaitse. Ringkonnakohus leidis, et maakohus märkis vaidlustatud lahendis õigesti, et alus selleks tuleneb PKS § 134 lg-st 3, mille kohaselt võib kohus lapse heaolu ohustamise korral teha vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevaid otsuseid, teha hoiatusi ja ettekirjutusi ning kehtestada keelde, samuti kohustada vanemaid järgima kohtu määratud asutuse hooldusjuhiseid. Kahtlemata ohustab lapse heaolu vanemate vaheline pinev ja konfliktne läbisaamine ning pidevad vaidlused last puudutavates küsimustes, sh lapsega suhtlemise korraldamises. Last ümbritseva konfliktse õhkkonna vähendamiseks (s.o lapse heaolule ohu ärahoidmiseks) suunas kohus õigesti vanemad koolitusprogrammi.¹⁵⁹ Töö autori hinnangul võib olla eesmärgipärane edaspidi kaaluda võimalust saata koolitusele või sotsiaalprogrammi ka need vanemad, kes rikuvad suhtluskorda.

Arusaadavalt ei ole võimalik tuua otseseid paralleele karistusõiguse ja perekonnaõiguse vahel. Samas on töö autori hinnangul asjakohane analüüsida kohustuslikku sotsiaalprogrammi läbimise võimalust ka perekonnaõiguses. Olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda on vajalik vanemale selgitada suhtlusõiguse eesmärki, vanemlikku vastutust ja vanema kohustusi. Teisisõnu vanemale on vaja õpetada, kuidas vanem olla. Seega leiab töö autor, et ühe võimalusena, kuidas muuta kehtivat suhtluskorra täitmist efektiivsemaks ning eesmärgist lähtuvaks, on riigipoolne sotsiaalprogrammi loomine. Sotsiaalprogramm peab olema suunatud vanematele, kus selgitatakse ja õpetatakse vanemlikku vastutust. Seejärel tuleb luua kohtutule võimalus suunata lahuselav vanem, kes lapsega suhelda ei soovi, sotsiaalprogrammi. Suhtlusõiguse eesmärk on tagada ja säilitada lapse ja vanema isiklik suhtlus. Mõlema vanemaga suhtlemine on lapse heaolu ja arengu seisukohalt väga oluline, sest vanemate aktiivne osalemine lapse kasvatamisel loob lapse ja vanema vahel emotsionaalselt tugeva sideme ning avaldab positiivset mõju nii lapse emotsionaalsele kui ka füüsilisele arengule. Vastav võimalus oleks menetlusahelas enne täitemenetluse algatamist – sarnaselt kriminaalõigusele on võimalik vanemal valida kas nõustuda läbima kohustuslik sotsiaalprogramm või algatatakse kohtu poolt täitemenetlus. Vabatahtlikkuse element suurendab isiku koostöövalmidust ja tõenäosust, et sotsiaalprogramm oma eesmärki täidab.

¹⁵⁹ TlnRKm 26.08.2019, 2-18-1510 p 13.3.

Töö autor möönab, et vastav ettepanek on vastuolus VTK-s¹⁶⁰ toodud menetluse kiirendamise eesmärgiga – vastaval põhjusel soovitakse ka muuta kohustuslikku lepitusmenetlust edaspidiselt vabatahtlikuks. Samas proovides muuta vanema hoiakuid ja väärtushinnanguid enne sunnivahendite rakendamist on suurem tõenäosus, et vanema ja lapse vahel kujuneb edaspidi sundimatu ja loomulik suhtlus.

¹⁶⁰ Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorra-kusimuste-parandamiseks> (03.02.2020).

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli analüüsida, millised õiguslikud võimalused on lapsel ja teisel vanemal saavutada suhtluskorra täitmine olukorras, kus vanem ei soovi lapsega suhelda - kas lahuselavat vanemat, kes ei soovi lapsega suhelda, saab motiveerida või sundida lapsega suhtlema. Samuti kas suhtluskorra täitmine lahuselava vanema sundimisega on lapse parimates huvides. Eesmärgi täitmiseks analüüsis töö autor, kas vanemal on õigus loobuda lapsega suhtlemisest põhjusel, et vanema õigus vabale eneseteostusele prevaleerib lapse õiguse saada vanema hoolt. Ühtlasi analüüsi, kas kehtiv regulatsioon on arvestanud olukorraga, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda ja kas kehtivad õiguskaitsevahendid tagavad lapse õiguse suhtlusele mõlema vanemaga.

Käesolevas magistritöös on jõutud järeldusele, et vanema õigus vabale eneseteostusele ei prevaleeri lapse õiguse saada vanema hoolt. Riigikohtu praktika kohaselt ei saa ühiskonnas olla absoluutseid - piiramatuid põhiõigusi. Mistahes põhiõiguse realiseerimisvõimalused saavad piiramatult kesta vaid seni, kuni seejuures ei takistata mingi teise põhiõiguse realiseerimist. Sellises põhiõiguste konkurentsi olukorras tekib paratamatult põhiõiguste piiramise vajadus. Põhiõiguste kataloog sisaldab ka teiste inimeste õiguste austamise ja arvestamise kohustuse erilisi väljendusi, k. a vanemate õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi (§ 27 lg 3). Seega nähtub, et kuigi vanemal on põhiseadusest tulenev õigus teha, mida ta soovib, siis hierarhias kõrgemal asub lapse õigus saada vanema hoolt ning seega on vanema seadusest tulenev kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Töö autor peab vajalikuks välja tuua, et vastav järeldus ei tähenda, et vanematel puudub õigus vabale eneseteostusele – vastav põhiõigus säilib inimesel ka lapsevanemaks saades. Samas on vanemate kohustus jälgida, et selle õiguse teostamise käigus ei riivata lapse õiguseid. Oluline on, et asudes vanema rolli, peab isik endale teadvustama, et sellega kaasnevad nii õigused kui ka kohustused lapse ees. Kaasneva kohustusena võibki välja tuua selle, et lapsevanemaks saades peab otsuste tegemisel alati lähtuma ka lapse huvidest. Näiteks uue perekonna loomisel, välisriigis elu- ja töökoha valikul, peab vanem arvestama sellega, et tal on ka kohustus oma last kasvatada, tema eest hoolitseda ja lapsega ka isiklikult suhelda.

Magistritöös on analüüsitud, et lahuselav vanem rikub suhtluskorda sellisel juhul, kui ta ei täida määratud suhtluskorda ehk siis ei suhtle lapsega vastavalt ettenähtud korrale. Jõustunud

kohtuotsus on menetlusosalistele TsMS § 457 lg 1 järgi kohustuslik ning sama kehtib TsMS § 463 lg 2 järgi ka kohtumääruse kohta. Töö autor leidis, et vanema soovimatus lapsega mitte suhelda ei ole objektiivselt mõjuv põhjus – kohustus lapsega suhelda tuleneb juba põhiseadusest ning soovimatus oma kohustusi täita ei saa olla objektiivselt rikkumist vabandav põhjus. Oluline on ka see, et PKS § 143 lg 1 annab lapsele ainult õiguse vanemaga isiklikult suhelda, seadmata lapsele vastavasisulist kohustust, kuid vanematel on lisaks õigusele ka kohustus lapsega suhelda.

Samas leidis töö autor, et kõnealuses olukorras saab kohus juba suhtluskorra esialgse määramise raames kaasa aidata vanema vastumeelsuse vähendamisele. TsMS § 475 lg 1 p 8 alusel lahendatakse hagita menetluses hagita perekonnaasjad. TsMS § 550 lg 1 p 2 alusel on hagita perekonnaasi lapsega suhtlemise korraldamine. Oluline on, et menetluses vanema õiguste määramisel on üldpõhimõtetenähtena kohtutel vaja järgida uurimispõhimõtet, kokkuleppe saavutamisele suunamist ja menetlusosaliste ärakuulamist. Olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, võib kohus ärakuulamise raames vanema vastumeelsusest teadlikuks saada ning esialgu on võimalik määrata suhtluskord selliselt, et suhtlus toimub, kas väga harva või kolmanda isiku juuresolekul eesmärgiga, et vanem ja laps saaksid suhtluskorraga kohaneda ja tekiks isiklik side. Lähedussuhte katkemine vanemaga ei ole lapse huvides ning sellisel kujul suhtluskorra seadmine võib aidata kaasa sellele, et vanema vastumeelsus suhtluse osas taandub. Samuti on kohtul võimalus määrata suhtlus ka näiteks ainult telefoni teel või lühemaajalise kestvusega. Eesmärgiga, et suhtlus lapse ja vanema vahel siiski toimuks kasvõi alguses tavapärasest väiksemal määral. Sellisel viisil suhtluse planeerimine võib vähehaaval vanema negatiivset hoiakut vähendada. Oluline on, et lapse parimates huvides on lähedased suhted mõlema vanemaga, samas tihedalt planeeritud kohtumised, kuhu vanem kohale ei tule või tulles väljendab oma vastumeelsust, võivad mõjutada ka lapse turvatunnet ja üldist heaolu. Seega tuleb kohtul iga üksikjuhtumi puhul juba alguses suhtluskorda määrares arvestada ning kaaluda, millise suhtluskorra kehtestamine aitab kõige paremini kaasa vanema vastumeelsuse vähendamisele.

TsMS § 563 lg 8 järgi võib lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse või kokkuleppe täitmise tagamiseks ja rikkumise kõrvaldamiseks viia täitemenetluse läbi üksnes lepitusmenetluse ebaõnnestunuks tunnistamise määruse alusel, milles kohus määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb kohaldada. Oluline on, et avalduse lepitusmenetluse alustamiseks võivad esitada mõlemad vanemad, sh lapsega koos elav vanem olukorras, kus lahuselav vanem suhtluskorda rikub.

Olukorras, kus lepitusmenetlus ebaõnnestub, peab maakohus tegema määruse lepitusmenetluse ebaõnnestumise kohta ja ühe TsMS § 563 lg 7 p 1-3 nimetatud otsustustest. Seega ei ole maakohutul õigust teha lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral määrust, milles ta ei tee ühtegi eelnimetatud otsustustest. Teisisõnu peab kohus pärast lepitusmenetluse ebaõnnestumist otsustama, kas ja milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada ning milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes, sh õiguses lapsega suhelda. Justiitsministeeriumi väljatöötamise kavatsuses on ühe muudatusettepanekuna välja toodud kohustusliku lepitusmenetluse kaotamine. Sellisel juhul võib tõusetuda küsimus, millises menetlusetapis peab kohus edaspidi eelnevalt välja toodud otsused tegema. Oluline on, et vastavat otsuspädevust ei saa delegeerida ka kohtutäituritele, sest kohtutäiturid lähtuvad oma tegevuses formaliseerituse põhimõttest. Juhul kui täitemenetlust läbiviival organil oleks õigus lahendada sisulisi küsimusi, oleks tulemuseks kohtute autoriteedi kahanemine, samuti ei oleks tagatud õiguskindlus, et õiguslik vaidlus on lõppenud. Kohtutäitur ei saa muutuda täiendavaks õigusmõistvaks organiks. Võimalus on määrata suhtluskorra rikkumise korral sunnivahendite kohaldamine juba esialgses suhtluskorra määramise menetluses. Samas on oluline, et lahuselava vanema osas sunnimeetmete kohaldamine eeldab laiemat kaalutusõiguse teostamist ning võib olla suurema tõenäosusega ebamõistlik. Seega võib kohustusliku lepitusmenetluse säilitamine olla veel üks võimalus, kus kohus saab hinnata, kas vanema vastumeelsust on võimalik leevendada ning vanemat motiveerida lapsega suhtlema. Ühtlasi selgitada vanemale lapsega suhtlemise vajalikkust ja olulisust lapse jaoks.

Lapsega suhtlemise korraldamise täitemenetluse regulatsioon on sätestatud TMS § 179. Suhtluskorra rikkumisel on täitetoimingutena võimalik rakendada sunniraha kohaldamist vastavalt TMS § 179 lg 2, § 183 ja § 26¹ sätestatud eeldustele ning jõu kasutamist vastavalt TMS § 179 lg 4 sätestatule. Käesolevas magistritöös on analüüsitud, kas TMS § 179 pealkiri „*Lapse üleandmine ja lapsega suhtlemise võimaldamine*“ ja TMS § 179 lg 2 ja 4 sõnastus „*suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku suhtes*“ viitavad sellele, et seadusandja eesmärk on normi sõnastusel olnud välistada sundtäitmine olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda või ei ole seadusandja kõnealusele olukorrale mõelnud, mistõttu on jäänud normi sõnastus selles osas ebaselgeks. Magistritöös on välja toodud, et perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri ei käsitle juhtumeid, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda. Ühtlasi puudub kõnealuse olukorra osas kohtupraktika, mida normi tõlgendamisel kohaldada. Töö autori hinnangul on siinkohal

oluline, et PKS § 123 lg 1 sätestab, et kohus teeb kõiki lapsesse puutuvaid asju, vaadates läbi esmajoonelapse huvidest lähtuva lahendi. Lisaks LÕK artikkel 3 p 1 kohaselt tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt seada esikohale lapse huvid. Samuti tulenevalt sellest, et Eesti õiguskirjanduses ja kohtupraktikas puudub analüüs selle kohta, kas sundtäitmist saab rakendada olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, oli asjakohane analüüsimisel võrrelda Saksa õigust, kus seadusandja on siiski sõnaselgelt sundtäitmise võimalust soovinud – Saksamaa Liitvabariigi sundtäitmist välistav seaduseelnõu ei leidnud parlamendis toetust. Saksa kõrgeim põhiseaduskohus on leidnud, et selle nõude täitmine täitemenetluses teenib lapse huve vaid erandlikes olukordades, mistõttu jääb sageli nõude sundtäitmine ära. Sunnivahendite rakendamine tuleb kõne alla üksnes erandkorras, näiteks juhul, kui on lootust, et vanema vastuseis taandub pärast kontakti lapsega. Töö autori hinnangul on oluline, et sunnimeetmed on loodud selleks, et inimeste õigused ja kohustused ei jääks pelgalt hüpoteetilisteks ning et riigil oleks võimalik sundida inimest oma kohustust täitma. Lapse huvides on suhelda mõlema vanemaga isiklikult, seega on riigi ülesanne kehtestada regulatsioon, mis tagab selle õiguse täitmise. Olukorras, kus lahuselav vanem ei täida määratud suhtluskorda, on riik kohustatud sekkuma ja lähtuvalt lapse huvidest otsustama, kas sunnimeetmete kohaldamine võib kaasa aidata lapse õiguste tagamisele. Seega on autori hinnangul oluline, et ka Eestis oleks sundtäitmise võimalikkus kõnealuses olukorras olemas ning seega peab TSM § 179 selle võimaluse tagama.

Samas möönab autor, et sundtäitmine iga juhtumi puhul ei pruugi olla lapse parimates huvides ning ühtlasi võib vanema vastumeelsus tekitada lapses stressi ning mõjuda lapse emotsionaalsele tervisele ja heaolule. Seega tuleb iga juhtumi puhul eraldi hinnata, kas sundtäitmine on lapse parimates huvides, võttes arvesse kõiki asjaolusid. Olukorras, kus kohus leiab, et vanema vastumeelsus võib muutuda pärast kontakti lapsega, peab olema võimalik rakendada vanema osas sunnimeetmeid. Muu-hulgas on oluline hinnata vanema vastumeelsuse tekkimise põhjuseid ja aega. Samuti seda, millal ja millisel viisil on varasemalt lapse ja vanema vaheline suhtlus toimunud. Oluline on hinnata, kas vanema ja lapse vahel kujuneb edaspidi sundimatu ja loomulik suhtlus. Laps ei ole asi, tema tahe võib olla suunatud ka kohtulahendi täitmise vältimisele. Teisisõnu kohus peab hindama, kas läbi sunnimeetmete kohaldamise on võimalik saavutada vanema distsiplineerimine ja innustamine lapsega suhtlema. Teisalt, kui kohus leiab, et sunnivahendite rakendamine ei ole eesmärgipärane – puudub lootus, et vanema vastumeelsus

pärast sunnimeetmete kohaldamist taanduks – leiab töö autor, et kohtul on võimalus otsustada sunnimeetmete mittekohaldamine ning vanema suhtlusõiguse teostamine lõpetada või seda piirata.

Töö autori hinnangul on hetkel kehtivad õiguslikud meetmed vähesed ning ebaefektiivsed selleks, et motiveerida lahuselavat vanemat lapsega suhtlema. Suhtluskorra rikkumisel elatise võlgnevustega analoogse regulatsiooni kehtestamine võib olla asjakohane ka lahuselava vanema suhtes, kes suhtluskorda ei täida. Mõlemal juhul on vajalik riigipoolne sekkumine, selleks et vanem oma käitumist muudaks ja täidaks oma vanemlikke kohustusi. Teisisõnu on vanemat vaja distsiplineerida ja innustada oma kohustusi täitma ning sarnaselt elatise regulatsiooniga võib selline õiguskaitsemehhanism olla üks võimalustest, kuidas riik saab lahuselavaid vanemaid suunata lapsega suhtlema. Sundtäitmine on riigi loodud mehhanism, sundimaks inimest oma kohustust täitma. Riigi kohustus on kehtestada õigusnormid, mis tagavad tõhusa võimaluse lapsel oma õigusi realiseerida – LÕK artikkel 18 p 1 alusel rakendavad osalisriigid kõik jõupingutused, kindlustamaks selle põhimõtte tunnustamist, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest.

Tulenevalt eeltoodust jõudis autor töö sissejuhatuses püstitatud õiguslike küsimuste osas järgmistele järeldustele:

1. Vastavalt põhiseadusele ja Riigikohtu praktikale ei prevaleeri vanema õigus vabale eneseteostusele lapse õiguse saada vanema hoold;
2. Seadusandja ei ole arvestanud olukorraga, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, samas on võimalik seaduse tõlgendamisel jõuda järeldusele, et vastavad normid kohalduvad ka kõnealuses olukorras, kuid õigusselguse põhimõttest tulenevalt on vajalik regulatsiooni muuta
3. Kohus peab iga üksikjuhtumi puhul eraldi kaaluma, kas sunnimeetmete rakendamise lahuselava vanema osas on lapse parimates huvides – eelkõige tuleb lähtuda sellest, kas on lootust, et vanema vastumeelsus taandub.

Magistritöö autor on teinud käesolevas töös ettepaneku, et tulenevalt õigusnormi definitsioonist ja PS § 13 sätestatud õigusselguse põhimõttest tuleb TMS § 179 regulatsiooni muuta. Normi

pealkiri tuleb muuta „*Lapse üleandmine ja lapsega suhtlemine*“, ühtlasi tuleb muuta sätte lõigete sõnastust järgnevalt: „*suhtlemise võimaldamiseks kohustatud isiku ja suhtlemiseks kohustatud isiku suhtes*“. Välja toodud muudatuste eesmärk on muuta normi regulatsioon üheselt mõistetavaks ka olukorras, kus täitemenetlus on vajalik alatatada suhtluskorda rikkuva lahuselava vanema osas. Kehtiva normi muutmise piisab õigusselguse tagamiseks, sest kohtul on võimalik kaaluda lähtuvalt lapse parimatest huvidest, kas sunnimeetmeid kohaldada või mitte.

Teise õiguskorra muutmise ettepanekuna on töö autor välja toonud kohustusliku sotsiaalprogrammis osalemise. Olukorras, kus lahuselav vanem ei soovi lapsega suhelda, on vajalik vanemale selgitada suhtlusõiguse eesmärki, vanemlikku vastutust ja vanema kohustusi. Teisisõnu on vanemale vaja õpetada, kuidas vanem olla. Seega leiab töö autor, et ühe võimalusena, kuidas muuta kehtivat suhtluskorra täitmist efektiivsemaks ning eesmärgist lähtuvaks, on riigipoolne sotsiaalprogrammi loomine. Vastav võimalus oleks menetlusstaadiumis enne täitemenetluse algatamist – sarnaselt kriminaalõigusele on vanemal võimalik valida, kas nõustuda läbima kohustuslik sotsiaalprogramm või algatatakse kohtu poolt täitemenetlus. Vabatahtlikkuse element suurendab isiku koostöövalmidust ja tõenäosust, et sotsiaalprogramm oma eesmärki täidab.

Ühtlasi leiab töö autor, et olukorras, kus üks vanem ei taha lapsega suhelda, peab kohus põhjalikult kaaluma võimalust saata vanemad perelepitaja juurde suhtluskorra kindlaksmääramise menetluse raames. Vanemate lahkuminek on lapse jaoks raske ja lahkuminekuga kaasnevad konfliktid teevad olukorra lapse jaoks veelgi raskemaks. Lahkumineku ajal on äärmiselt oluline vanematevaheline koostöö ning püüdlamine positiivse kaasvanemluse suunas. Sellisel juhul kui vanemad osalevad spetsialisti nõustamisel juba suhtluskorra määramise menetluse ajal, on tõenäolisem, et kindlaks määratud suhtluskorra täitmisel esineb vähem probleeme, mis omakorda vähendab edaspidi kohtusse pöördumist ning sunnivahendite rakendamise vajalikkust. Samuti saab perelepitaja vanematele varajases menetluse staadiumis selgitada vanema ja lapse suhte jätkumise olulisust ning seda, kuidas vanemate lahuselu ei lõpeta suhet lapsega, mis omakorda aitab lahuselaval vanemal mõista oma kohustusi vanemana ning lapse õigust suhelda ka edaspidiselt mõlema vanemaga.

Lisaks on töö autori hinnangul vajalik laiendada võimalikke õiguskaitsevahendeid. Suhtlusõiguse lahendite täitemenetluse regulatsiooni tuleb täiendada ning lisada sarnased õiguste piiramise võimalused, nagu on elatisvõlgnikel. Töö autori hinnangul on hetkel kehtivad õiguslikud meetmed vähesed ning ebaefektiivsed selleks, et motiveerida lahuselavat vanemat lapsega suhtlema.

Access rights in a situation where the parent does not want to communicate with the child

Summary

According to the Estonian Constitutional requirement § 27 Parents have the right and the duty to raise their children and to provide for them. According to Family Law Act § 116 subsection 1 Parents have equal rights and obligations with respect to their children unless otherwise provided by law. According to the definition of Right of access to the child, the child has right to communicate with the both parents. Both parent has obligation and right to communicate to the child personally. Supreme Court of Estonia has insisted that each party has right to communicate, irrespective of the custody. The initial purpose of the Right of access to the child is to provide the personal relationship of the parent and the child, foremost the parent does not has the custody, as well as the parents have the custody but one of the parent does not reside with the child.

The importance of the Right of access to the child is obvious in the situation when the child resides with one of the parent as the parents are divorced. Therefore, the purpose of the Access right is that the child recognizes his parents and has natural relationships with the both parents. The state's duty is to offer legal framework, which assures natural relationship guided of the child's interests. If the parent does not follow his obligation with respect to the child, for example if the parent prefers his self-realisation - the state's duty is to ensure the defence of the child's rights – the right to have family and parental care.

The first objective of the thesis is to analyse the legal eligibilities of the child and parent to gain the right of access to the child in case the separated parent does not want to communicate to the child. The second objective of the thesis is to analyse if the changes of the legal framework - and which type of changes – could contribute to the purpose of the access rights.

To gain the objectives the following legal bases have been analysed:

1. Does the parent's right for self-realisation exempt from obligation of the right of access to the child?
2. In case the parent does not exempt from an obligation of the right of access to the child – is the current legal framework satisfactory?

3. Whether and whatever the parent's motivation and obligation is in accordance with the child's interests and follows the obligation of the right of access to the child?

Investigative technique is the empirical analyse of the judicial practice as well as legal statements and comparative German law. Thesis analyses how the judicial practice resolves the child's interests in the right of access to the child to be able to answer whether it is the child's interests to be forced to do the parent's obligations. Also the methods the court has used to motivate and force the parent who reside with the child to stop the prevention of the access to the child and to analyse whether the methods could be adjusted in similar cases. The principal question is according to the statements of the German law as the Estonian law is influenced by German law. Comparative methods purpose is to clarify how the above mentioned problem is solved in legal literary basis and judicial practice and to try to understand Estonian law.

The actual meaning of the thesis topic is reflected by the issue that many scientific papers have analysed access rights completion in a situation where the parent who reside with the child tries to stop the other parent's communication to the child. The opposite situation have not received the particular interest (separated parent does not want to communicate to the child). Therefore, the author considers the topic to be novel and to provide the new discussions considering the topic. Likewise, it is important that the Right of access to the child has received lots of criticism and The Ministry of Justice prepares the modifications to change of the Access rights.

The thesis does conclusion that parent's right for self-realisation is not in favour of the obligation of the right of access to the child. According to the judicial practice one could not have in the society absolute and unlimited fundamental rights. Any fundamental rights can be unlimited until you do not prevent the performance of another fundamental right. In this competitive situation of fundamental rights there are need of restriction of the fundamental rights. Fundamental rights system includes also the expressions of the respect and take into consideration of the rights of other people, as well as parents' rights and obligation to bring up their children. Hence, the parent has fundamental right to do as he wishes, the child is hierarchically above it has the right to receive parental care and thus the parent has legal obligation to raise his children and take care of his children.

The author of the thesis considers the parent who does not reside with child the Right of access to the child violates the Access right if he does not follow the Access right thus does not communicate to the child according to the appropriate right. The parent's unwillingness to communicate to the child is not objectively good reason – obligation to communicate to the child is according to the constitution and unwillingness to follow the obligations could not be objectively apologetic. It is also important that the law provides only the right of child to communicate to the parent personally, the child does not have the obligation, whereas the parent has right as well as obligation to communicate to the child.

According to the thesis there are no judicial practice about the restriction of the access right or its conclusion in situation the parent does not want to communicate to his child. The legislator has stated the opportunity to restrict or conclude the access right in case it is not in favour of the interests of child. In judicial practice the Access right have been restricted or concluded in case the parent has been violent or the child does not recognize his parent. Likewise, in situation the access right is not in favour of the interests of child or harms the progress of the child. The author has arrived at the conclusion that in case the separated parent does not want to communicate to the child, and its insisted that the attitude and mentality does not change the Access right can be concluded or restricted. It is important that the court explores before the Access right is concluded or restricted whether the parent could be motivated or forced to communicate to the child and whether the appropriate methods can change the attitude of the parent. Secondly, the court have to analyse whether the parent's unwillingness to communicate to the child influences directly the child's emotional health and wellness. In other words, the court have to decide whether the termination of the Access right is in favour of the interests of child.

The thesis have analysed whether the title of the provision „return of child and right to communicate with child” and the wording „a person obligated to return the child or allow communication with the child” refer to the objective of the legislator to prevent while wording the standard in case of compulsory execution – separated parent does not want to communicate to the child or the legislator have not thought about the situation under discussion – therefore the wording the standard is not clear. The thesis have pointed out that explanatory reports of the draft legislation does not handle the situation the separated parent does not want to communicate to the child. At the same time there are no judicial practice of the above mentioned situation to apply

for the standard. The author of the thesis considers at this point it important, that the court makes all the issues about the child, exploring in the first place the solution of according to the child's interests. Likewise as Estonian legal literary basis and judicial practice does not have the analyse whether the compulsory execution can be implemented in situation the separated parent does not want to communicate to the child, it has been relevant to compare German law in situation the legislator have wished to use the opportunity of compulsory execution – the prevention of the compulsory execution of the draft legislation of Federal Republic of Germany was not approved by parliament.

German Higher Constitution has found that following this rule according to execution proceeding completes the interests of the child only in exceptional cases, therefore the compulsory execution is often excluded. Coercive measures implementation could be considered only in exceptional cases, for example in case there are hope that the parent is not in opposition after the contact with the child. Therefore, the author considers it to be important to have in Estonia the chance of the compulsory execution in case of above mentioned situation and thus the legal framework should provide this opportunity.

The author admits that the compulsory execution of any case could not be in the best interests of the child and at the same time the parent's unwillingness could cause to the child stress or take effect of emotional health and wellness. Hence, it should be separately adjusted whether the compulsory execution is in the interests of the child, as well as considering all the issues. Because of this in case the court considers the parent's unwillingness could be changed after the contact with the child, it should be possible to practice enforcement measures to the parent. In case the court considers the enforcement measures do not take aim – there are no hope that parent's unwillingness withdraws after the compulsory execution – the author considers the court has chance to decide not to execute the enforcement measures and to stop or restrict the parent's right of access to the child.

In addition, the thesis come to conclusion that current legal actions are poor and ineffective to motivate the separated parent to communicate to the child. In case of violence of the Access rights the lay down similar regulation as support debt could be appropriate to the separated parent who does not follow the Access rights. In both cases the legal interruption is needed, thus the

parent to change the attitude and to fulfil the parental obligations. In other words, the parent should be disciplined and inspired to fulfil obligations, in similar to the support debt regulation, this judicial remedy could be as opportunity how the state can force the separated parent to communicate to their child.

At the same time the thesis come to conclusion that conciliation procedure takes place late – in case of the parents has recoured to the court to start the execution proceeding – the parents relationship can be stressed and therefore the settlement is unlikely. In addition the current regulation is not sustainable in situation the execution proceeding is recommended in reason the separated parent does not follow the Right of access to the child. In case the parent's attitude and approach is not to communicate of to take care of the child, it is unlikely that the settlement will be found during the conciliation procedure.

The author of the thesis proposes the court to send the parents to the family consiliator already while hearing a matter of the right of Access to the child, if court estimates that parents intense relationship and conflicts keep the interests of the child in the background. The divorce of the parents is hard for the child and the conflicts of the separation makes the situation even more complicated to the child. During the separation it is extremely important to have the parents cooperation and to push for positive co-parenting. In case the parents participate in specialist consults while hearing a matter of the right of Access to the child, it is more likely there are less problems to follow the agreed Access rights, in turn this diminishes future court cases and the necessity of the coercive measures.

The author's second proposal is to participate in the mandatory social program. In case the parent does not want to communicate to the child, it is necessary to explain to the parent purpose of the Access right, parent's obligations and duties. In other words there are necessity to teach the parent how to become the parent. Therefore, the author considers as a chance how to follow the agreed Access rights more effectively and to get there is to create the state's social program. Corresponding option is during the proceeding and before the execution proceeding – similar to the criminal law the parent can choose whether to follow the compulsory social program or to start by court the execution proceeding. The issue of volunteering increases the cooperation and the probability to achieve the purpose of the social program.

The third proposal of the author is to clarify the wording of the law. The purpose of the change proposals is to make the wording of the standard bright-line also in situation the execution proceeding should be launched towards the separated parent who violates the Access right. At the same time there are no need for special regulation. The change of wording of the valid standard is sufficient for the legal clarity, as the court can consider according to the interests of the child whether to apply or not to apply enforcement measures

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura, 1996
2. An official website of the European Union. Parental responsibility.- https://europa.eu/youreurope/citizens/family/children/parental-responsibility/index_en.htm (21.01.2020)
3. Alekand, A. Täitemenetlusõigus. Tallinn: Juura, 2017
4. Aru, A, Paron, K. Lapse parimad huvid. – Juridica 2015 nr VI, lk 375-386
5. Boele-Woelki, K, Martiny, D. The Commission on European Family Law (CEFL) and its Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities. – ERA Academy of European Law 2007. – <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs12027-007-0011-x.pdf> (21.01.2020)
6. Committee of Ministers on the Council of Europe. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 17.11.2010. – <https://rm.coe.int/16804b2cf3> (14.01.2020)
7. Dale, M.D. Don't Forget The Children: Court Protection from Parental Conflict is in the Best Interests of Children. – https://iaals.du.edu/sites/default/files/documents/publications/3_fcr_dont_forget_the_children_dale.pdf (21.01.2020)
8. Darnell, D. Parental Alienation: not in the best interest of the children. North Dakota Law review, volume 75, 1999, p 323-364. – <http://www.fact.on.ca/Info/pas/darnal99.htm> (13.01.2020)
9. Dethloff, N. Familienrecht. Juristische Kurz-Lehrbücher. 31. neu überarbeitete Auflage. C.H.Beck 2015
10. Douglas, G. Obligation and commitment in family law. Hart Publishing, 2018
11. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2017. – <http://www.pohiseadus.ee/> (01.10.2019)
12. Graham, A. Early Intervention: The Next Steps. An Independent Report to Her Majesty's Government. HM Government. – <http://www.dwp.gov.uk/docs/early-intervention-nextsteps.pdf> (21.12.2019)

13. Götting, T, Uusen-Nacke, T. Lapsega suhtlust korraldav kohtulahend ja selle täitmine: võrdlev analüüs, 2017. – <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:330489/290937/page/1> (03.01.2020)
14. Justiitsministeerium. 15.04.2019 koostatud Perekonnaseaduse, tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – <https://www.just.ee/et/uudised/justiitsministeerium-ootab-ettepanekuid-suhtluskorrektsimuste-parandamiseks> (01.10.2019)
15. Kiris, A, Nuuma, P, Kukrus, A, Oidermaa, E. Õigusõpetus. Tallinn: Külim, 2009
16. Kriminaalpoliitika. Sotsiaalprogrammid. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid> (03.02.2020)
17. Kõve, V jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II (§§ 306-474). Komm vlj. Tallinn: Juura 2017
18. Kõve, V jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik III (§§ 475-759). Komm vlj. Tallinn: Juura 2018
19. Lapse heaolu hindamise käsiraamat (2017). – https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf (21.12.2019)
20. Lapsevanema õigused ja kohustused. – <https://www.oiguskantsler.ee/et/lapsevanema-%C3%B5igused-ja-kohustused-1> (21.12.2019)
21. Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Sotsiaalministeerium. Jaanuar-aprill 2006. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/risc_lisa_2006_1_.pdf (20.12.2019)
22. Laste ja perede arengukava 2012-2020. Sotsiaalministeerium. – https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.01.2020)
23. Lillsaar, M. , Siimula-Saar, K. Vanematevahelised vaidlused hooldusõiguse ja suhtlusõiguse kindlaksmääramisel – kes on võitja, kes kaotaja? Riigikogu toimetised. 27, 2013. – <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-27/vanematevahelised-vaidlused-hooldusoiguse-ja-suhtlusoiguse-kindlaksmääramisel-kes-on-voitja-kes-kaotaja/> (03.01.2020)

24. Lepitusseaduse eelnõu seletuskiri. SE 487. –
<https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2dcc0573-54ff-b47f-4b6e-e4b3c8d3862a/Lepitusseadus> (25.01.2020)
25. Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura, 2005
26. Malla, H. Vanema ja lapse vahelise suhtluskorra määramise ning täitmise probleemistik. Magistritöö 2015, Tartu Ülikool. –
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48189/malla_ma_2015.pdf (03.01.2020)
27. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura, 2004
28. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri, 23.10.2006. –
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/Perekonnaseadus> (23.02.2020)
29. Paron, K. Lapsesõbralik menetlus. Lapse õigused vanemate vahelistes hooldus- ja suhtlusõiguse vaidlustes, 2019. –
https://www.tai.ee/images/3_2019_Lapsesobralik_menetlus_Paron_1k42_47.pdf (13.01.2020)
30. Praxise koostatud Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018, uuringu aruanne. –
<http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/11/Lapsed-vanemad-aruanne.pdf> (29.01.2020)
31. Riigikohus. Õigusteabe osakond. Riigikohtu praktika tsiviilasjades september-detsember 2017, aktuaalse praktika ülevaade. –
https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2017/Tsiviil_praktika_ylev_aade_3_2017.pdf (03.02.2020)
32. Riigikohtunike T. Antoni, P. Jerofjevi, I. Koolmeistri, A. Kulli, V. Kõve ja T. Tampuu eriarvamus, millega on ühinenud riigikohtunik H. Jõks 17.12.2013, nr 3-2-1-4-13
33. Siigur, B, Olm, A, Aru, A. Lapse õiguste kaitse suhtluskorra kohtulahendite täitmisel – Sotsiaaltöö ja Sotsiaalpoliitika erialaajakiri „Sotsiaaltöö“ 3/2019
34. Sinisaar, H, Tammpuu, P. Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed. Sotsiaalministeerium, poliitikanalüüs, 2009. –
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/yhevanemagapered_trykki.pdf (21.01.2020)

35. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskiri 19.11.2018. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3d9648e0-4921-4cba-a86433103d1e3840/Tsiviilkohtumenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (23.02.2020)
36. Žurakovskaja-Aru, K. Lapse õigus vs. võimalus suhelda vangistuses vanemaga – vanglavälisest suhtlemisest ümberpööratuna- Juridica 2015 nr VI, lk 405-417
37. Valma, K. „Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelises hooldusõiguste vaidlustes. Magistritöö 2012, Tallinna Ülikool. – <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Valma.pdf> (30.12.2019)
38. Valma, K, Surva, L, Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes. Juridica 2014 nr I
39. Vanema hooldusõiguse määramine uuring, 2013 Tartu Ülikool. – https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_uuringud/32_vanema_hooldusoiguse_maaramise_uuring_loppraport.pdf (13.01.2020)
40. Õiguskantsleri 07.05.2018 pöördumine nr 16-5/180616/1802156 “Lahus elavate vanemate võrdsed õigused ning suhtlemine lapsega”.
41. Õiguskantsleri 28.01.2014 pöördumine nr 7-5/130764/1400426 „Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks. Lapse ja vanema suhtlusõiguse korraldamine.“ – https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_ettepanek_rikkumise_korvaldamiseks_lapse_ja_vanema_suhtlusoiguse_korraldamine.pdf (03.01.2020)
42. Õiguskantsleri 28.05.2018 pöördumine nr 6-8/170445/1802450 „Lapse ja vanema suhtluskorra kohtulahendi täitemenetlus“
43. Õiguskantsleri 28.05.2013 pöördumine nr 9-2/130675/1302376 „Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses Täitemenetluse seadustiku § 179 lg 2 koosmõjus §-dega 183 ja 261 (sunniraha lapsega suhtlemise asjas)
44. Walker, L. Maintenance and child support in private international law. Hart publishing, 2015

Kasutatud õigusaktid

1. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2

2. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 20.12.2019, 8
3. Lapse õiguste konventsioon. – RT 1991, 35, 428
4. Lastekaitseseadus. – RT I, 12.12.2018, 49
5. Perekonnaseadus. – RT I, 09.05.2017, 29
6. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 22
7. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 06.12.2018, 3
8. Täitemenetluse seadustik. – RT I, 19.03.2019, 16

Kasutatud kohtupraktika

1. RKTkm 3-2-1-83-11
2. RKÜKo 3-1-2-2-11
3. RKKKo 3-1-1-80-97
4. RKTko 3-2-1-45-11
5. RKTkm 2-17-3347
6. RKTkm 3-2-1-113-14
7. RKTkm 3-2-1-6-12
8. RKTkm 21516111
9. RKTkm 3-2-1-138-16
10. RKTkm 3-2-1-159-15
11. RKTkm 2-16-3663
12. RKTkm 3-2-1-64-10
13. RKÜKm 3-2-1-4-13
14. RKTkm 3-2-1-95-14
15. RKTko 3-2-1-59-16
16. RKTkm 3-2-1-26-16
17. RKTkm 2-17-13244
18. RKTko 3-2-1-145-04
19. TlnRnKo 3-18-334
20. TlnRnKm 2-17-7190
21. TlnRnKm 2-18-19514

- 22. TlnRnKm 2-18-16164
- 23. TlnRnKm 2-17-10064
- 24. TlnRnKm 2-12-19117
- 25. TlnRnKm 2-17-4302
- 26. TlnRnKm 2-18-12108
- 27. TlnRnKm 2-18-1510
- 28. HMK 2-14-62026
- 29. TMK 2-08-89161